ประวัติมัสยิดต้นสน

กรมศิลปากร
สมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ มหาราชสมัย

๒๖
ค๑๒๑ป

หอสมุดแห่งชาติ
28 มิ.ย. 2526
กรมศิลปากร

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

อีด์ลอัฎฮา ๒๕๑๘

ประวัติมัสยิดต้นสน

หมายเลขหนังสือ
เลขหมู่ 726
ว121ป
เลขทะเบียน บ.21710842

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองรัชกาล
เสด็จประพาสมัยิดต้นสน
เมื่อ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๙

สถาบันวิทยบริการ
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

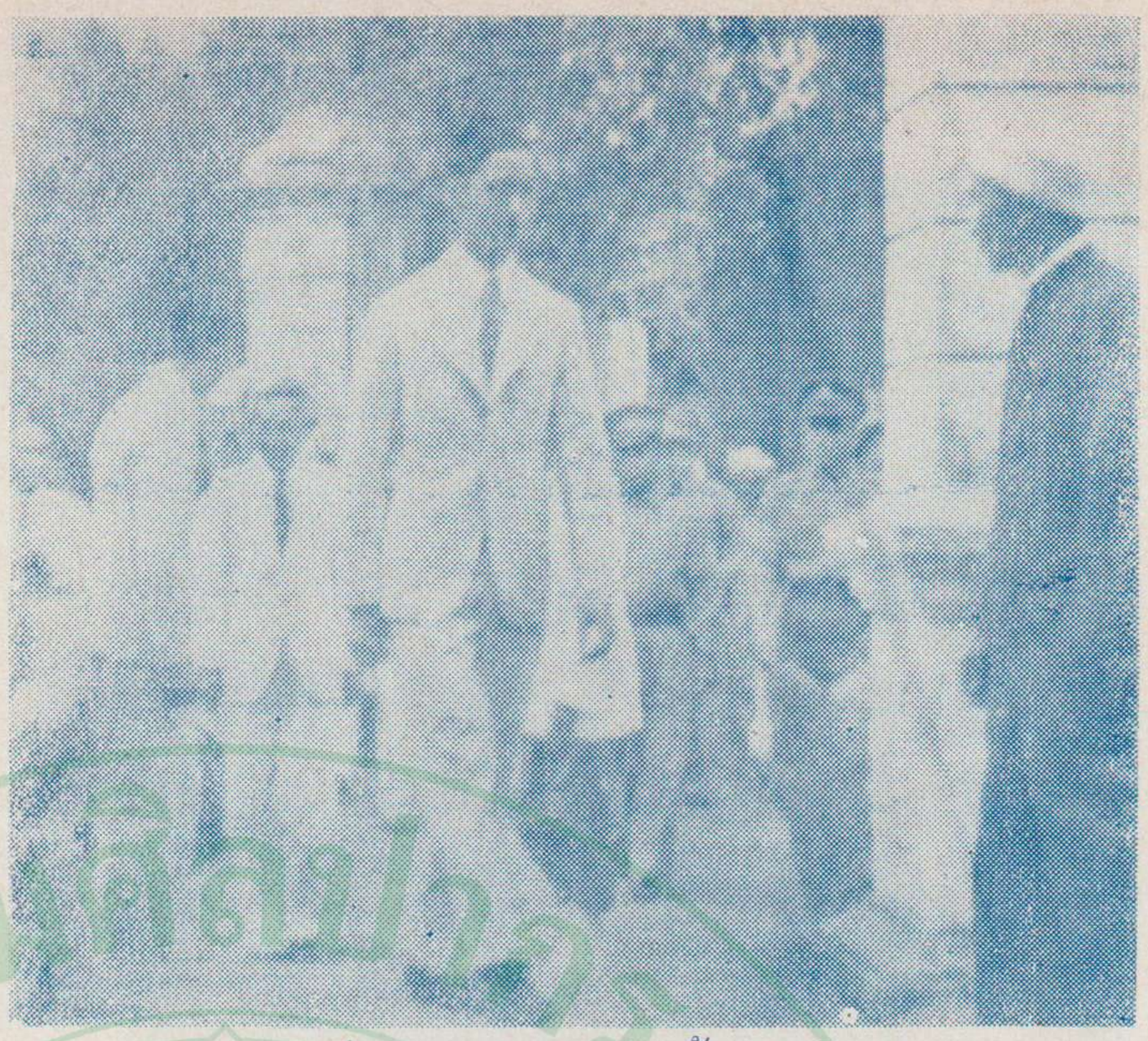

เสด็จพระราชดำเนินขึ้นมัสยิด

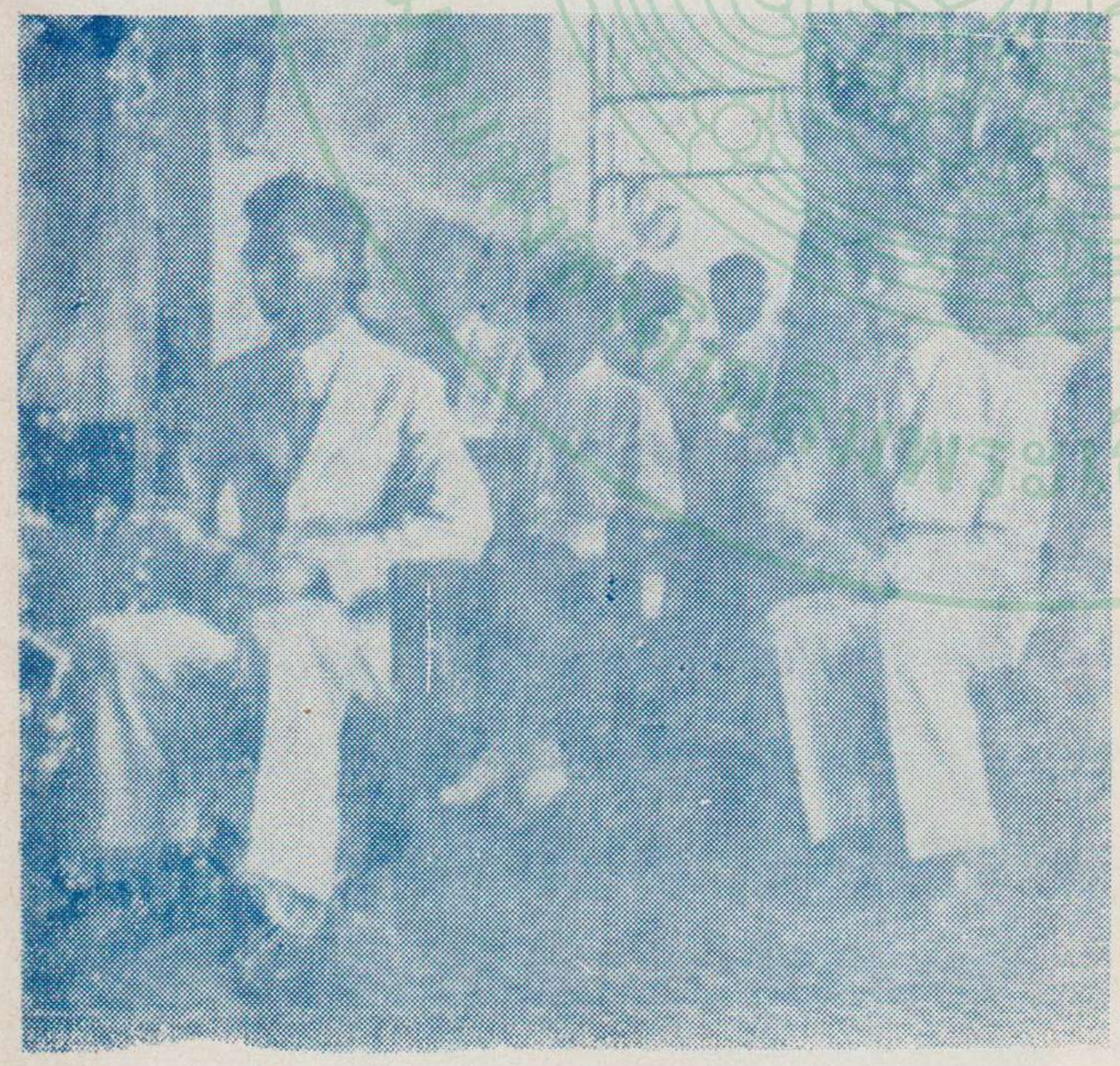

ทรงประทับ ณ ห้องหน้ามุข

กรมศิลปากร

คณะกรรมการก่อสร้างมัสยิดต้นสน ๒๔๕๗

ท่านตวนหล่า มานะจิตต์ ประธาน
ท่านหมัด กัลยาณสุต รองประธาน
ตวนซัน โยธาสมุทร เหรัญญิก
ตวนอับดุลการีม (อนันต์) มานะจิตต์ ผู้ช่วย
ตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี เลขานุการ
ฮัลยะฮ์เลื่อน มานะจิตต์ กรรมการ
ท่านปรุง ชื่นภักดี ,,
หลวงไพบูลยนตรกิจ ,,
ตวนหรีม สิทธิวณิชย์ ,,
ตวนเกษม มานะจิตต์ ,,
นายสันติ ชลายนเดชะ ,,
นายประเสริฐ สนธิวงศ์ ,,
นายสงวน กองทรัพย์โต ,,
ตวนอับดุลการีม (การุณ) ภู่มาลี ,,
นายประสงค์ ชลายนเดชะ ,,
นายจรัญ ชลายนเดชะ ,,

คณะกรรมการมัสยิดต้นสน

ตวนอับดุลการีม (การุณ) ภู่มาลี ประธาน
ตวนอับดุลการีม ชลายนเดชะ รองประธาน
นายอับดุลการีม (ชาญ) ชื่นภักดี บิหลั่น
นายหมัด กัลยาณสุต ปฏิคม
นายประสงค์ ชลายนเดชะ นายทะเบียน
ตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี เลขานุการ
ตวนหล่า มานะจิตต์ กรรมการ
ฮัจยะฮ์ เลื่อน มานะจิตต์ ,,
พ.ต. หลวงไพบูลยนตรกิจ ,,
นายสันติ ชลายนเดชะ ,,
นายประเสริฐ สนธิวงศ์ ,,
นายอินทร วงศ์หน่อน้อย ,,
นายสงวน กองทรัพย์โต ,,
ตวนอับดุลการีม (อนันต์) มานะจิตต์ ,,
นายจรัญ ชลายนเดชะ ,,

ชาวคณะชุมนุมในวันศุกร์ ขณะรื่อมัสยิด

ร่วมเทคอนกรีต–รากฐาน ๑๑ มีนาคม ๒๔๘๗

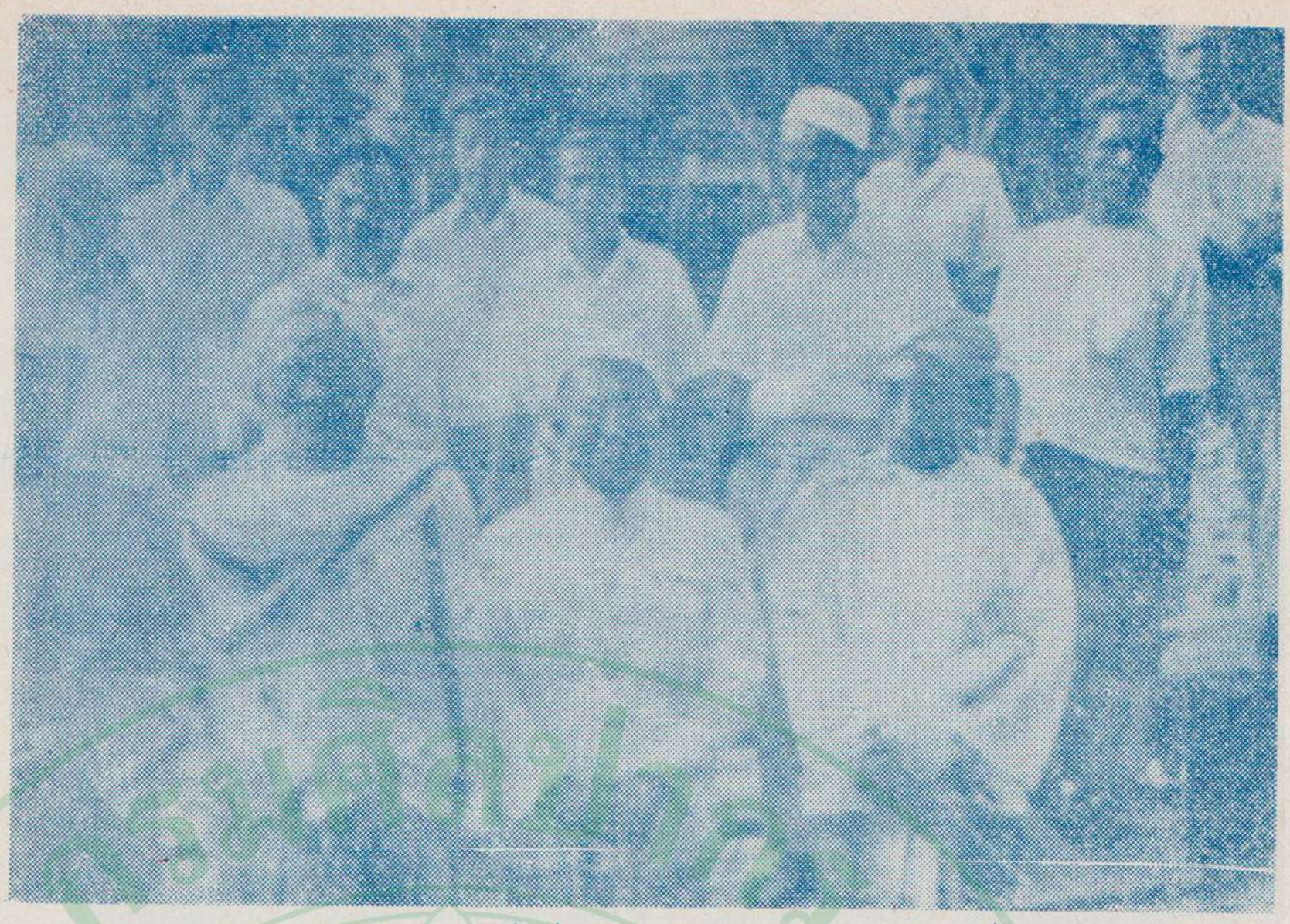

ท่านผู้มีเกียรติและชาวคณะ ๑๑ มีนาคม ๒๔๙๗

ท่านผู้มีเกียรติ
รากฐานมัสยิดกำลังเทคอนกรีต

วันตั้งทิศ "กิบลัต"
๒๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗

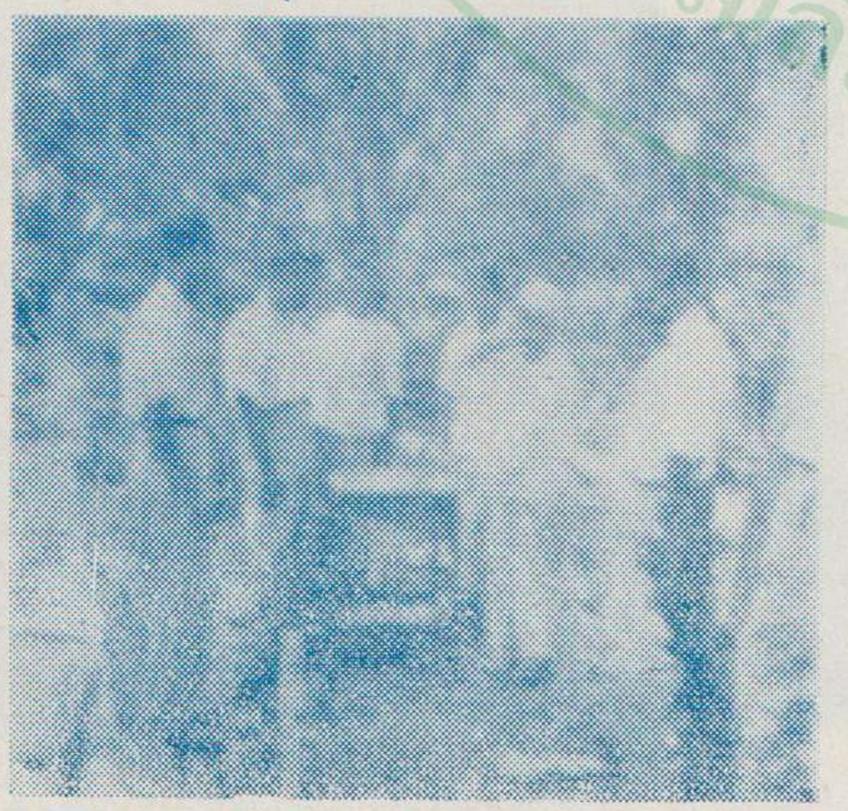

บริเวณหน้ามัสยิด
ภายในด้านตะวันออก

ศาลาสามเหลี่ยม และ
ศาลาเลี้ยงอาหาร
ห้องอาบน้ำ นมาสและ
ห้องน้ำ

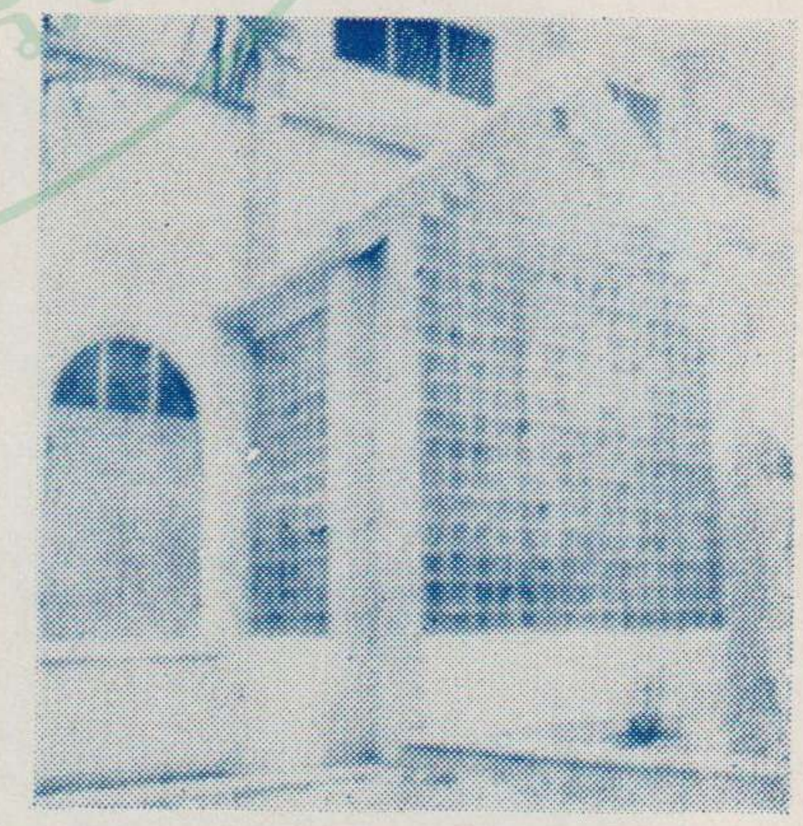

ด้านหลังของมัสยิดซึ่งเต็มไปด้วยพรรณพฤกษชาติ
ด้านหลังของเมียะรอบและมิมบัร์

ประตูหน้าชั้นใน
ทิวทัศน์ทางทิศเหนือ

โดม มองจากด้านหลัง
หน้า มุข อัน สวย ตระ-
หง่าน

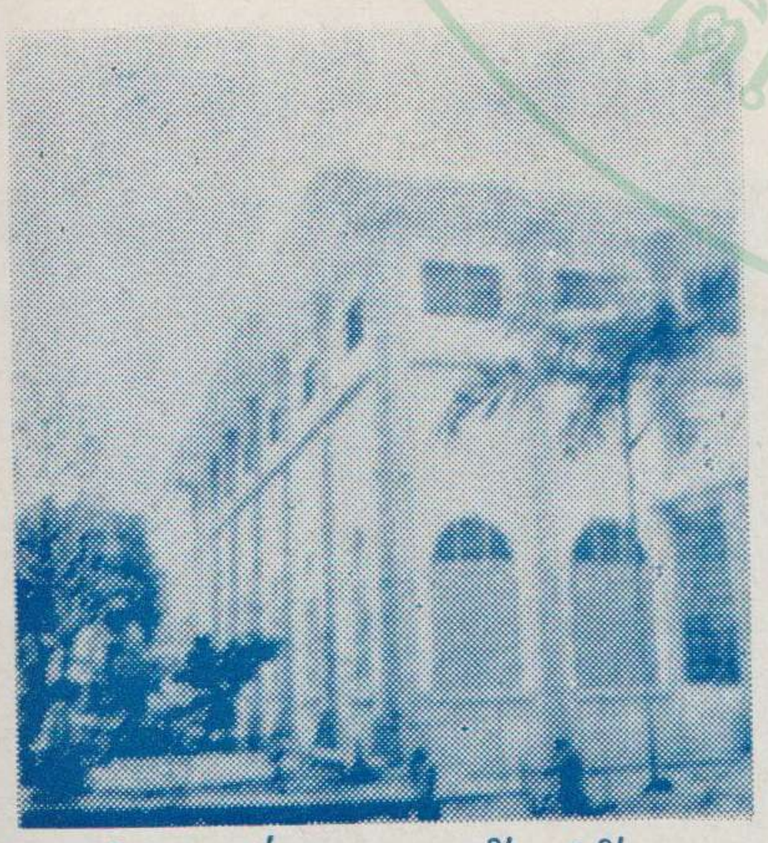

ทิวทัศน์มองจากด้านใต้

เรือนต้นไม้ทางด้านเหนือ

รอหมดแล้วก็ขุดดิน ๒๕ ก.พ. ๙๗ ฮุย-เอ้าฮุ้ย ดินแข็งเหลือเกิน
รุมกันสร้างมัสยิด ทำบันได ท่าน้ำ

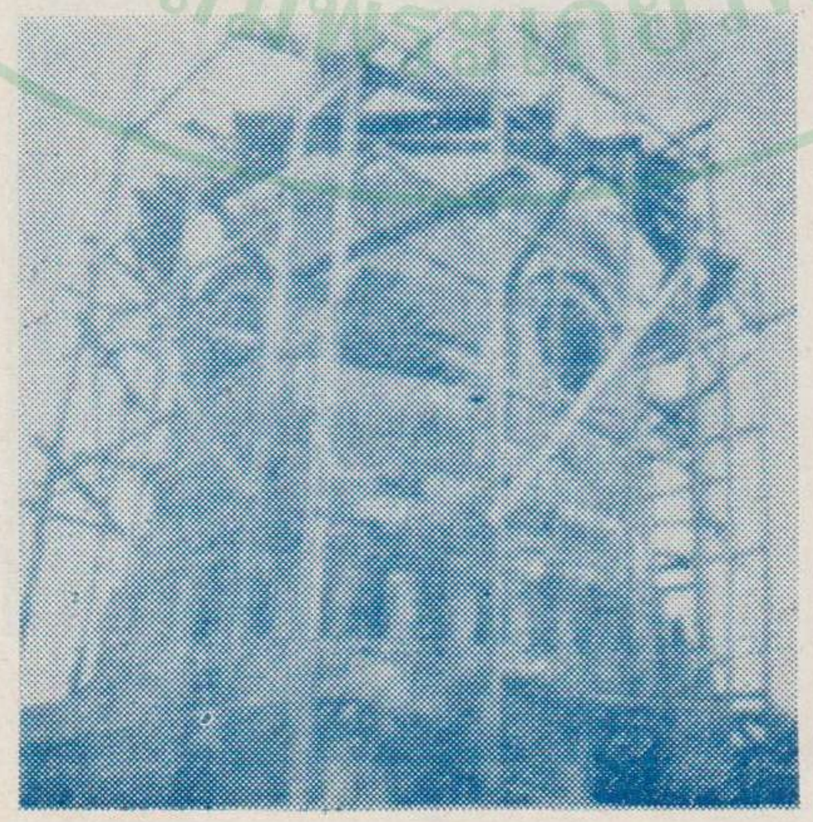

กำลังสร้างโดม

สูงตระหง่านเห็นได้ไกล

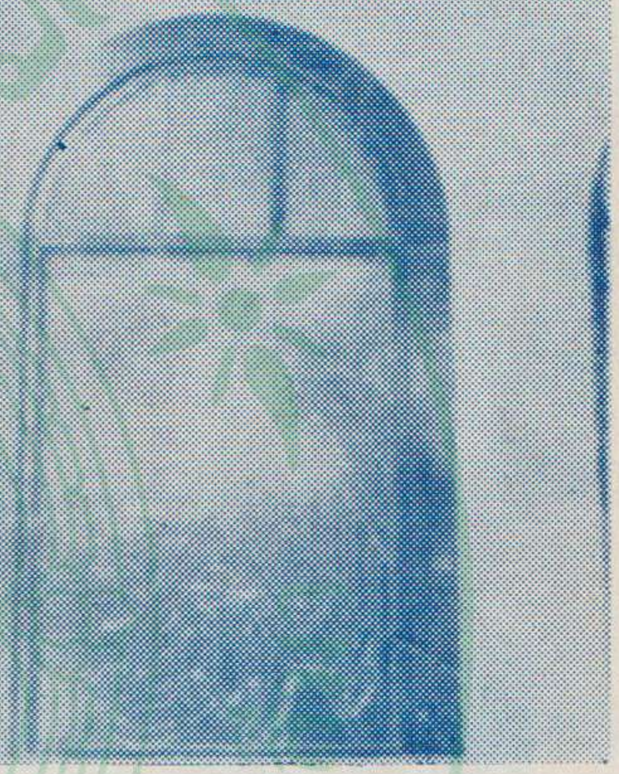

ด้านหลังมัสยิด

ช่อไฟน้ำมันมะพร้าวแต่

พ.ศ. ๒๔๐๕ แปลงเป็น

ช่อไฟฟ้า

มองจากมุมหลัง

ช่องหน้าต่างและเหล็กดัด

ลายกะลิมะฮ์

ชาวต้นสนเริ่มทำอาหาร “ข้าวหมก – แกงเนย”

กันเอง แต่ปี พ.ศ. ๒๔๙๘

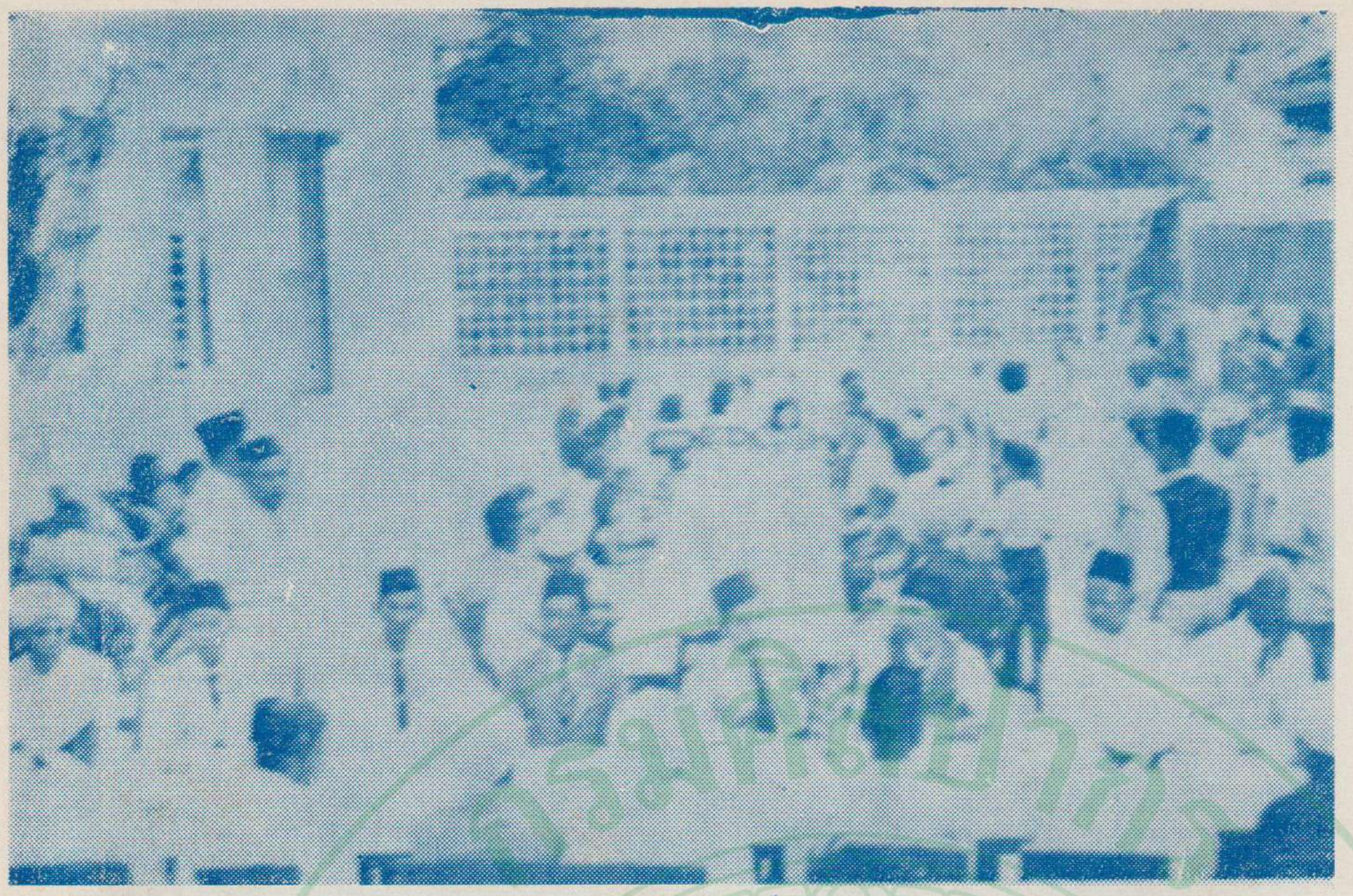

คณะกรรมการอิสลาม ๔ จังหวัดภาคใต้เยี่ยมมัสยิดต้นสน

เมื่อ ๒๔ ธันวาคม ๒๔๘๗

คำนำ

●

การรำลึกถึงความเสียสละและเกียรติคุณของบรรพชน ย่อมไม่ใช่เรื่องเสียหายสำหรับชนรุ่นหลังผู้มีความกตัญญูและกตเวที ประวัติอันดีงามของบรรพชนอย่างน้อยก็เป็นสิ่งที่โน้มน้าวให้เราดำเนินตามรอยท่าน และเป็นสิ่งผูกพันให้ชนรุ่นหลังอยู่ในสายโยงใยแห่งสัมพันธภาพ เมื่อเราได้คำนึงถึงว่า บนเส้นทางสายหนึ่งบรรพชนของเราได้ยืนหยัดเคียงกันมาในอดีต

การรำลึกถึงสถานที่สำคัญอันเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของเราก็เช่นกัน ประวัติความเป็นมาของสถานที่ย่อมทำให้เราทราบได้ว่า สถานที่อันสำคัญของเรานั้นมีความเป็นมาอย่างใด เริ่มต้นและก้าวเข้าสู่วิวัฒนาการตลอดจนร่วงโรยในสมัยใด และเพราะเหตุใดจึงได้เกิดเหตุการณ์เช่นนั้น เรื่องนี้ย่อมเป็นสิ่งที่เรียกได้ว่าเป็นอุทธาหรณ์สำหรับความนึกคิด และเป็นบทเรียนให้เราได้ก้าวไปอย่างมั่นคงในเวลาข้างหน้า เพราะปัจจุบันย่อมมาจากอดีต และอนาคตย่อมไปจากปัจจุบัน

ประวัติของมัสยิดต้นสนที่คณะกรรมการมัสยิดได้จัดพิมพ์ขึ้นนี้ เป็นประวัติของศาสน-สถานที่เก่าแก่ยิ่งแห่งหนึ่งของพี่น้องชาวมุสลิม เป็นศาสนสถานที่ยืนยงอยู่กับกาลเวลานับศตวรรษ เป็นศาสนสถานที่ยืนหยัดอยู่คู่ชาติไม่น้อยกว่าสามแผ่นดิน คือแผ่นดินกรุงศรีอยุธยากรุงธนและกรุงเทพมหานคร ชาวตำบลนี้เมื่ออดีตกาลก็เป็นบุคคลสำคัญของชาติหลายต่อหลายท่าน จนได้รับการจารึกชื่อไว้ในหน้าประวัติศาสตร์ของชาติ เกียรติประวัติเช่นนี้หากจะถูกลบเลือนเพราะกาลเวลาย่อมเป็นสิ่งที่น่าเสียดาย คณะกรรมการมัสยิดต้นสนชุดปัจจุบันนี้จึงได้จัดให้มีการพิมพ์ประวัติของมัสยิดนี้อีกครั้งหนึ่ง โดยนำข้อความทั้งสิ้นจากหนังสือที่ระลึกเปิดงานมัสยิดต้นสน เมื่อ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘ มาพิมพ์โดยไม่มีการแก้ไขหรือตัดทอน ทั้งนี้ ด้วยความสำนึกถึงผลงานของผู้จัดพิมพ์ในครั้งนั้น บทความทุกบทในหนังสือนั้นตลอดจนรายการต่าง ๆ จึงได้ประมวลมาอย่างครบถ้วน ไม่มีการเสริมแต่งหรือตัดทอนแก้ไขแม้แต่การเว้นวรรคหรือตัวการันต์ และแม้แต่วันที่ในมุมของหนังสือทุกหน้าก็ยังคงรักษาสภาพเดิม

อันที่จริงหนังสือที่ระลึกเปิดงานมัสยิดต้นสนนี้ได้จัดพิมพ์มายี่สิบปีบริบูรณ์แล้ว เจตนารมณ์ของผู้จัดพิมพ์ปรารถนาที่จะพิมพ์ประวัติของมัสยิดในรอบยี่สิบปีบริบูรณ์ที่ผ่านมานี้ด้วย แต่มีเหตุผลอยู่

สองสามประการที่จะต้องใช้ระยะเวลาอีกช่วงหนึ่ง ประการแรกการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ตั้งใจที่จะอภินันทนาการแก่ผู้อ่านในวันอีดิลอัฎฮา ระยะเวลาเพียงหนึ่งหรือสองสัปดาห์ทำให้พิมพ์ได้เพียงเท่านี้ ประการที่สองเหตุการณ์ในสองทศวรรศนี้มีความจำเป็นที่จะต้องใช้การวิเคราะห์จากหลักฐาน ซึ่งจะต้องอาศัยเวลาอันพอควร เพื่อความสมบูรณ์และถูกต้องเป็นที่ยอมรับแก่ทุกท่านที่ได้อ่าน เพื่อสัมพันธภาพและความเจริญรุ่งโรจน์แก่สถาบันแห่งนี้เป็นจุดหมายปลายทาง

ข้อความในหนังสือเล่มนี้ตั้งแต่หน้าหนึ่งถึงหน้าที่เก้าสิบหก เป็นข้อความที่คัดลอกจากหนังสือที่ระลึกในงานเปิดมัสยิดต้นสน เมื่อวันที่ ๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘ ทั้งสิ้น ส่วนที่เหลือนอกจากนั้นเป็นข้อความที่พอจะประมวลได้จากคณะกรรมการมัสยิดชุดปัจจุบันบางท่าน เท่าที่ระยะเวลาแห่งการพิมพ์จะเอื้ออำนวยจนนาทีสุดท้าย ซึ่งท่านผู้อ่านคงจะทราบได้จากหน้าสุดท้ายคือผลการเลือกตั้งอิหม่ามเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคมศกนี้เอง ผู้จัดพิมพ์ได้พยายามอย่างที่สุดแล้ว หากจะมีสิ่งใดในหนังสือเล่มนี้ผิดพลาด ผู้จัดพิมพ์ขอน้อมรับผิดทุกประการ

เนื่องในศุภวารดิถีแห่งวันตรุษอีดิลอัฎฮาปีนี้ คณะกรรมการมัสยิดต้นสนขอวิงวอนต่อเอกองค์อัลเลาะฮ์ (ซ.บ.) จงได้ทรงโปรดประทานความสลามัตและเราะฮ์มัตแก่ทุกท่าน และขอให้มัสยิดต้นสนแห่งนี้ จงยืนยงอยู่คู่ชาติไทย ดังที่ได้ยืนยงมาแล้วไม่น้อยกว่าสามทศวรรษและสามแผ่นดินแต่หนหลัง.

คณะกรรมการมัสยิดต้นสน

๕ ธันวาคม ๑๙

بسم الله الرحمن الرحيم

การสร้างมัสยิด

"ชาวต้นสน"

พอหัวเรื่อง "การสร้างมัสยิด" ผ่านลายตาท่าน ห้วงสำนึกก็คงจะเกิดขึ้นทันทีว่า "เอาแล้ว ๆ เอาอีกแล้วจะเล่นล้วงกระเป๋ากันอีก" ความจริงผู้เขียนมิได้มีเจตนารมณ์เช่นนั้น ผู้เขียนใคร่จะแสดงทัศนะในทางศาสนา เขียนในด้านความรู้สึกของการสร้างมัสยิด ส่วนท่านผู้อ่าน จะมีความรู้สึกอย่างไรนั้น ก็ต้องอ่านเรื่องนี้ก่อน

الحمد ก่อนอื่น คณะกรรมการมัสยิดต้นสน กรรมการก่อสร้างมัสยิดต้นสนและพี่น้องชาวมัสยิดต้นสน ขอระลึกในพระมหากรุณาธิคุณของอัลลอฮ์ ซ.บ. ผู้ทรงบันดาลให้การก่อสร้างมัสยิดต้นสน บรรลุผลสำเร็จเรียบร้อยพร้อมกับหนังสือที่ระลึกของมัสยิดต้นสน ได้มาอยู่ในมือของท่าน

ผู้เขียนใคร่จะนำความรู้สึกอันแท้จริง แต่นั้น หาใช่เพียงผู้เขียนผู้เดียวไม่ หากแต่เป็นความรู้สึกของพี่น้องชาวมัสยิดต้นสนต่อการสร้างมัสยิดได้สัมฤทธิ์ผลสมดังความปรารถนา

มัสยิด มาจากคำ "ซะญะดะ" แปลว่า "ซุยูด" ตามหลักไวยากรณ์อาหรับเป็น "อิเซ็มมะกาน" แปลว่า สถานที่สำหรับซุยูด ซึ่งเราใช้เป็นที่สำหรับทำการอิบาดัต เพื่ออัลเลาะฮ์ ซ.บ. ผู้เป็นเจ้าของเราโดยเฉพาะเท่านั้น

มัสยิด ตามทางศาสนาของเราถือว่า เป็นบ้านของอัลเลาะฮ์ ซ.บ. บนพื้นแผ่นดินนี้ เราสร้างมัสยิดก็เท่ากับเราได้สร้างบ้านของพระองค์เพื่อพระองค์ เป็นการบำเพ็ญศาสนกิจต่อพระองค์ พระองค์ก็ประทานผลบุญแก่เรา ข้อนี้ เป็นธรรมดา เมื่อเราทำบุญ พระองค์ประทาน

ผลบุญแก่เรา แต่อีกแง่หนึ่งย่อมมีแรงสะท้อนให้เกิดผลทางจิตใจทางสังคมและทางศาสนา

ชีวิตของมุสลิมเราย่อมผูกพันอยู่กับมัสยิด มัสยิดมีความสำคัญในชีวิตของเราเป็นเอนกนับตั้งแต่เกิดมา จนถึงบั้นปลายอันเป็นจุดจบของชีวิต มัสยิดจึงเป็นสัญญลักษณ์ของอิสลาม มีมัสยิดอยู่ ณ ที่ใด ก็ต้องเข้าใจว่า มีมุสลิมอยู่ ณ ที่นั้น มัสยิดที่มีความใหญ่โตมโหฬารเพียงใด ก็ย่อมหมายความว่ามีพลังแห่งความสามัคคี เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน มีความปรารถนาอันแรงกล้า มั่นคงต่อในศาสนาอิสลามให้สถิตสถาพรเพียงนั้น

ในมหาคัมภีร์กุรอาน อายัตที่ ๒๔ ซูเราะห์อัลนูร์ มีความหมายว่า

"รัศมีแห่ง ฮิดายะฮ์" ซึ่งมุมินจะได้รับนั้นมาจากมัสยิด อัลเลาะฮ์ ซ.บ. ทรงบัญชาให้สร้างมัสยิด ซึ่งเป็นบ้านของพระองค์ เพื่อใช้เป็นสถานที่บำเพ็ญศาสนกิจ มุมินที่ไม่หลงกังวลกับการค้า (มากไปกว่าการระลึกถึงอัลเลาะฮ์ ซ.บ.) เป็นผู้ดำรงไว้ซึ่งการละหมาด ออกซะกาต และกลัวต่ออวันอาคีรัต อัลเลาะฮ์ ซ.บ. จะสนองตอบให้ดีงามกว่าที่เขาเหล่านั้น ได้เคยกระทำมา พระองค์จะเพิ่มเอกภาพให้ทวีสูงขึ้น โดยไม่คำนึงถึงสถิติจำนวนแต่ประการใด

ข้อความอันนี้เป็นเนื้อแท้ของอายัตกุรอานที่ได้อัญเชิญมานี้ ได้บ่งถึงลักษณะของมัสยิดอันเป็นกุศลสถาน เป็นสถานที่ ๆ มุมินจักได้รับรัศมี และได้กล่าวถึงคุณสมบัติของมุมินซึ่งเป็นผู้จัดสร้างมัสยิด เมื่อสรุปประเด็นสำคัญของอายัตนี้ คงได้ ๔ ประการ

๑. สถานที่ก่อสร้างมัสยิด

๒. วิธีการปฏิบัติศาสนกิจ

๓. เวลาที่กำหนด

๔. คุณสมบัติของผู้บำเพ็ญศาสนกิจ

ข้อ ๑. สถานที่ก่อสร้างมัสยิด ทางศาสนาได้กำหนดไว้อย่างกว้าง ๆ ว่า เป็นสถานที่ที่อัลเลาะฮ์ ซ.บ. ทรงบัญชาให้ก่อสร้าง ยกฐานะขึ้นในลักษณะอันแสดงว่าเป็นมัสยิด ในข้อนี้ ท่านมูฟาร์ซีรีนหลายท่านได้ขยายความเป็นข้อกำหนดไว้คือ

ก. จักต้องสูงกว่า อาคารบ้านเรือนในบริเวณละแวกนั้น

ข. ให้สง่างามสมเป็นกุศลสถานของศาสนา

ค. ให้เกิดความเลื่อมใสศรัทธา อย่างแรงกล้า แก่ผู้พบเห็น

ง. ปกติ ไม่ควรให้มีการตบแต่ง ภายในมัสยิด เช่นรูปภาพแกะสลัก ในอันที่จะย้อมอารมณ์ให้เพลิดเพลิน นอกเหนือไปจากการมุ่งตรงเข้าสู่องค์อัลเลาะซ์ ซ.บ. เท่านั้น

นอกจากนั้นก็ได้แสดงความเคารพต่อสถานที่มัสยิด อันเป็นกุศลสถานโดยห้ามไม่ให้มัสยิดเป็นที่ประกอบพฤติการณ์ที่อัลเลาะฮ์ ซ.บ. ไม่ทรงปรารถนา เช่น การตัดญาติ ขาดการเป็นมิตร การแตกความสามัคคีแบ่งพรรคถือพวก การหยิ่งยะโสถือดีต่อกัน ไม่ให้ทำการค้า ไม่ส่งเสียงอื้อฉาว ไม่ยกมัสยิดเป็นทางหลวง ไม่พกอาวุธเข้าไป ไม่ทะเลาะวิวาทให้ทางมัสยิดจัดการสนับสนุน ส่งเสริมผู้ที่มานะบำเพ็ญศาสนกิจได้รับความสะดวกสบายด้วยประการทั้งปวงให้ได้รับความสดชื่น ประกาศชักชวนให้พี่น้องมาทำการอิบาดัตมาก ๆ เมื่อเข้าไปในมัสยิด ไม่ควรมุ่งกังวลกิจการใด ๆ นอกจากปณิธาน สำรวมจิตใจมุ่งตรงต่ออัลเลาะฮ์ ซ.บ. เท่านั้น

ข้อ ๒. วิธีการปฏิบัติศาสนกิจ ข้อนี้อัลเลาะฮ์ ซ.บ. ทรงบัญชาให้บำเพ็ญศาสนกิจเพื่อระลึกถึงพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่มีต่อเรา เช่นละหมาดซิกิร์ อ่านพระมหาคัมภีร์กุรอาน ให้มีการศึกษาวิชาการศาสนาแสดงปาฐกถาอันเป็นการส่งเสริมกิจการศาสนาให้กับมัสยิด เหล่านี้เป็นเจตนารมณ์ของกุรอานที่ได้แสดงไว้อย่างเด่นชัด

ข้อ ๓. เวลาที่กำหนด ในข้อนี้เห็นจะไม่ต้องบอกกล่าว เพราะทุกคนย่อมรู้กำหนดเวลาละหมาด มัสยิดก็ต้องมีเวลาเปิด-ปิดตามกำหนดเวลา

ข้อ ๔. คุณสมบัติของผู้ปฏิบัติศาสนกิจ สำหรับข้อนี้เป็นที่ทราบกันอยู่ทั่วไป ไม่มีอะไรที่เป็นพิสดาร เช่น เป็นชาย มุมิน เรียนรู้ในพิธีการปฏิบัติศาสนกิจ รู้ในรสธรรม รู้ข้อได้ข้อเสียในพิธีนั้น ๆ

คำว่า "เป็นชาย" ในที่นี้ ทางศาสนาถือว่า เป็น "วาหยิบ" คือเป็นหน้าที่ของชายที่ต้องมาบำเพ็ญศาสนกิจ ณ มัสยิด ส่วนผู้หญิงเป็นสุนัด ถ้าหากว่า ไม่เป็นภัยเป็นที่เสื่อมเสียแก่เกียรติยศของตนเองขอเรียนว่า ตามฮาดิสไม่ได้ห้ามสุภาพสตรีที่มีความประสงค์ จะไปมัสยิดอันเป็นการรอนสิทธิเสรีภาพในทางศาสนา

ในเกียรติประวัติของท่านนาบี ซ.ล. ในขณะที่ย้ายภูมิลำเนามาอยู่กรุงมะดีนะฮ์ ได้รับการต้อนรับอย่างมีเกียรติ พระองค์ทรงพักขบวนอพยพ ณ ตำบลกุบา สิ่งแรกที่พระองค์ทรงร่วมมือกับมวลประชากรของพระองค์ คือ การสร้างมัสยิด เรียกว่า "มัสยิดกุบา" เป็นมัสยิดแห่งแรก ที่ทรงสร้างขึ้น ในกรุงมะดีนะฮ์ เป็นมัสยิดที่พระองค์ทรงแบกหิน เรียงหินก่อกำแพงด้วยมือของพระองค์เอง ดังกุรอานที่ลงมาปรากฏให้ แปลไทยได้ความว่า "เป็นมัสยิดที่ถูกสร้างขึ้น โดยเป็นรากฐานในความ

กล้วต่ออัลเลาะฮ์ ซ.บ. เป็นครั้งแรก”

เมื่อพระองค์เข้าสู่กรุงมะดีนะฮ์ก็ร่วมสร้างมัสยิดระซุลูลเลาะฮ์ หรืออีกนัยหนึ่งที่เรียกกันทั่วไปว่า “มัสยิดมะดีนะฮ์” สถานที่สร้างต้องตัดต้นอินทผลัม ปรับพื้นที่มีซากตึกพังอยู่ ทำกำแพงกั้นเป็นขอบเขต ท่านอะบูบะการ์ ร.ด. เป็นผู้ออกค่าจ้าง ค่าแรงงานทั้งสิ้น ท่านนาบี ซ.ล. เป็นผู้วางรากเป็นคนแรก ต่อมาก็ท่านอะบูบะการ์ อุมาร์ อุษมานตามลำดับ จากนั้นบรรดามุสลิมีนก็มาวางรากก่อขึ้นเป็นอันดับ ๆ ต่อ ๆ ไป มีชายผู้หนึ่งชื่อ อุมาร์ บินยามิร เอาอิฐบรรทุกใส่หลังอูฐทีเดียว ๒ ก้อนใหญ่มาวาง เมื่อท่านนาบี ซ.ล. มองเห็นเข้าก็ตรัสว่า “ทุกคนได้ผลบุญ ๑ ส่วน แต่ท่านได้ ๒ ส่วน” ครั้นแล้วพระองค์ก็ ทรงเคลื่อนหินก้อนใหญ่ร่วมกับมวลพี่น้องมุสลิมีนในที่นั้น บัดนี้ นับเป็นเวลาได้ ๑๓๗๔ ปีแล้ว ยังเป็นมัสยิดที่งามตระการตา อย่างยิ่งที่สุดแห่งหนึ่งของโลก ครั้นต่อมาในสมัยคะลีฟะห์องค์ต่าง ๆ ก็ถือเป็นสัญญลักขณ์ของอิสลาม ในประเทศสเปญ ซึ่งเคยอยู่ในความ ปกครองของอิสลามมาแล้ว ครั้งหนึ่ง ก็มีมัสยิดที่สวยงามมาก ๆ มีชื่อว่า คอร์-โดวา นั่นเป็นเครื่องเตือนใจพี่น้องมุสลิมว่าสัญญลักขณ์ของอิสลามได้เข้าถึงใจกลางวัฒนธรรมของยุโรปมาครั้งหนึ่งแล้ว

ท่านนาบี ซ.ล. ทรงมีวจนาว่า “ผู้ใดสร้างมัสยิด โดยสิวลาฮิตะอาลา อัลเลาะฮ์ ซ.บ. จะสร้างอาคารให้ผู้นั้นอยู่ในสวรรค์ให้งามยิ่งกว่าที่เขาได้สร้างบนดุนยา ใครช่วยซ่อมแซมบูรณะมัสยิด ผู้นั้นจะได้เป็นคนของอัลเลาะฮ์ ซ.บ. โดยเอาสิ่งปฏิกูลออกจากมัสยิดก็จะได้นางฟ้านางสวรรค์ไว้ ใครจุดตะเกียงให้แสงสว่างแก่มัสยิด ก็จะได้รับแสงสว่างอันบรรเจิดในวันอาคิรัต ชนกลุ่มหนึ่งร่วมกันอ่านพระมหาคัมภีร์กุรอาน ศึกษาหาความรู้ในบ้านของอัลเลาะฮ์ ซ.บ. ชนกลุ่มนั้นจะได้รับความสงบสุขมีเอกลาภอันยิ่งใหญ่ ได้รับความคุ้มครองจากมะลาอีกัต” ณที่นั้นอัลเลาะฮ์ ซ.บ. จะทำโทษลงทัณฑ์แก่มนุษย์โดยทั่วไป แต่พระองค์ก็ให้อภัยเมื่อยังมีมนุษย์ที่รักใคร่ภักดีต่อพระองค์และก่อสร้างมัสยิดเพื่อพระองค์ เมื่อมนุษย์ตายไปผลแห่งกุศลกรรมย่อมขาดไป นอกจากเขามี ๓ ประการ คือ ๑. บุตรชายขอดุอให้ ๑. มีวิชาความรู้ที่ยังประโยชน์ให้ ๒. ๓. ทำการซะดะฮ์เกาะที่ถาวร ฯลฯ ขออัลเลาะฮ์ ซ.บ. จงรับผลงานของการสร้างมัสยิดนี้ ให้เต็มสมบูรณ์โดยทั่วกันเทอญ

ผลงานที่ ท่านเสียสละลงทุน สร้าง มัสยิดในวันนี้ ท่าน ได้ มอง เห็นเพียง ตัวตึก มัสยิด ซึ่ง งามวิจิตรอยู่เดี๋ยวนี้ก็หาไม่ นั่นย่อมหมายถึงอนาคต

หมายถึงการ วางราก-ฝังลึก ลงไปในจิตใจให้แก่ยุวมุสลิมในอนาคต หมายถึงจะเกิดกำลังพลังอำนาจในการกระแสจิตของมวลพี่น้องมุสลิมอย่างแจ่มใสในอนาคต การเสียสละของท่านในวันนี้จะเป็นอนุสรณ์แก่ชนรุ่นหลัง ศาสนสมบัติอันนี้ จะตกเป็นมรดกแก่ลูกหลานของชาวมัสยิดต้นสน ดังที่เราได้เคยสำนึกในคุณของท่านบรรพบุรุษของเรา แม้ชีวิตของท่านจะไม่จีรัง แต่การเสียสละของท่านยังผลิตผลกุศลสู่ท่านชั่วนิรันดร นี่คือผลสท้อนของการ "ซะดะกะฮ์ญารียะฮ์"

วันนี้เป็นวันศุภ มงคล อัน สำคัญ ของเรา เป็นวันที่พี่น้องชาวมัสยิดต้นสน จะจดจำระลึกไว้ในส่วนลึกของหัวใจของชีวิต แห่งการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ การเสียสละของท่าน โดยสละทรัพย์เป็นก้อนใหญ่จำนวนมาก สละความคิดอันสูง สละเวลาอันมีค่า สละความสุขมาตรากตรำทำงานแก่มัสยิด พร้อมด้วยความซอบาร์ หวานก็ต้องอมขมก็ต้องกลืน งานเบาก็ต้องรับงานหนักท่านก็ต้องสู้ การเสียสละของท่านจะเป็นอนุสรณ์ แก่ลูก หลาน ชาว มัสยิดต้นสน ขอความเสียสละของท่านจักดำรงให้ สืบเนื่อง เข้มแข็ง และ วัฒนาการไปสู่อาณาจักรอันไพศาลยิ่ง

โอกาสนี้ ขออัลเลาะฮ์ ซ.บ. ทรงประทานความ ความสข สมบรณ์ ความ สละหมัด-เราะห์หมัดแก่ท่าน และขอให้บริษัทศิวะรักษ์ จงได้รับความเจริญก้าวหน้า ได้ผลกำไรทั้งดุนยาและอาคีรัต โดยทั่วกันเทอญ

ประวัติมัสยิดต้นสน

เรียบเรียงโดย **"คณะมัสยิดต้นสน"**

ประวัติ

อันที่จริง *ประวัติมัสยิดต้นสน ได้เคยพิมพ์มาแล้วครั้งหนึ่ง ในหนังสือ "ไทยอิสลาม" ซึ่งมัสยิดต้นสน พิมพ์แจกในงานฉลองการซ่อมมัสยิด เมื่อ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๔ บรรยายโดย ท่านหมัด กัลยาณสุต แต่เนื่องจากหนังสือนี้มีเรื่องอื่น ๆ ที่เป็นประโยชน์แก่พี่น้องมุสลิมมากเรื่อง จึงหลังจากแจกในงานแล้วมีผู้ขอมาทางมัสยิดมากมาย จนต้องขอคืนจากชาวคณะแจกจ่ายไปตามที่ขอมา จนเมื่อ ๔-๕ ปีมานี้ ต้องระงับการจ่ายต่อไป เพราะชาวคณะต่างบ่นกะปอดกะแปดว่า "จะให้ลูกหลานไว้ดูบ้างก็ยังไม่มีเลย"*

อนึ่งการเขียนประวัติในคราวที่แล้ว ท่านผู้บรรยายแจ้งว่า อัลมัรฮูม อารี ท้วมประถม ผู้เขียนคำบรรยายนำส่งต้นฉบับขาดตอนสำคัญไปหลายตอน และการคำนวณ พ.ศ. คลาดเคลื่อน ประกอบกับในระยะต่อจากนี้ มีเหตุการณ์ที่ควรบันทึกเป็นประวัติ อีกหลายเรื่อง ชาวคณะจึงให้เรียบเรียงขึ้นใหม่ โดยตั้งคณะผู้เขียนขึ้นคณะหนึ่งทำการค้นคว้ากันใหม่ โดยถือคำบรรยายของท่านหมัดเป็นหลักการเขียน เพื่อแจกเป็นที่ระลึกในงานฉลองติกมัสยิดหลังใหม่ แต่เนื่องจากการเขียนครั้งนี้ ได้กระทำกันในระยะเวลากระทันหันมาก เกรงว่า อาจมีความบกพร่องขึ้นได้ ฉะนั้นจึงขออภัยล่วงหน้าแต่ท่านผู้อ่านไว้ ณ ที่นี้ด้วย และขอความร่วมมือ ต่อท่านผู้อ่านทั้งหลาย ที่เห็นว่าประวัตินี้ขาดตอนสำคัญที่ควรกล่าว ได้โปรดแจ้งให้ทราบด้วยจะเป็นพระคุณอย่างสูงแก่ชาวคณะ

"คณะมัสยิดต้นสน"

สมัยที่ ๑

๑. กำเนิด

มัสยิดต้นสน มีกำเนิดมาแต่เมื่อใด ? พ.ศ. ใด ? และมุสลิมีน ที่มีภูมิลำเนาอยู่ ณ ตำบลนี้ ได้ตั้งรกรากมาแต่เมื่อใด ?.... เปล่า ไม่มีใครรู้ เพราะไม่มีประวัติ หรือจดหมายเหตุ หรือแม้แต่ข้อบันทึกเกี่ยวกับความเป็นมาในสมัยแรกเหลือไว้ดูเป็นหลักฐานเลย ด้วยเหตุนี้ การเขียนประวัติในสมัยเริ่มต้นของมัสยิดนี้ จึงเป็นไปด้วยความลำบากยุ่งยากไม่น้อย คณะผู้เขียน ต้องถก กัน อย่าง หนัก เพื่อ พิจารณา และสันนิษฐานให้ตรงกับความเป็นจริง หลายต่อหลายครั้ง จนกว่าจะวินิจฉัยได้ถูกต้อง และจำต้องอาศัยท่านผู้ใหญ่ ซึ่งบางสมัยท่านก็เห็นด้วยตาของท่านเอง แต่บางสมัยท่านต้องอาศัยความ จดจำของท่าน ผู้ใหญ่ ใน สมัย ก่อน ๆ เล่าต่อ ๆ กันมา เป็นทอด ๆ และการฟังคำเหล่านี้ ท่านผู้หนึ่ง พูดอย่างหนึ่ง อีกท่านหนึ่งก็พูดไปอีกอย่างหนึ่ง ดังจะถามว่าทำไม ผู้ใหญ่จึงพูดไม่เหมือนกัน ก็ขอตอบว่า อย่าได้สงสัยท่านผู้ใหญ่เลย พวกเราเองในทุกวันนี้ ทั้ง ๆ ที่นั่งดูหนัง ดูละคร หรือดูลิเกมาด้วยกันแท้ ๆ แต่เมื่อออกจากโรงมาหยก ๆ ก็ยังอดเถียงกันไม่ได้ แต่อย่างไรก็ตาม ด้วยความพยายามอย่างหนัก ประวัติของมัสยิดต้นสน ก็เป็นเรื่องขึ้นมาได้ ดังต่อไปนี้

เมื่อไม่อาจสืบสวน กำเนิดของมัสยิดต้นสนให้แน่ชัดได้ ก็ต้องหันมาสืบกำเนิดของมุสลิมีน ที่มาตั้งภูมิลำเนาอยู่ในตำบลนี้ ว่าได้มีมาแต่เมื่อใด ถ้าได้ความแน่ชัด เรื่องกำเนิดของมัสยิดต้นสน ก็ไม่ยากนัก เพราะธรรมดาของชนมุสลิมีนเรานั้น เมื่อได้รวมกลุ่มกันอยู่ไม่ว่าจะเป็นที่ใด และไม่ว่าจะมีจำนวนมากหรือน้อย มักจะร่วมมือกันสร้าง สถานที่สำหรับนมาสร่วมกัน ขึ้นในที่นั้น ๆ ทุกแห่ง และทุกครั้ง และนั่นคือ ต้นกำเนิดของมัสยิด แต่การสืบค้นคว้ากำเนิดของมุสลิมีนในตำบลนี้ ไม่ได้ความแน่ชัดอีกเพราะไม่มีประวัติใด ๆ กล่าวถึงเลย แต่อย่างไรก็ตามยังมีหลักฐานอยู่บ้าง ท่านผู้ใหญ่ท่านหนึ่งเล่าว่า ท่านได้พบในสมุดข่อยเล่มหนึ่ง ตอนหนึ่งเขียนไว้ว่า

"เจียมลูกพ่อเดช มันถูกเกณฑ์ไปเป็น
ทหารของพระเจ้าทรงธรรม ที่กรุงศรีอยุธยา
อุตส่าห์ส่งผ้านุ่งตาหมากรุก มาให้พ่อของมันถึง
คลองบางกอกใหญ่จนได้"

จากข้อบันทึกนี้เอง พอจะเป็นหลักสันนิษฐานได้ว่า มุสลิมีนชาวคลองบางกอกใหญ่นี้ ได้มีภูมิลำเนา มาก่อน สมัย สมเด็จ พระ บรม ราชาที่หนึ่ง สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ซึ่งอยู่ในราช

สมบัติระหว่างปี พ.ศ. ๒๑๔๕ ถึง พ.ศ. ๒๑๗๐ อาจเป็นการถูกต้อง ถ้าจะกล่าวว่า มุสลิมในตำบลคลองบางกอกใหญ่นี้ ได้ตั้งรกรากมาเป็นเวลากว่า ๓๕๐ ปี แต่จะกว่ากี่ปีนั้นไม่อาจคาดได้ถูก

และจากคำบอกเล่าของท่านหมัดกัลยาณสุต ท่านผู้ใหญ่ในสมัยก่อนได้เล่าต่อ ๆ กันมาแต่ครั้งโน้นว่า

"เมื่อคราวท่านตะเกี่ย เดินทางจากอินเดียเข้าพำนักอยู่ในประเทศไทยนั้น เมื่อสำเภาของท่านแล่นใบผ่านคลองบางกอกใหญ่ เมื่อทราบว่าที่นี่มีมุสลิมอยู่กันมาก ก็แวะสำเภาเข้าเทียบฝั่ง แต่เมื่อท่านตะเกี่ยมองเห็นภูมิลำเนาแล้วเห็นว่าที่นี่ไม่เหมาะแก่ท่าน จึงออกเรือขึ้นไปยังกรุงศรีอยุธยา และได้รับพระราชทานที่ดินแปลงใหญ่จากสมเด็จพระนารายณ์มหาราช พำนักอยู่ณ ที่นั้นเป็นต้นมา"

จากหลักฐานที่ยกมาอ้างอิงรายที่สองนี้ เป็นการยืนยันอย่างแน่นอนว่า ตามหลักฐานรายแรกเป็นความจริงอย่างที่สุด เพราะสมัยแผ่นดินสมเด็จพระนารายณ์มหาราชครองราชสมบัติอยู่นั้นอยู่ระหว่าง พ.ศ. ๒๑๙๙ ถึง พ.ศ. ๒๒๒๕ มีระยะห่างกับหลักฐานรายแรกเพียง ๔๖ ปี และจากบัดนั้นมาจนบัดนี้เป็นเวลากว่า ๒๘๐ ปี

เมื่อได้สอบสวนมาได้ดังกล่าว ก็พอจะพูดถึงประวัติที่ต้องการ คือ กำเนิดของมัสยิดต้นสนแห่งคลองบางกอกใหญ่ น่าจะมีขึ้นในสมัยแรกที่มุสลิมนได้ร่วมกันอยู่เป็นหมู่มานั่นเอง นับจากบัดนั้นมาจนบัดนี้เป็นเวลาเกือบ ๔๐๐ ปี หรืออาจเป็นสามร้อยกว่าปีเศษ มัสยิดหลังแรกที่สร้างขึ้นนี้สันนิษฐานว่า คงเป็นเรือนไม้ยกพื้น ฝาขัดแตะ ขนาดเล็ก มีชานอยู่ด้านหน้า ลักษณะคล้ายกุฏิพระมากกว่าคล้ายกับแบบอื่น อย่างที่เรานิยมเรียกกันว่า "บะแล" ดังจะได้กล่าวต่อไป

๒. นามมัสยิด

คือจากกำเนิดมัสยิด ก็จักควรกล่าวถึงประวัติของนามมัสยิดเสียด้วยเลย จึงถือโอกาสกล่าวไว้ต่อไปนี้ อันที่จริงนามมัสยิดที่เรียกกันอยู่ทุกวันนี้คงมิใช่นามซึ่งเจ้าของสถานที่ตั้งกันขึ้น หากคงเป็นนามที่ชาวตำบลอื่นขนานขึ้นและนิยมเรียกกันเอาเอง เพราะเป็นนามของตำบลอันเป็นที่ตั้งของมัสยิด เพื่อให้รู้ความหมายได้ง่ายว่า มัสยิดนี้ตั้งอยู่ที่ใด และนิยมเรียกกันมาจนติดปาก จนเจ้าของสถานที่เห็นชอบด้วย และถือโอกาสยึดเอาเป็นนามของมัสยิด เรื่อยมาจนถึงทุกวันนี้ นามที่นิยมเรียกกันอยู่หลายอย่างคือ "กุฎีใหญ่" "กะฎีใหญ่" และ "กุฎีต้นสน" "กะฎีต้นสน"

ซึ่งต่อมาได้เปลี่ยนคำ "กุฎี" เป็นมัสยิด

ตามประวัติกล่าวว่า ที่เรียกว่า กุฎีใหญ่หรือกะฎีใหญ่นั้น เป็นนามแรกและดั้งเดิมของมัสยิดนี้ ที่มาของนามนี้ คือเนื่องจากมัสยิดนี้ ตั้งอยู่ปากคลองบางกอกใหญ่ จึงเรียกกันว่า "กุฎีหรือกะฎีบางกอกใหญ่" ในครั้งแรก ๆ ก็เรียกกันอย่างเต็มยศ แต่มาสมัยหลัง ๆ อาจเห็นว่าเยิ่นเย้อยืดยาดนัก ก็ตัดคำว่า "บางกอก" ออกเสีย เหลือแต่คำว่า "ใหญ่" แล้วก็นิยมเรียกกันจนติดปาก

ส่วน นาม "กุฎีต้นสน" หรือ "กะฎีต้นสน" นั้นเป็นนามที่นิยมกันในยุคหลัง ในสมัยที่มัสยิดนี้ได้สร้างขึ้นเป็นตึก จัดบริเวณใหม่ ตกแต่งขึ้นจนแปลกตา โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้ปลูกต้นสนคู่ที่หน้าประตูกำแพงมัสยิด พอต้นสนคู่นี้ใหญ่โตขึ้นเป็นที่สังเกตได้ง่าย และขณะนั้นในคลองบางกอกใหญ่ มีมัสยิดเกิดขึ้นใหม่หลายแห่ง จึงขนานนามกันขึ้นใหม่ และนิยมเรียกกันเรื่อยมา

แต่อย่างไรก็ตาม ในปัจจุบันนี้ มีผู้สงสัยกันมาก ถึงการที่มุสลิมในสมัยก่อน โดยเฉพาะอย่างยิ่งชาวคลองบางกอกใหญ่ นิยมเรียกมัสยิดว่า "กะฎี" หรือ "กุฎี" ผิดกับมุสลิมตำบลอื่น ขอถือโอกาสเรียนว่า โดยที่มุสลิมในตำบลนี้สืบเชื้อสาย ติดต่อกันมาแต่โบราณกาล และเป็นไทยมาแต่ดั้งเดิมโดยไม่อาจสืบสาวประวัติได้ว่า มีมาแต่เมื่อใดและมาจากที่ใด ดังนั้นความรู้สึกในเรื่องของชาติมาตุภูมิขนบธรรมเนียมประเพณี และวัฒนธรรมตลอดจนการใช้ภาษาและหนังสือ จึงเป็นไทยตลอดทั้งสิ้น และโดยที่มุสลิมมีความรู้สึกในสมัยก่อนโน้นจะผิดกับชาวไทยด้วยกัน ก็เพียงความรู้สึกในเรื่องศาสนาอย่างเดียวเท่านั้น ด้วยเหตุนี้จึงไม่เป็นที่น่าสงสัยอะไรเลย ที่มุสลิมีนในสมัยโบราณ เรียกมัสยิดว่ากุฎีหรือกะฎี เพราะในสมัยนั้นมุสลิมีน ไม่ค่อยได้ยินคำภาษาอาหรับอย่างทุกวันนี้ ที่เรียกกันว่า "กุฎี" ก็พอมีเหตุสืบเนื่องมาจาก ชาวไทยนิยมเรียก "ศาลาการเปรียญ" ตามวัดวาอารามต่าง ๆ ว่า กุฎีหรือกะฎี เพราะ "ศาลาการเปรียญ" เป็นที่ชุมนุมพึ่งเทศน์ จึงยืมนามนี้มาใช้แทนคำว่า "มัสยิด" แต่อย่างไรก็ตาม ความหมายของกุฎีนี้มีอยู่ว่า เป็นนามของธรรมสถาน คือสถานที่ประกอบกิจทางศาสนา มากกว่าเพราะเหตุอื่น และอาจเป็นด้วยเหตุนี้เอง การสร้างมัสยิดในสมัยโบราณ จึงนิยมสร้างขึ้นตามแบบของศาลาการเปรียญ ทั้งนี้เพื่อให้เกิดความเข้าใจ แก่ผู้ได้พบเห็นรู้ได้ทันทีว่า ที่นี้คือสถานที่ประกอบศาสนกิจ และเมื่อมัสยิดอิสลามสร้างขึ้น ในแบบที่กล่าว ตามผู้ที่ได้พบได้เห็น ก็นิยมเรียกกันว่า "กุฎี หรือ กะฎี" เรื่องมันวนไปเวียนมาอย่างนี้แหละ และก็ขอจบลงด้วยประการฉะนี้

๓ มัสยิดหลังแรก

การปฏิสนธิของมัสยิดต้นสนนี้ เบื้องแรกคงเกิดจากความเห็นร่วมกันของบรรดามุสลิมีนที่ตั้งบ้านเรือนพำนักอาศัยอยู่ในตำบลนี้ เพื่อที่จะสร้างที่อันเป็นแหล่งกลางร่วมกัน ทำการอิบาดะฮฺ ต่ออัลลอฮฺ ซ.บ. ขึ้นสักแห่งหนึ่ง เมื่อต่างเห็นชอบ ก็รวบรวมทรัพย์สินกันขึ้นเป็นทุนซื้อไม้และเครื่องประกอบอื่น ๆ ตลอดจนที่ดินและอุทิศเป็นส่วนกลาง โดยแบ่งออกเป็นที่ตั้งของมัสยิดและกุบูร์ แล้วได้ร่วมกันสละกำลังแรงงาน ปลูกสร้างมัสยิดขึ้นเป็นเรือนยกพื้นสูงขนาดท่วมศีรษะ ฝาไม้ขัดแตะหลังคามุงจากขนาดไม่ค่อยใหญ่โตนัก ด้านหน้ามีชาน ใช้เป็นที่นั่งพักสนทนาปราศัย และเลี้ยงอาหารไปด้วยในตัว เมื่อสร้างเรียบร้อยแล้วมีลักษณะดังนี้คือ ด้านหน้ามัสยิดหันลงคลองมีบริเวณที่ว่างเปล่าเล็กน้อย ด้านหลังเป็นกุบูร์ เมื่อเสร็จแล้วชาวตำบลนี้ได้เลือกตั้งให้ผู้เป็นหัวหน้าทำการก่อสร้างทำหน้าที่เป็นอีหม่ามปกครอง และดำเนินงานต่าง ๆ ของมัสยิดแต่ผู้เดียว

ตามประวัติที่สืบสาวราวเรื่องมาได้ ปรากฏว่า เนื้อที่ดินแต่เดิมนั้นมีอยู่ราว ๒ งานเศษ ต่อมาได้มีผู้อุทิศที่ดิน และสละเงินซื้อขยายเพิ่มเติมมากขึ้นทีละเล็กละน้อย และชาวตำบลนี้ต่างพยายามบำรุงรักษามัสยิดด้วยความเอาใจใส่อย่างดียิ่งเสมอมา เมื่อเห็นสิ่งใดควรจะสร้างเพิ่มเติมขึ้น หรือมีสิ่งชำรุดทรุดโทรมลง ก็ร่วมแรงร่วมกำลัง และทุนทรัพย์ด้วยความเต็มใจและเป็นผลลุล่วงไปด้วยดีทุกคราว พี่น้องมุสลิมในตำบลนี้แต่ละคน ต่างร่วมมือกันด้วยใจบริสุทธิ์มุ่งแสวงผลบุญกุศลต่ออัลลอฮฺ ซ.บ. โดยแท้ ดังนี้เมื่อแต่ละคนมีความเห็นเหมาะสม ประการใดก็ชวนกันเข้าร่วมมืออีก ๒–๓ คน จัดการไปตามความคิดเห็น ผลัดเปลี่ยนวนเวียนอยู่เป็นประจำไม่ว่างเว้น ทั้งไม่ยอมให้มีสิ่งชำรุดทรุดโทรมให้ปรากฏแก่สายตาได้เป็นอันขาด แต่ในคราวใดที่ส่วนมากเห็นว่าเพียง ๓–๔ คนไม่อาจดำเนินการไปด้วยดี หรือเห็นว่า เพียงการซ่อมเล็ก ๆ น้อย ๆ ไม่เกิดผลมั่นคงยืนยาวเท่าใด ก็จะพร้อมใจกันเสียสละครั้งใหญ่กันครั้งหนึ่ง บูรณะกันเป็นการใหญ่ ในบางครั้งถึงกับรื้อตัวมัสยิดเดิมลงสิ้น แล้วก่อสร้างขึ้นใหม่ ขยายขนาดมัสยิดให้ใหญ่และกว้างขวางขึ้น ให้พอกับจำนวนมุสลิมีนในตำบลนี้ที่มีจำนวนมากขึ้นอยู่เรื่อย ๆ และทุกคราวที่สร้างขึ้นใหม่มักจะเปลี่ยนแปลง ให้ดีขึ้นกว่าเดิมเช่น ได้เปลี่ยนหลังคาจากมาเป็นกระเบื้องดินเผากระเบื้องทรายตามลำดับของกาลสมัย ส่วนที่เป็นไม้ เดิมทำด้วยไม้ไม่ค่อยดีก็เปลี่ยนเป็นไม้เต็ง ไม้รังและไม้สักเพื่อความมั่นคง

โดยสรุป ในสองศตวรรษแรก นับแต่เริ่มปฏิสนธิเป็นต้นมา และนับเป็นสมัยแรกนี้ ทางมัสยิด ได้มีการรื้อและปลูกสร้างขึ้นใหม่เพราะของเก่าชำรุดทรุดโทรมมากรวมสองครั้ง การก่อสร้างแต่ละครั้ง ได้มีการขยายตัวมัสยิด ให้กว้างขวางและใหญ่ขึ้นกว่าเดิม รวมทั้งได้มีการจัดบริเวณขึ้นใหม่ทุกคราวที่มีการปลูกสร้างและขยายเนื้อที่บริเวณมัสยิดที่ได้รับเพิ่มเติม ส่วนการบูรณะซ่อมแซมนั้น ได้มีอยู่เสมอเป็นประจำซึ่งมากจนไม่อาจรวบรวมได้ว่ามีอยู่กี่ครั้ง การบูรณะครั้งใหญ่ ๆ มักจะมีกันเกือบทุกระยะสิบปี ต่อมาในสมัยปลายสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ได้สร้างศาลาพักนั่งเล่น เพิ่มเติมขึ้นเป็นหลังเล็ก ๆ ซึ่งมีผู้อุสร้างขึ้นวากัฟหลายหลัง ที่บริเวณด้านหน้ามัสยิด ในเมื่อปรากฏว่าชานด้านหน้ามัสยิดต้องใช้เป็นที่นมาส เพราะในมัสยิดไม่อาจบรรจุผู้ร่วมทำการอิบาดะฮฺได้พอเพียง

ส่วนในด้านการปกครอง และธุระการเช่นผู้ทำหน้าที่ อีหม่าม คอตีบ บิหลั่น ตลอดจนผู้ทำหน้าที่อื่นและผู้ทำหน้าที่ รับใช้ในบริการส่วนรวมของมัสยิด รวมทั้งนามผู้อุทิศที่ดินและสิ่งอื่น ๆ นับแต่มัสยิดนี้เริ่มปฏิสนธิขึ้นมานั้น คณะผู้เรียบเรียงมีความเสียใจอย่างมาก มิอาจสืบทราบนามของท่าน ผู้มีพระคุณยิ่ง เหล่านี้ บันทึก เป็นประวัติและนำเสนอต่อท่านได้เกี่ยวด้วยระยะเวลานานนับด้วยศตวรรษ ทั้งได้ปกครองติดต่อสืบเนื่องกันมาหลายชั่วอายุคน สุดความสามารถของท่านผู้ใหญ่จะจดจำได้และยิ่งกว่านั้น เท่าที่ปรากฏจากคำยืนยันของท่านผู้ใหญ่ว่า นับแต่ได้มีมัสยิดขึ้นมา ทางมัสยิดได้ปกครองกันอย่างฉันท์พี่น้องหรืออย่างกันเอง ยึดความสามัคคีปรองดองเป็นหลักสำคัญ ผู้ดำรงหน้าที่ต่าง ๆ มิได้ยึดตำแหน่งไว้ทำเสียเองแต่ผู้เดียว ได้แต่งตั้งผู้ช่วยของตนขึ้นไว้หน้าที่ละหลายคน และโดยที่ผู้ทำหน้าที่ช่วยเหลือมากมายจนในบางสมัย ผู้เป็นสัปบุรุษแท้ ๆ ยังไม่รู้ว่าในสมัยนั้น ๆ ใครดำรงตำแหน่งอะไรก็มิใช่น้อยเหมือนกัน เหตุนี้จึงเป็นความ ยุ่งยากอย่างยิ่ง แก่ผู้เรียบเรียง ที่จะเสนอได้ถูกต้องว่าใคร ดำรงตำแหน่งอะไรในสมัยใด เมื่อท่านผู้ใหญ่กล่าวว่า ท่านผู้นั้นได้เป็นอีหม่าม และท่านผู้นั้นได้เป็นคอตีบ และเป็นบิหลั่น

แต่อย่างไรก็ตาม คณะผู้เรียบเรียงตลอดจนชาวมัสยิดต้นสนทุกคน ต่างได้แสดงออกโดยแจ้งชัดแล้วว่า ได้เพียร พยายาม อย่างมากมาย เพียงใดเพื่อที่จะได้นาม และเกียรติคุณอันดีงาม อันควรแก่การยกย่องมากล่าวไว้ในประวัตินี้ ชาวมัสยิดต้นสนทุกคนเพิ่งได้รู้รสของการปกครองในปัจจุบันนี้เองว่า การดำเนินการส่วนรวมของมัสยิดนั้น ช่างเป็นงานที่เต็มไปด้วยความยุ่งยาก และลำบากเพียงใดทั้ง ๆ ที่เราอยู่ในสมัยซึ่งเรียกกันว่า

มีอารยธรรมสูง เจริญแล้วด้วยประการทั้งปวง ดังนั้น จึงอด รำลึกถึง พระคุณ ของท่าน บรรพชน เหล่านั้นเสียมิได้ มิใช่เพราะความมานะอดทน และความเพียร พยายาม อย่างหนัก ของท่าน เหล่านั้นดอกหรือ อัลลอฮฺ ซ.บ. จึงทรงพระกรุณา คุ้มครองให้มัสยิดต้นสน จำเริญเติบโตมาจนถึงกาลบัดจุบันนี้ได้

และอยากจะพูดต่อไปอีกเล็กน้อย เป็นการบรรยาย ความรู้สึกที่คุกรุ่น อยู่ในใจของชาวมัสยิดต้นสนในทุกวันนี้ เราทุกคนต่างรู้สึกคล้ายกับว่า นอกไปจากผืนที่ดินและตัวมัสยิดที่ตกเป็นมรดกของพวกเราทุกคนแล้วยังมีมรดกสำคัญยิ่งอยู่อีกสิ่งหนึ่งอันมีคุณค่าสูง สุดจะปริมาณได้ถูก แต่มรดกชิ้นนี้เป็นมรดกทางจิตใจ นอกเหนือไปจากมรดกทางวัตถุหรือทรัพย์สิน มรดกล้นค่าชิ้นนี้คือ "ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียว" ซึ่งท่านบรรพชนได้ก่อกำเนิดขึ้น และดูเหมือนจะฝังอยู่ใต้พื้นแผ่นดินผืนนี้ด้วย เพราะตามประวัติที่เป็นมาแล้ว และที่จะกล่าวต่อไป ล้วนแต่ได้แสดงถึง ความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันตลอดมา ต่างยึดมั่นในอุดมคติจงยกย่องผู้ที่ควรยกย่อง ควรเคารพผู้ที่ควรเคารพ และระลึกอยู่เสมอว่าพวกเราทุกคนเป็นพี่น้องร่วมอุทรเดียวกัน ดังนั้นแม้ความจำเป็นในด้านอาชีพและการครองชีพบังคับให้ ชาวมัสยิดต้นสนต้องแยกย้ายภูมิลำเนาไปอยู่ตามที่เหมาะสมคนละแห่งสองแห่งก็ตาม แต่เมื่อถึงคราวที่เราต้องการความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน เพื่อรักษาไว้ซึ่งมรดกที่เราได้รับไว้จากท่านบรรพชน เราก็มักจะหันหน้าเข้าหากัน ร่วมมือร่วมใจร่วมกำลังกันด้วยดีทุกคราวโดยมิต้องรบกวนผู้อื่น และณบัดนี้เราชาวต้นสนต่างตั้งปณิธานไว้ว่าเราจะรักษามรดกทั้งสองนี้ให้มั่นคงและเจริญสืบไปในอนาคต เราจะไม่เห็นส่วนตัวเราสำคัญกว่าส่วนรวมเป็นอันขาด

สมัยที่ ๒

สมัยที่จะกล่าวต่อไปนี้ นับแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ก่อนกรุงแตกเล็กน้อยเป็นต้นมา สมัยนี้มัสยิดต้นสนยังเป็นเรือนไม้สักยกพื้น ฝาขัดแตะ หลังคามุงกระเบื้อง ขนาดกว้างประมาณ ๖ เมตร ยาว ๘ เมตร ลักษณะคล้ายศาลาการเปรียญตามวัด ในศาสนาพุทธ ด้านหน้ามีชานกว้างประมาณ ๘ เมตร ยาว ๔ เมตร ด้านในมีมิมบัรสร้างด้วยไม้สักสูงหนึ่งสองเศษ บันได ๓ ขั้น มีแท่นนั่งกว้างศอกเศษ สูงจากพื้นสองศอก หลังคาโค้งครึ่ง

วงกลม ยาวประมาณ ๑ วา ประกอบด้วยเสาขนาดเล็ก ๔ เสา สูงจากพื้นประมาณ ๓ ศอกคืบ หน้าจั่วครึ่งวงกลม จั่วหน้าที่ตั้งด้านนอกและด้านในมีแกะสลักลวดลายลงรักปิดทองน่าดู ส่วนเม้ยะหรอบนั้น เล่ามีลักษณะคล้าย วอยศชั้นเจ้าฟ้า สำหรับเรือกันยา ยาว ๒ ศอกเศษ มีหลังคาเป็นรูปหน้าจั่วเหมือนกัน แกะสลักตามแบบหลังคาเรือกันยา สูงกว่าศีร์ษะอีหม่าม ลงรักปิดทองหน้าจั่วและช่อฟ้าใบระกา ตั้งอยู่กึ่งกลางชิดฝาด้านตะวันตก ภายในตะเกียงน้ำมันมะพร้าว และถ้วยแก้วบรรจุน้ำมันมะพร้าว และไส้ตะเกียงแขวนอยู่ทั่วไป ในบริเวณลานด้านหน้ามีศาลาพัก ตึ่มน้ำชา และสนทนาปราศรัยก่อนและหลังนมาสหลังเล็ก ห่างจากชาน เรือนมัสยิดเล็กน้อยอยู่หนึ่งหลัง

ส่วนบ้านเรือนของชาวต้นสนสมัยนี้ มีอยู่บางที่สร้างเป็นเรือนรอบ ๆ ที่ดินของมัสยิดแต่เป็นส่วนน้อย ที่อยู่กันมากนั้นคือ ในเรือนแพจอดอยู่ริมคลองบางกอกใหญ่ทั้ง ๒ ฟาก

นับแต่ มัสยิด ต้นสน ก่อกำเนิดเป็น ต้นมาได้มีพี่น้องมุสลิมีนจากตำบลอื่น และต่างจังหวัดอพยพย้ายภูมิลำเนา มาสมทบ ปลูกสร้างบ้านเรือนและล่องแพมาจอดพำนักอาศัยเพิ่มเติมขึ้นเรื่อย ๆ จนปรากฏว่าในสมัยนั้น คลองบางกอกใหญ่เป็นตำบลที่มีพี่น้องมุสลิมีนพำนัก อาศัยอยู่มาก ที่สุดแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ และโดยที่พำนักอาศัยกันในเรือนแพเป็นส่วนใหญ่ จึงถูกขนานนามจากประชาชาวไทยว่า "แขกแพ" แต่นั้นมา ในสมัยนั้นการดำเนินการปกครองของมัสยิด นอกจากปฏิบัติตามบทบัญญัติทางศาสนาโดยเคร่งครัด แล้วยังได้ทำการเผยแพร่ ศาสนาแก่ชนต่างศาสนาไปด้วยจนเกิดความศรัทธาสมัคร ตนเองเข้ารับกะลีมะฮ์ชะฮาดะฮ์เข้าร่วมเป็นมุสลิมอยู่เรื่อย ๆ แต่ละคราวมีจำนวนสิบ ๆ คน

กาลต่อมา ในคราว กรุงศรี อยุธยา ใกล้จะแตกเสียแก่ข้าศึก พี่น้องมุสลิมีนที่พำนักอยู่ในกรุงศรีอยุธยาเกรงภัยสงคราม จึงต้องอพยพสตรี เด็ก และคนชราล่องแพมาตามลำน้ำเจ้าพระยา แวะเข้าจอดตามลำคลองบางกอกใหญ่เป็นจำนวนมากและต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาแตกเสียแก่พม่าแล้ว มุสลิมส่วนมากไม่ยอมอยู่ใต้การบังคับบัญชาของพม่าต่างได้อพยพหลบหนี เข้ามาร่วมสมทบอยู่กับพี่น้องมุสลิมีนในตำบลนี้อีกมากมาย และได้ขยายเนื้อที่ อันเป็นที่พำนักอาศัยของพี่น้องมุสลิมีนกว้างขวางใหญ่โตขึ้นอีก เต็มฝั่งคลองทั้ง ๒ ฟาก ลึกเข้าไปตามแนวคลองจนถึงตลาดพลู ในปัจจุบัน และในสมัยที่กล่าวถึงอยู่นี้ทางมัสยิดต้องลงเสาต่อพื้น ขยายฝาขัดแตะให้กว้างออกไปอีกด้านละ ๒ ศอกทั้งสองด้าน เพื่อให้พอกับจำนวนมุสลิมีนที่เพิ่มจำนวนขึ้นอีก แต่ก็ยังไม่เป็นที่เพียงพออยู่นั่นเองจึงต้องใช้นอกชานเป็นที่นมาสเพิ่มขึ้นอีก

ที่ระลึกงานเปิดมัสยิดต้นสน

ต่อจากนั้นอีกไม่กี่ปี สมเด็จพระเจ้าตากสินซึ่งหลบหนีพม่าไปตั้งตัวอยู่ที่ จังหวัดจันทบุรี ได้รวบรวมสมัคร พรรคพวก จากข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ในจังหวัดต่าง ๆ ตั้งขึ้นเป็นกองทัพไทยดำเนินการกู้อิสรภาพ และยกกองทัพเข้าตีเมืองน้อยใหญ่ที่แข็งเมือง และยอมอยู่ใต้การปกครองของพม่าเกือบทั่วแล้ว จึงยกทัพเข้าตีกรุงธนบุรีกลับคืนความเป็นเอกราชมาได้อีกเมื่อ พ.ศ. ๒๓๑๑ และประกาศตั้งกรุงธนบุรีเป็นราชธานีไทย กรุงธนบุรีนี้ตั้งอยู่ ณปากคลองบางกอกใหญ่ ใกล้ ๆ กับมัสยิดต้นสน พระราชวังเดิมอันเป็นที่ประทับและเป็นสำนักราชการส่วนกลางของชาติอยู่ไม่ไกลกับมัสยิดต้นสนนัก และกองทัพไทยในขณะนั้นก็มีข้าราชการทั้งทหาร และพลเรือนที่เป็นมุสลิมก็มีจำนวนไม่น้อย นับแต่ข้าราชการชั้นพลรบขึ้นไปจนถึงแม่ทัพนายกอง เช่น เจ้าพระยาจักรี พระยายมราช พระยาราชบังสัน เป็นต้น ข้าราชการเหล่านี้ส่วนมากเป็นผู้ติดตามสมเด็จพระเจ้าตากสินหลบหนีพม่าไปจากกรุงศรีอยุธยาก็มีไม่น้อย บางคนเกี่ยวเป็นญาติกับผู้ที่อพยพหนีภัยสงครามมาจากกรุงศรีอยธยา และที่อยู่ในจังหวัดอื่นที่เข้าสมทบกับกองทัพไทยเข้ามาก็มี เมื่อได้ทราบว่ามีมุสลิมีนอยู่ในที่ใกล้ ๆ กับพระราชวังต่างก็ยินดีเข้าปลูกบ้านเรือนพำนักอาศัยเพิ่มเติมขึ้นอีก และร่วมใช้มัสยิดต้นสน เป็นสถานที่ประกอบอิบาดะฮฺต่ออัลลอฮฺ ซ.บ. ร่วมกับพี่น้องมุสลิมีนในตำบลนี้อีกมากมาย จนขนาดของมัสยิดต้นสนกลายเป็นที่คับแคบ ไม่อาจบรรจุผู้ร่วมทำการอิบาดะฮฺได้เพียงพอ จึงท่านอีหม่ามในสมัยนั้นต้องรวบรวมทุน ว่าจ้างนายช่างมาทำการบูรณะและขยายเรือนมัสยิดให้กว้างและยาวขึ้นกว่าเดิมอีกครั้งหนึ่ง การบูรณะครั้งนี้ได้ขยายเรือน มัสยิดออกไป ทั้ง ๔ ด้าน โดยบั่กเสา ต่อพื้นและต่อเพิง ขยายฝายื่นออกไปจนเกือบจะเรียกได้ว่า สร้างขึ้นใหม่ ขนาดของมัสยิดที่บูรณะขึ้นใหม่มีความกว้าง ๑๐ เมตร ยาว ๑๕ เมตรเศษ แต่กระนั้นก็คงปรากฏว่ายังไม่เป็นการเพียงพออยู่นั่นเอง ต้องยืนนมาสกันนอกชานเรือนก็มีในบางคราว ส่วนการนมาสวันอีดทั้งสองอีดนั้น ถึงกับต้องใช้บริเวณลานหน้ามัสยิดเป็นที่นมาส ผู้อยู่ในที่นี้ต้องยืนตากแดดนมาสกัน

นับได้ว่ามัสยิดต้นสนในขณะนี้อยู่ในระยะคึกคักและรุ่งโรจน์มาก ในบริเวณมัสยิดมีคนประจำอยู่เกือบตลอดทั้งวัน เพราะขณะนี้มีการนมาสอยู่ทุกเวลาเป็นประจำ ส่วนด้านนอกมัสยิดนั้นเล่าใครที่อยู่ในย่านชุมนุมชน มีประชาชนพลเมืองเดินผ่านไปมาขวักไขว่ทกวันคืน ในยามค่ำคืนก็ประดับโคมไฟสว่างไสว มีขนมข้าวต้มตั้งขายเรียงรายตลอดเวลา จากหน้าวัดหงส์รัตนารามจนถึงวัดโมพีโลกยาราม และโดยเฉพาะท่าน้ำหน้ามัสยิดต้นสนประชาชนแถบนั้นรวมทั้งข้าราชการ ทหารชอบใช้เป็นที่นั่งเล่น และอาบน้ำชำระกายอยู่เสมอ

ณ ท่าน้ำหน้ามัสยิดนี้....วันหนึ่ง ขณะที่ทหารกลุ่มหนึ่งอาบน้ำชำระกายอยู่ ทหารผู้หนึ่งเหลือบไปเห็นกระดานแผ่นใหญ่ มีรอยไหม้เกรียมจากไฟรอยใหญ่ ลอยตามน้ำมาติดอยู่ข้างบันไดท่าน้ำ ครั้งแรกก็มิได้สนใจ แต่เมื่อนึกถึงกระดานนี้น่าจะเกิดประโยชน์แก่ตน จึงบอกเพื่อนช่วยกันยกขึ้นบนท่า แต่เมื่อพลิกกระดาน อีกคนหนึ่งจึงรู้ว่าไม่ใช่กระดานธรรมดาเสียแล้ว ด้านที่พลิกขึ้นมานั้นมีรอยแกะสลักเป็นอักษรอุรับเรียงรายล้อมรอบเป็นกรอบ ตอนกลางแกะสลักเป็นรูปชั้นขึ้นเจ็ดชั้น และผังของมัสยิดอัลฮารอมในนครมักกะฮฺ และมัสยิดอัลนะบะลียะฮ์ในนครมะดีนะฮฺ พวกที่เห็นกระดานไม่รู้ว่าอะไร เห็นเป็นของแปลกจึงนำไปมอบให้นายหมู่นายกอง และนายหมู่นายกองได้เสนอต่อไปตามลำดับ จนถึงสมเด็จพระเจ้าตากสิน ในที่ออกขุนนาง เมื่อได้สอบถามข้าราชการที่เข้าเฝ้าในวันนั้นแล้ว ทรงสันนิษฐานว่าคงเป็นของกะฎีอิสลามแห่งใดแห่งหนึ่งในกรุงศรีอยุธยาที่ถูกกองทัพพม่าเผา และคงมีผู้นำมาทิ้งน้ำลอยมาถึงที่อันเป็นที่ตั้งของมัสยิดต้นสน และคาดว่าคงจะเป็นนิมิตดีแก่มัสยิดต้นสน จึงทรงประทานให้นายทหารมุสลิม นำมามอบเป็นของพระราชทานแก่ผู้ปกครองมัสยิด เพื่อเป็นมงคลแก่มัสยิดนี้ต่อไป (ตามความนี้ปรากฏในประวัติซึ่งเขียนโดย ก.ส.ร. กุหลาบด้วยอีกแห่งหนึ่ง) และเพื่อฉลองนิมิตรดีแก่มัสยิดต้นสนครั้งนี้ สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงพระราชทานที่ดินส่วนหนึ่งอยู่ตอนหลังสุดของกุบุร์ ให้เป็นสิทธิแก่มัสยิดต้นสน เพื่อขยายเนื้อที่ให้กว้างยิ่งขึ้น และใช้เป็นสุสานสำหรับฝังข้าราชการทหาร และพลเรือนที่เป็นมุสลิมสืบไป ทั้งได้ทรงตั้งพระทัยที่จะสนับสนุนศาสนาอิสลามแต่นั้นมา โดยทรงรับชาวมุสลิมีนแห่งมัสยิดต้นสน เข้าเป็นข้าราชการทหาร และพลเรือนไว้เป็นจำนวนมาก ทั้งได้ทรงเกื้อกูลสนับสนุนด้วยดีตลอดมา จึงชาวมัสยิดต้นสนขณะนี้ นอกจากเป็นพ่อค้าเครื่องเทศและไทยหลายหลากแล้วยังได้เป็นข้าราชการทหารและพลเรือน และได้เลื่อนชั้นขึ้นเป็น ขุน หลวง พระ และ พระยา สูงถึงคั่นเจ้าพระยาจักรี พระยาราชบังสัน พระยายมราชอันเป็นตำแหน่งสูงสุดของราชการหลายท่านด้วยกันในสมัยต่อมา เหตุนี้กุบุรของมัสยิดต้นสน ได้มีโอกาสเป็นที่ฝังร่างของข้าราชการ คนสำคัญของ ประเทศสมัย กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์หลายสิบราย ดังปรากฏเป็นหลักฐานอยู่ ณ ทุกวันนี้

ดังได้กล่าวมาแล้ว บรรดามุสลิมีนที่ตั้งบ้านเรือนพำนัก อาศัยอยู่ ในตำบล คลองบางกอกใหญ่สมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีอยู่เป็นจำนวนมาก กินขอบเขตตลอดทั้งสองฝั่งคลอง จากปากคลองบางกอก ใหญ่ลึกเข้าไป จนถึงตลาดพลูในปัจจุบัน

และลึกเข้าไปบนผืนแผ่นดิน จนถึงวัดเวฬุราชิน (วัดน้อย) และแม้ว่ามัสยิดต้นสนจะเป็นมัสยิดใหญ่ มีบริเวณกว้างขวาง แต่ก็ไม่อาจขยับขยายเรือนมัสยิดให้กว้างขวางออกไปอีกได้ แม้จะได้รับพระราชทานที่ดินเพิ่มเติม เพราะติดบริเวณกุบุรกั้นกลางอยู่ จึงบรรดามุสลิมีนที่ตั้งบ้านเรือนทางริมคลองฝั่งตะวันออกได้ร่วมมือกันสร้างมัสยิดขึ้นอีกหลังหนึ่ง ตรงข้ามกับมัสยิดต้นสน (ตรงข้ามที่ว่าการกิ่งอำเภอบางกอกใหญ่ปัจจุบัน) มัสยิดนี้ในระยะต่อมาขนานนามว่า "กะฎีแดง" ซึ่งคงจะเป็นด้วยหลังคามุงกระเบื้องทราย เพิ่งสุกจากไฟใหม่ ๆ จึงมีสีแดง จึงมีขนานนามกันดังกล่าว ขนาดของมัสยิดเป็นเรือนขนาดไม่ใหญ่นักลักษณะคล้ายกับมัสยิดต้นสนในขณะนั้น (คล้ายศาลาการเปรียญตามวัดโบราณ แต่ปัจจุบันนี้ได้เลิกล้มไปรวมกับกะฎีขาว) กาลต่อมาปรากฏว่า มัสยิดต้นสนกับกะฎีแดงทั้งสองมัสยิดรวมกัน ไม่อาจจะต้อนรับพี่น้องมุสลิมีนในตำบลนั้นได้พอเพียง จึงท่านโต๊ะหยี คหบดีใหญ่ผู้หนึ่ง ได้เป็นหัวหน้ารวบรวมเงินปลูกสร้างมัสยิดขึ้นอีกหลังหนึ่ง ในฝั่งตะวันออกของคลองบางกอกใหญ่ ถัดจากกะฎีแดงลึกเข้าไปตามลำคลอง ประมาณ ๒ เส้น ตรงข้ามวัดหงส์รัตนาราม และขนานนามว่ากะฎีขาว (และได้เปลี่ยนเป็น "มัสยิดบางหลวงกุฎีขาว" ในปัจจุบัน) ส่วนผู้ที่อยู่ลึกเข้าไปในคลองบางกอกใหญ่ซึ่งมีจำนวนมากเช่นเดียวกัน ก็ได้สร้างมัสยิดของตนเองขึ้นอีกแห่งหนึ่ง มีนามตามนิยมที่เรียกกันว่า "กะฎีเขียว" หรือ "กะฎีโป๊ะเขียว" (ข้างสพานเทศบาลตลาดพลู แต่ปัจจุบันได้เลิกร้างไปรวมอยู่กับมัสยิดสวนพลู) ส่วนมุสลิมีนที่ตั้งภูมิลำเนาอยู่แถบวัดเวฬุราชินซึ่งส่วนมากเป็นผู้อพยพหลบ ภัยสงครามจากกรุงศรีอยุธยานั้น ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ก็ได้สร้างขึ้นเป็นมัสยิดอีกแห่งหนึ่ง เรียกนามกันว่า มัสยิดวัดน้อย และนอกจากนี้ยังมีมัสยิดอีกแห่งหนึ่งที่มีความเจริญรุ่งเรืองคู่กับมัสยิดต้นสนใน สมัยกรุงธนเป็นราชธานี ตั้งอยู่ใกล้สพานเจริญพาศน์ ความรุ่งเรืองของมัสยิดนี้มีมาก จนได้ก่อเป็นตัวตึกขึ้นในสมัยปลายของกรุงธนบุรีในระยะเดียวกันที่มัสยิดต้นสนขยายมัสยิด แต่ต่อมาชำรุดทรุดโทรมเหลือแต่รากฐาน และได้ยุบตัวเองมารวมกับมัสยิดต้นสนในปัจจุบัน มัสยิดนี้มีนามว่ากุฎิปลายนา

ชักจะนอกเรื่องนอกราวเสียแล้ว แต่เห็นว่าเป็นประวัติตอนหนึ่งของมุสลิมีน ในจังหวัดธนบุรี และควรที่พี่น้องมุสลิมีนได้ทราบประดับความรู้บ้างเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงสืบเสาะมาเล่าสู่กันฟัง และจะได้นำท่านเข้าสู่มัสยิดต้นสนต่อไปดังเดิม

ในสมัยกรุงธนบุรีเป็นราชธานีนั้นคราวหนึ่งได้เกิดกรณีพิพาทเรื่องขอบเขตของมัสยิดต้นสนด้านใต้กับทางวัดหงส์รัตนาราม โดยทางวัดกล่าวหาว่ามัสยิดต้นสนรุกล้ำเขต การ

พิพาท ดำเนิน ไป อย่างรุนแรง ทาง มัสยิด ต้น สน มิอาจตกลงกันโดยสันติได้ จึงยื่นเรื่องราวร้องทุกข์ไปยังสมเด็จพระเจ้าตาก (สิน) เพื่อขอความเป็นธรรม เมื่อสมเด็จพระเจ้าตากทรงทราบ จึงได้ทรงตั้งคณะกรรมการขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ สอบสวนและประนีประนอมกัน แล้วทรงโปรดให้ทหารในกองทัพไทยขุดคูกั้นเป็นเขตระหว่างกัน ป้องกันการพิพาทที่จะเกิดขึ้นในอนาคต และคูนั้นได้ปรากฏอยู่ในตราบเท่าทุกวันนี้ และเพื่อป้องกันการรุกล้ำที่อาจมีขึ้น ทางมัสยิดได้สร้างกำแพงเตี้ย ๆ ขึ้นล้อมรอบที่ดินของมัสยิดต้นสนทั้งสามด้าน เว้นด้านตะวันออกอันเป็นทางเดินเท่าสาธารณะ และมีที่ดินของชาวมัสยิดต้นสนอยู่เอง ในสมัยต่อจากนั้นอีกเล็กน้อย ขอบเขตของมัสยิดต้นสนก็ดำรงอยู่ในสภาพที่แน่นอนมาจนทุกวันนี้

กาลล่วงมา เข้าสู่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในรัชสมัยสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แม้ราชธานีไทยได้ย้ายจากกรุงธนบุรี ข้ามฟากมาอยู่ในกรุงรัตนโกสินทร์แล้วก็ตาม มัสยิดต้นสนก็หาได้ซบเซาลงไม่ คงตั้งตัวรุ่งเรืองอยู่ตามเดิม เพราะเมื่อข้าราชการที่เป็นมุสลิมมรณะลงสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงประทานให้นำมาฝังณ ที่นี้ สภาพของมัสยิดในขณะนั้น ถ้าจะเทียบกับศาลาการเปรียญขนาดใหญ่ที่มีอยู่ ตามวัดวาอารามแล้ว ไม่ผิดลักษณะกันมากนัก จะผิดกันก็เพียงเป็นฝากระดานขัดแตะ และมีเพิงด้านข้างยื่นออกไปจากหลังคาประมาณ ๒ วาเศษ ส่วนด้านหน้ายื่นออกมาตอนชานหน้ามัสยิดยาวประมาณ ๔ วาเศษ ภายในคงใช้มิมบัรและเมี๊ยะส์หรอบแบบของสมเด็จเจ้าฟ้าของเดิม แต่ได้ตบแต่งลงรักปิดทอง ประดับแก้วลูกบัดเป็นรูปลักษณะ ต่าง ๆ ตามลวดลายแบบศิลป์ของไทย ให้สวยงามยิ่งขึ้น มีโคมหวดแก้วขนาดเล็กใหญ่ ภายในบรรจุถ้วยแก้วน้ำมันก๊าดจุดให้ความสว่างในยามค่ำคืน ห้อยเป็นระย้าหลายโคม และมีตะเกียงซึ่งได้รับพระราชทานจากสมเด็จพระเจ้าตาก (สิน) และบรรดาข้าราชการหลายท่านส่งมาวะกั๊ฟบไว้หลายดวง

ในสมัยนี้ เมื่อปี จ.ศ. ๒๓๓๒ ท่านเจ๊ะซอและห์ บิดาท่านหลวงโกชา อิสฮาก(นาโคดาลี) ท่านผู้ใหญ่ท่านหนึ่งของมัสยิดต้นสนมีความคิดว่าการเลี้ยงอาหารเนื่องในงานต่าง ๆ ของมัสยิด มักจะทำกันในมัสยิดตลอดมานั้น ดูไม่เป็นการเหมาะสม ภายในมัสยิดนั้นเป็นสถานที่สมควรแก่การคารวะและสงวนไว้เป็นที่ทำการอิบาดะฮฺต่ออัลลอฮฺซ.บ โดยเฉพาะ จึงคิดจะสร้างโรงเลี้ยงอาหารขึ้นต่างหากอีกส่วนหนึ่ง เป็นที่เลี้ยงอาหารในงานต่าง ๆ ของมัสยิด และเป็นที่ประชุมปรึกษากิจการงานต่าง ๆ ของมัสยิดและชาวต้นสน โดยนำความเข้าปรึกษาชาวคณะเมื่อได้ทราบความคิดเห็นแล้วชาวคณะต่างเห็นชอบด้วยและสนับสนุนโดยพร้อมเพรียงกันและ

มอบให้ท่าน เจ๊ะซอและห์ เป็น หัวหน้า ดำเนินการโดยตลอด ครั้นท่านผู้ได้รับมอบทำการเรี่ยไรเงินสมทบทุน การได้เป็นไปอย่างผิดพลาด ได้เงินเกินกว่าที่กะไว้มากมาย แต่แล้วได้ตกลงเบี่ดการเรี่ยไรต่อไป โดยชาวคณะลงมติให้เพิ่มศาลาเลี้ยงขึ้นอีกหนึ่งหลัง ศาลาเลี้ยงสองหลังนี้ได้สร้างขึ้นในที่ริมคู วัดหงส์ ฯ ที่เดียวกับที่ตั้งศาลาเลี้ยงอาหาร (สมาคมสนธิอิสลาม) ในปัจจุบัน เป็นเรือนยกพื้นสูงท่วมศีรษะ ขนาดกว้างและยาวด้านละ ๒ วาเศษ หลังคามุงกระเบื้องทรายทั้งสองหลัง หันบันไดเข้าหากัน และทำทางเท้าปูกระเบื้องหินจากมัสยิดไปสู่ยังศาลาเลี้ยง สองข้างทางปลูกต้นไม้ดอกเพื่อความสง่างามแก่สถานที่ และสะดวกแก่การเลี้ยงอาหาร ในคราวที่ไม่มีการเลี้ยงก็ใช้เป็นที่พักผ่อนสนทนาปราศรัย และประชุมปรึกษากิจการงานต่าง ๆ ส่วนบนมัสยิดทั้งภายในและภายนอกอยู่ในสภาพสะอาดสะอ้าน สมกับเป็นสถานอันควรคารวะมากยิ่งขึ้น

เมื่อได้พูดถึงศาลาเลี้ยงอาหารแล้ว ก็อยากจะกล่าวถึงสภาพการเลี้ยงอาหารของชาวมัสยิดต้นสน ในสมัยโบราณ เป็นประวัติ ไว้บ้าง สักเล็กน้อย การเลี้ยงอาหารในสมัยแรกของชาวมัสยิดต้นสนได้ทำกันในทำนอง "เรี่ยไรสำรับ" คือแต่ละบ้านหรือ แต่ละครอบครัว ต่างจัดสำรับ อาหาร สำหรับการเลี้ยง ในงาน ของมัสยิดรายละ หนึ่ง สำรับ บ้างสองสำรับบ้างหรือมากกว่านั้น สุดแต่ศรัทธาของแต่ละคน และความจำเป็นแต่ละงาน นำมาเลี้ยงดูแก่แขกเหรื่อที่ได้รับเชิญ หรือเลี้ยงดูกันเองอย่างที่มัสยิดบางแห่งได้ทำอยู่ในปัจจุบันนี้ แต่การจัดสำรับในสมัยแรก จนถึงสมัย กรุงธนบุรีนั้นผิดกับทุกวันนี้ คือจัดทำเป็นสำรับใบตองทั้งสิ้น ทำที่เป็นถาดและถ้วยชามหรือจานซึ่งจัดทำไว้อย่างน่าดู เลี้ยงแล้วไม่ต้องล้างกันให้ลำบาก

ต่อมาในระยะหลัง สมัยต้นของกรุงรัตนโกสินทร์ คือในสมัยรัชกาลที่ ๒ การเลี้ยงได้เปลี่ยนวิธีการใหม่ กล่าวคือ โดยที่มุสลิมีนในตำบลนี้ ได้ตั้งหลักแหล่งอยู่กันมาแต่โบราณกาล แต่ละครอบครัวและวงศ์ตระกูล ต่างมีลูก หลาน และเหลน-โหลนมายก่ายกอง บรรดาท่านผู้เป็นหัวหน้าแต่ละวงศ์ตระกูลในสมัยนั้น ต่างเห็นว่าการจัดทำอาหารแบบเรี่ยไรสำรับ ดังที่เคยทำกันมาดังแต่กาลก่อนนี้ ก่อความลำบากยุ่งยากแก่ครอบครัวเล็ก ๆ ผู้มีทุนทรัพย์น้อยทุกคราวนับแต่การประกอบอาหารและนำมาที่มัสยิด ทำให้ทุกคนพลอยวุ่นวายไปด้วย เพราะถ้าไม่จัดสำรับมาก็เกรงจะเป็นที่อับอายแก่เพื่อนบ้าน เลยต้องทำด้วยจำใจ ดังนั้นในบางคราวก็มีอาหารเหลือเพื่อจนต้องทิ้งไปเป็นจำนวนไม่น้อย เป็นการสิ้น

เปลืองโดยใช่เหตุ ประกอบกับอาหารก็แตกต่างกัน ดังนั้นท่านผู้ใหญ่ผู้เป็นหัวหน้าวงศ์ตระกูล (ซึ่งขณะนั้นยังมิได้ใช้นามสกุล) ใหญ่ ๆ จึงตกลงรับภาระในการจัดสำรับอาหารมาจัดทำเสียเอง เพื่อขจัดความยุ่งยากทั้งมวลแก่ชาวคณะ จึงนับแต่สมัยกลางของรัชกาลที่ ๒ เป็นต้นมาการจัดสำรับอาหารได้ตกเป็นภาระแก่ผู้เป็นหัวหน้าวงศ์ตระกูลใหญ่ ๆ โดยตกลงแบ่งภาระกันจัดขึ้นคราวละ ๒–๓ วงศ์ตระกูล ผลัดเปลี่ยนเวรกันไปตามลำดับโดยจัดทำมาแต่บ้านแล้วให้บ่าวข้าทาส (ซึ่งสมัยนั้นยังมีอยู่เป็นจำนวนมาก) เป็นผู้นำมาจัดสำรับและคอยดูการเลี้ยงอาหารกันเสร็จตลอดงาน นำความเบาอก เบาใจ มาสู่ ชาวคณะ ที่ยากจน ไม่น้อย และ การ เลี้ยงแต่ละคราว เป็นไปอย่าง คึกคักครื้นเครงยิ่งนัก เพราะในสมัยนั้นทุกสิ่งทุกอย่างต่างทำกันในลักษณะเป็นกันเอง และต่างสามัคคี ปรองดองกันเป็นอย่างดี ส่วนผู้มีทุนทรัพย์น้อย แต่ใคร่จะร่วมการกุศลด้วย ก็นำเงินเข้าช่วยสมทบทุนต่อท่านผู้เป็นหัวหน้าวงศ์ตระกูลของตน แต่กระนั้นก็ตาม การจัดอาหารแบบนี้ ได้เป็นไปอย่างเหลือเฟือเช่นเดียวกัน หลังจากการเลี้ยงอาหารแก่แขกเหรื่อเสร็จสิ้นแล้ว ต่างก็เข้าตีท้ายครัว ขากลับยังมีกระทงติดมือไปเผื่อแผ่แก่ลูกเมียถึงบ้านได้อีก

ต่อจากการสร้างศาลาเลี้ยงอาหาร· ในสมัยรัชกาลที่ ๑ แล้ว จนถึงสมัยต้นรัชกาลที่ ๒ มิได้มีการปลูกสร้างสิ่งใดอีกเลย นอกจากการซ่อมแซมเล็ก ๆ น้อย ๆ ที่สมควรจะซ่อม มัสยิดคงอยู่ในรูปและสภาพเดิม ดังที่มีอยู่ในสมัยกรุงธนบุรี ส่วนผู้ปกครองมัสยิดในสมัยที่กล่าวถึงนี้ มีท่านน้อย และท่านบุนนากดำรงตำแหน่งอีหม่าม เป็นที่เอาใจใส่ในกิจการของมัสยิดตลอดมา ในสมัยนั้น อาทิ ท่านหลวงโกชาอิสฮาก (นาโคดาหลี) บุตรท่านเจ๊ะซอและห์ ท่านเกตุ บุตรเขยท่านพระศรีวรข่าน และท่านสน บุตรท่านเผือก (น้องชายพระศรีวรข่าน) ทั้ง ๓ ท่านได้ร่วมวงสนทนากันตามปกติ ดงที่เคยทำกันมาในทุกวันศุกร

สมัยที่ ๓

จากเรือนไม้–เป็นตึกใหญ่

ในสมัยที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ ยังคงอยู่ในสมัยสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่สอง แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ จนถึง ร.ศ. ๒๓ ปี พ.ศ. ๒๓๕๘ วันหนึ่งในระยะกลางปี ท่านผู้ใหญ่ผู้เป็นกำลังสำคัญของมัสยิดต้นสน และ

ที่ระลึกงานเบิดมัสยิดต้นสน

หลังจากนมาสยุมอัด แต่การสนทนาในวันนี้ได้กลายเป็นวันสำคัญของประวัติมัสยิดต้นสน กล่าวคือต่างปรับทุกข์กันถึง ความชำรุด ทรุดโทรมของมัสยิด ที่ได้บูรณะขึ้นจากการรื้อมัสยิดและสร้างขึ้นใหม่ ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี และได้ปรับปรุงขยายให้มีเนื้อที่กว้างขวางขึ้นอีก เมื่อปี พ.ศ. ๒๓๑๕ สมัยกรุงธนเป็นราชธานี ถ้าจะนับกันแล้ว มัสยิดหลังนี้คงมีอายุได้ ๓ กรุง คือ กรุงศรีอยุธยา กรุงธนบุรี และกรุงรัตนโกสินทร์ สมควรจะบูรณะกันเป็นการใหญ่สักครั้ง ให้มีความมั่นคงถาวร เพื่อได้เป็นมรดก ตกทอดต่อสืบไปชั่วหลาน-เหลน ดังที่ท่านบรรพบุรุษได้มอบเป็นมรดกมาถึงสมัยท่านในบัดนี้นั้น หลังจากการปรึกษากันอย่างลับ ๆ ต่อมาอีก ๒–๓ ครั้ง ท่านทั้ง ๓ ต่างตกลงกันว่า ถ้าจะให้มั่นคงถาวรจริง ๆ แล้ว จะต้องเปลี่ยนจากไม้เป็นตึก ก่ออิฐถือปูนอย่างทันสมัย แบบเดียวกับพระราชวังบวรสถานมงคล (ท่าช้างวังหน้า) ซึ่งเพิ่งก่อสร้างขึ้นใหม่ และท่านทั้ง ๓ จะร่วมมือกันเสียสละอย่างสูงทั้งจะพยายามอย่างสุดความสามารถ ครั้นแล้วต่าง แยกกัน ออกขอความเห็น จากท่านผู้ใหญ่อื่น ๆ ตามแผนการดังที่นัดแนะกันไว้ จนที่สุดได้มีการประชุมใหญ่ ของชาวมัสยิดต้นสนในระยะอันใกล้นั้น ที่ประชุมต่างเห็นด้วยกับข้อเสนอและแต่งตั้งให้ท่านทั้ง ๓ เป็นแม่กองดำเนินงานตามมตินี้โดยตลอด นับแต่การออกแบบ การเตรียมงาน การเรี่ยไรเงินสมทบทุน การควบคุมการสร้างและอื่น ๆ จนเสร็จเรียบร้อย

เมื่อได้รับมอบหมายจากที่ประชุมแล้วท่านทั้ง ๓ ได้มีการปรึกษาระหว่างกัน แบ่งงานกันทำตลอดจนหาที่ช่วยเหลือ ให้ทำหน้าที่ต่าง ๆ เพิ่มขึ้นตามแขนงและความจำเป็นของงาน และได้เชิญ ท่านข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ที่เป็น ชาวมัสยิดต้นสน และที่เป็นมิตรสหายอีกหลายท่านเป็นที่ปรึกษา เช่นฝ่ายการก่อสร้างได้เชิญนายช่างใหญ่จากสำนักพระราชวัง สำนักกลาโหม เป็นผู้ร่างแบบและเขียนแปลน ให้มีการสำรวจและพิสูจน์ความแข็งของดิน และพื้นดินอย่างละเอียดและรอบคอบ ตามหลักวิชาการก่อสร้างในสมัยนั้นยึดถือและปฏิบัติอยู่ และพิจารณาว่าควรจะต้องใช้ท่อนซุงนอนเป็นพื้นแบบการสร้างพระเจดีย์วัดอรุณ ฯ หรือไม่ ทางฝ่ายการเงินเล่า ก็วางแผนการดำเนินงานอย่างละเอียดและรอบคอบ เพราะมติของที่ประชุมมีอยู่ว่า ให้ทำการเรี่ยไรเฉพาะผู้เกี่ยวเป็นญาติ และเคยเป็น ชาวมัสยิด ต้นสนมาแต่เดิมเท่านั้น มิให้ทำการเรี่ยไรเป็นการทั่วไป ส่วนผู้อื่นเมื่อมีจิตใจจะร่วมการกุศลร่วมด้วยก็ให้รับไว้ แต่กระนั้นก็ตาม ปรากฏว่าชาวคณะทุกคนต่างเต็มใจที่จะ สละเงิน อุทิศร่วมการกุศลด้วย เป็นจำนวนมากเกินคาด

เมื่อการดำเนินงานขั้นแรก เสร็จสิ้นลง ตามแผนการที่กำหนดไว้ ก็เริ่มงานขั้นที่ ๒ ต่อไป ในปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๘ อย่างใหญ่โต กล่าวคือ ได้แบ่งงานออกเป็นส่วนต่าง ๆ เช่นฝ่ายเตรียมงานก่อสร้าง ได้แก่การทำอิฐมอญ (เพราะในสมัยนั้นยังไม่มีการทำขาย) นับแต่การได้ซื้อดิน ผสมดิน ปั้นอิฐและเผาอิฐตามลำดับ งานฝ่ายนี้ได้ใช้คนงานเป็นจำนวนมาก และได้เริ่มงานกันมาแต่ก่อนงานขั้นแรกจะเสร็จ ถัดมาเป็นงานฝ่ายการโยธา เริ่มรื้อเรือนไม้มัสยิดหลังเดิม จัดวางผังและขุดดิน การขุดดินก่อรากฐานนี้ได้ทำอย่างประณีตมาก คือขุดเป็นคูกว้างวาเศษลึก ๔ ศอก เป็นทางยาวรอบตัวตึกที่จะสร้าง เสร็จแล้วเกลี่ยดิน แล้วกระทุ้งด้วยลูกกระทุ้งขนาดใหญ่ จนดินแน่น ครั้นแล้วจึงถึงงานของช่างก่อสร้าง เริ่มต้นการก่ออิฐมอญขนาดใหญ่ (ก้อนหนึ่งเท่าอิฐปัจจุบันประมาณ ๔๐ ก้อนเศษ) เรียงขึ้นมาสูงเกือบ ๒ ศอก เต็มคูกว้าง ๔ ศอกเป็นรากฐานตึก ครั้นแล้วใช้อิฐขนาดรอง (ประมาณเท่า ๓๐ กว่าก้อนของอิฐปัจจุบัน) ก่อเป็นรูปหน้าจั่ว ขึ้นรอบ ๆ ตัวตึก จนมีระดับสูงกว่าพื้นดินประมาณ ๑ ศอกเศษ จากนั้นจึงก่อสร้างอิฐมอญขนาดกลาง (ประมาณ ๒๕ ก้อนของอิฐปัจจุบัน) เรียงอิฐ ๒ ก้อนครึ่งจนสูงท่วมวงกบช่องหน้าต่าง จากนั้นก่อด้วยอิฐมอญขนาดเล็ก (ประมาณเท่าอิฐปัจจุบัน ๑๖ ก้อน) เรียงอิฐ ๒ ก้อนครึ่งขึ้นไปจนถึงเพดาน ทางฝ่ายช่างไม้ ก็เริ่มงานขึ้นจากท่อนซุงขนาดใหญ่และยาวนับจำนวนร้อยท่อน เพราะไม้แต่ละท่อน แต่ละชิ้น ต้องใช้ไม้ขนาดใหญ่ทั้งสิ้น

คนงานทุกฝ่ายที่ทำงานอยู่ นอกจากช่างไม้และช่างก่อแล้ว มีจำนวนไม่น้อยกว่าหนึ่งร้อยคน คนงานเหล่านี้ส่วนมากเป็นพลทหาร รองลงมาเป็นพวกบ่าว ข้าทาส ซึ่งข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ และบรรดาท่านผู้ใหญ่ของมัสยิดต้นสนส่งมาช่วย ทางฝ่ายการช่าง เช่นช่างก่ออิฐ ถือปูน ช่างไม้ ผู้ควบคุมงานส่วนใหญ่เป็นนายช่างของทางราชการ และข้าราชสำนัก ผู้ชำนาญงานมาจากการก่อสร้างพระราชวัง ของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวและเจ้านายต่าง ๆ มามากแล้ว โดยข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ทั้งที่เป็นมุสลิมและมิใช่ ได้กรุณาส่งมาช่วยเหลือทั้งสิ้น ที่ว่าจ้างมาทำงานก็เพียงส่วนน้อย ดูเป็นงานก่อสร้างที่สำคัญและใหญ่โตไม่น้อย จนราษฎรทั่วไปสำคัญผิดว่าเป็นงานของทางราชการ หรือทางราชการจัดการก่อสร้างให้ ทั้งนี้เป็นที่น่าชื่นชมและปลาบปลื้มในผลงานและความสามัคคีของชาวมุสลิม แห่งมัสยิดต้นสน ยิ่งนัก

งานก่อสร้างได้ดำเนินมาด้วยดีตามลำดับ นับแต่เงินทุน อันเป็นปัจจัยสำคัญของการก่อสร้าง โดยได้รับการเกื้อกูล-อุปการะและสนับ

สนุนอย่างมาก ของชาวคณะ อยู่เป็นประจำ ไม่ขาดมือ งานจึงไม่มีการชะงักได้เลยแม้จะมีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงรายการบางอย่าง ที่ก่อสร้างไปแล้วและยังมิได้ก่อ เพื่อให้เหมาะสมและดียิ่งขึ้นอันเป็นธรรมดาของการก่อสร้าง หาได้เป็นเหตุสำคัญทำให้ ชาวคณะเสื่อมคลาย ความสามัคคีลงแต่ประการใดไม่

ที่สุดการก่อสร้างได้เสร็จสิ้นลง ในปลายปี พ.ศ. ๒๓๕๙ รวมระยะเวลาการก่อสร้างเป็นเวลา ๑๔ เดือนเต็ม ตึกมัสยิดต้นสนหลังใหม่อันพึงพอใจยิ่งของคณะ มีรูปร่างลักษณะดังต่อไปนี้ รูปร่างลักษณะคล้ายพระที่นั่งในพระราชวังบวรสถานมงคล สูงประมาณ ๗ วา หลังคา ๒ ชั้น คือหลังคาตึกและหลังคาระเบียงมีเนื้อที่กว้าง ๖ วา ยาว ๘ วา ๒ ศอก รอบนอกเป็นระเบียงกว้าง ๑ วา ทั้ง ๔ ด้าน มีเสาระเบียงตั้งอยู่เป็นระยะด้านข้างมีด้านละ ๗ ต้น ด้านหลัง ๕ ต้น เฉพาะด้านหน้า มีเพิงยื่นออกมาจากตัวตึกกว้าง ๓ วาเศษ ยาวตามความกว้างของมัสยิด ตอนล่างก่อกำแพงอ่างแก้วสูงประมาณ ๓ ศอกคืบ ต่อจากตัวตึก ๓ วา เฉพาะตอนนอกยื่นออกไปอีก ๒ วากว้างประมาณ ๔ วา ที่กำแพงอ่างแก้วนี้มีบัวและคิ้วเป็นลวดลายสวยงาม ด้านหน้าของอ่างแก้วที่ยื่นออกมา มีเสาประตูใหญ่หนึ่งศอกเศษสี่เหลี่ยม ๒ เสา และมีไม้ฉลุเป็นลวดลายอย่างงดงาม อยู่เบื้องบน ดังที่ปรากฏแก่สายตาของท่านใน พ.ศ. ๒๔๙๖ ก่อนการสร้างตึกหลังปัจจุบัน

ส่วนภายในมัสยิดมีเนื้อที่กว้าง ๔ วา ยาว ๖ วา ๒ ศอก พื้นปูกระเบื้องทราย ของต่างประเทศประกอบด้วยช่องหน้าต่างด้านข้าง ด้านละ ๕ ช่อง ด้านหลัง ๒ ช่อง ด้านหน้ามีประตู ๓ ประตู ประตูกลางเป็นประตูใหญ่กว้าง ๓ ศอก ประตูเล็กกว้าง ๒ ศอก หน้าประตูมีบัวและคิ้วอย่างสวยงาม

ทางทิศ กิบหลัดตอนกลางเป็นที่ตั้งของเมี๊ยะหรอบและมิมบัร คงใช้ของเก่าที่ท่านบรรพบุรุษได้สร้างขึ้นไว้แต่เดิม พร้อมทั้งกระดานแผ่นที่แกะสลัก อายะฮฺกุรฺอ่าน ที่เก็บได้จากท่าน้ำหน้ามัสยิดก็คงตั้งไว้หน้าเมี๊ยะหรอบที่เดิม แต่ได้มีการตกแต่งลงรักปิดทอง ประดับด้วยกระจกแก้วลูกบัดตามเสาเสียใหม่ ดูสวยสดงดงามยิ่งขึ้น ภายในประดับประดาด้วยโคมหวดน้อยใหญ่ รวมทั้งตะเกียงแก๊ส ตะเกียงน้ำมันมะพร้าวแบบงามหลายดวงห้อยระย้าจากเพดานลงมาจนเกือบถึงช่องหน้าต่าง ทั้งนี้ล้วนเป็นของขวัญได้รับจากบรรดาข้าราชการและท่านผู้ใหญ่ส่งมาวะกั๊ฟให้ในวันทำพิธีฉลองเปิดมัสยิดเป็นจำนวนมาก

ดังได้กล่าวมาแล้วถึงความพร้อมเพรียงเป็น น้ำหนึ่งใจเดียว อย่างชาวมัสยิด ต้นสน ซึ่งต่างให้ความร่วมมือสนับสนุนและเกื้อกูล กิจ-

การงานต่าง ๆ ของมัสยิดอย่างดี จนได้เงินมาเป็นจำนวนมาก เกินความคาดหมาย ทุกคราว โดยตลอดมา และในครั้งนี้แม้จะต้องสิ้นเปลืองเงินไปเป็นจำนวนมากแล้วก็ตาม เมื่อเสร็จสิ้นแล้วการเงินก็คงเกินอีกจำนวนหนึ่งเช่นเคย และเงินจำนวนนี้ คณะผู้ดำเนินงานก่อสร้าง ได้จัดซื้อ หินแผ่นขนาดใหญ่เข้าปูในลานหน้ามัสยิด และนำไม้เฉพาะส่วนที่ใช้การได้ต่อไป ปลูกเป็นศาลาเลี้ยงอาหารของมัสยิด ต่อจากที่ได้สร้างมาเมื่อ พ.ศ. ๒๓๓๒ ขึ้นอีกหลังหนึ่ง และซ่อมแซมศาลาเลี้ยงหลังเก่าทั้ง ๒ ให้เรียบร้อยงามตาขึ้นอีก และสร้างเป็นศาลาพักร้อน และต้มน้ำร้อนน้ำชาขึ้นอีก ๒ หลัง หน้าศาลาเลี้ยงอาหาร

ที่นี้อยากจะกล่าวถึงเหตุที่ข้องใจพี่น้องมุสลิมีนในปัจจุบันอยู่เป็นจำนวนมาก ถึงการที่มัสยิดต้นสนสร้างขึ้นในแบบคล้ายพระอุโบสถตามวัดวาอารามในพุทธศาสนา เรื่องนี้ความจริงมีอยู่ว่า โดยที่จิตใจของมุสลิมีนเราในสมัยโบราณต่างสนใจอยู่แต่บ้านเมืองของไทย อันเป็นบ้านเกิดเมืองนอน สืบต่อกันมาแต่ดั้งเดิม ไม่เคยได้เห็นภาพ หรือสภาพของมัสยิดอิสลามในต่างประเทศ จึงความสนใจต่าง ๆ คงเวียนอยู่แต่เฉพาะในประเทศไทยเท่านั้น ประกอบทั้งการออกแบบของนายช่างซึ่งเป็นข้าราชการในสำนักพระราชวังของสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ก็ล้วนแต่มีความชำนิชำนาญอยู่ในแบบก่อสร้าง และสถาปัตยศิลป์ของไทย อันเป็นแบบมาตรฐานที่นิยมกันมากในสมัยนั้น ด้วยเหตุนี้แบบแผนการก่อสร้างมัสยิดต้นสน จึงได้รับ การเห็นชอบ จากชาวคณะ ทุกคน และถือเป็นแบบที่ทันสมัยที่สุดของสมัยนั้น ไม่เคยมีใครคิดกันว่าเหมือนหรือคล้ายกับอะไร เพราะจิตใจของคนมุ่งอยู่แต่การเคารพและอีมานต่ออัลลอฮฺ ซ.บ. เท่านั้นเรื่องของภายนอกไม่สำคัญเท่าจิตใจ และแบบที่ทันสมัยที่สุดของสมัยโบราณก็เป็นธรรมดาอยู่เอง ย่อมไม่เหมาะสมกับสมัยปัจจุบัน ซึ่งวิวัฒนาการอยู่เรื่อย ๆ ตามกาลเวลา แต่ว่ากันตามความเป็นจริงแล้ว เราชาวต้นสนยอมรับโดยชื่นตาเต็มร้อยเปอร์เซนต์ว่า “เหมือนวัด” จริง ๆ อย่าว่าแต่คนชั้นเรา ๆ ทั้งหลายเลย แม้สมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๓ ขณะเสด็จแล่นเรือผ่านคลองบางกอกใหญ่ ทอดพระเนตรเห็นมัสยิดต้นสนเข้าก็ยกพระกรประณม และตรัสถามข้าราชบริพารติดตามเสด็จว่า “นี่วัดอะไร?” เมื่อทรงทราบว่าไม่ใช่วัด ก็มีรับสั่งให้ท่านหลวงโกชาอิสฮาก (นาโคดาหลี) ซึ่งเป็นมหาดเล็กอยู่ใกล้ชิดคนหนึ่งของสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ให้ยกช่อฟ้าออกเสีย มิให้คนเข้าใจผิดต่อไป

แต่อย่างไรก็ตาม ความเป็นจริงนั้นนายช่างออกแบบ ได้ออกแบบมัสยิดต้นสนมาจากตึกในพระบรมมหาราชวัง หลังหนึ่ง ผสมกับพระราชวังสถาน

มงคล หาได้จำลองแบบจากพระอุโบสถวัดใด ๆ โดยตรงไม่ เพราะพระอุโบสถต่าง ๆ นั้นมักยกพื้นสูง แต่มัสยิดต้นสนเกือบมิได้ยกพื้นเลย และเป็นเพราะตึกรามบ้านช่องใหญ่ ๆ โต ๆ ตลอดจนพระที่นั่งและวังหลวงต่าง ๆ รวมทั้งพระอุโบสถของวัดต่าง ๆ ล้วนมีลักษณะ รูปร่าง ในสมัยนั้น คล้ายคลึงกันทั้งสิ้น ทั้งนี้เป็นสถาปัตยศิลป์ของชาติไทย ดังนั้น-เรา....มุสลิมชาวต้นสน ที่มีความเป็นไทยสืบเนื่องมาจากโบราณกาลจึงไม่รู้สึกอะไรเลยในเรื่องของรูปลักษณะ อันเป็นเรื่องของกาย เราเป็นชาติไทยเราก็ย่อมสนใจในวัฒนธรรม และสถาปัตยกรรมของชาติไทย เช่นเดียวกับมุสลิมในอินโดนิเซีย ก็ย่อมสร้างมัสยิด ขึ้นตามสถาปัตย-ศิลป์ของอินโดนิเซีย จีนก็ย่อมสร้างมัสยิดของตนตามสถาปัตยศิลป์ ของ ความนิยม ของ ชน ชาวจีน ชาวพม่าก็สร้างมัสยิดขึ้นตามแบบสถาปัตยศิลป์ของชาวพม่า และโดยนัยเดียวกัน ทุกชาติทุกประเทศในโลกต่างก็ถือกันเช่นนั้น ขอทุกท่านโปรดศึกษามัสยิดตามชนบท และพื้นเมืองของประเทศนั้น ๆ ก็จะทราบได้ดีว่าสภาพของโลกภายนอกเขาเป็นมากันอย่างไร ก็เมื่อเป็นเช่นนี้ไม่เป็นการสมควรหรือ ที่มัสยิดของไทยจะไม่สมควรสร้างขึ้นตามแบบสถาปัตยศิลป์ของไทยเราบ้าง

ยิ่งเขียนไป ก็ชักจะออกนอกลู่นอกแนวเสียเรื่อย ขอนำท่านกลับเข้ามัสยิดต้นสนตามเดิม หลังจากการก่อสร้างตึกมัสยิดหลังใหม่ และสร้างศาลาเลี้ยงอาหารและศาลานั่งพัก ซึ่งมีกำเนิดขึ้นพร้อมกันเรียบร้อยแล้ว ชาวมัสยิดต้นสนได้ร่วมทุนร่วมแรงกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อจัดงานเฉลิมฉลองการเปิดตึกมัสยิดกันเป็นการใหญ่ จัดให้เป็นงานที่มีความเอิกเกริก ครึกครื้น และมโหฬาร อย่างสมเกียรติ การ์ดเชิญถูกนำออกแจกจ่ายไปตามบรรดาพี่น้องมุสลิมีนต่างตำบล รวมทั้งบรรดาข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ ทั้งทหารและพลเรือนผู้เคยมีพระคุณต่อทางมัสยิดเป็นจำนวนมาก ได้มีการเตรียมงานล่วงหน้ากันไว้หลายวัน และว่ายกันตลอดทั่วกันไม่ว่าหญิงหรือชาย ทั้งรุ่นผู้ใหญ่ลงมาจนถึงรุ่นสาวและลูกเด็ก เช่นมีการสร้างรั้วมัสยิดต้นสน ซึ่งแต่ก่อนนี้นั้นไม่มี รั้วนี้ใช้สมัยนั้นเป็นการชั่วคราวด้วยไม้อ้อ จากคูวัดหงษ์ถึงคูวัดโมฬีโลกยา-ราม ทั้งประดับผ้าแดงธงทิวทั่วบริเวณ

ในวันงานเริ่มแต่เช้าตรู่ บรรดาข้าราชการและท่านผู้ใหญ่ต่างให้คนใช้นำโคมหวด และสิ่งประดับอื่น ๆ ส่งมาเป็นของขวัญและวากั๊ฟแก่มัสยิดเป็นจำนวนมาก ครั้นถึงเวลากำหนดที่เชิญไว้ ต่าง ก็แต่งกาย ด้วย เครื่อง แบบราชการและแบบพื้นเมือง นุ่งผ้าลายโจงกะเบนดอกสวย สวมเสื้อราชปะแตน ด้วย ผ้าทอง

เงินละลานตา อย่างสมเกียรติของงาน บรรดาแขกผู้มีเกียรติต่างทะยอยกันมาเรื่อย ๆ ในบริเวณลานหน้ามัสยิดหาที่ว่างได้ยาก เมื่อเสร็จพิธีเปิดแล้วเริ่มเลี้ยงอาหาร อันเป็นเวลาที่ชุลมุนวุ่นวายไปนั้น แม้ศาลาเลี้ยงอาหารจะมีถึง ๓ มื้อและเลี้ยงกันเป็นรอบ ๆ ก็ยังต้องกระทำกันอยู่ ๓ คืนตลอดทั้งวัน ตกกลางคืนมีการเฉลิมฉลองอย่างกันเองมีการอ่านกุรอาน อ่านอัจหร่า และจุดดอกไม้ตามประเพณีนิยมของสมัยนั้น ๆ งานได้สำเร็จลุล่วงไปอย่างสมเกียรติของชาวมัสยิดต้นสนยิ่งนัก

และในปลายปีนั้นเอง (พ.ศ. ๒๓๕๙) ท่านเจ้าคุณราชวังสัน (ฉิม) ข้าราชการชั้นผู้ใหญ่แห่งราชสำนัก และเป็น ท่าน ผู้ใหญ่ ที่เป็น กำลัง สำคัญคนหนึ่งของ ชาวต้นสน ได้มีจิตศรัทธา ใคร่สร้างถาวรวัตถุวะกัฟ จึงปรึกษาท่านอิหม่าม และได้ตกลงสร้างกำแพงล้อมรอบมัสยิด และกุบุรทั้ง ๓ ด้าน (เว้น ด้านคูวัดหงส์ ฯ) รวมทั้งเสาประตูทางเข้าด้านหน้ามัสยิด กำแพงที่สร้างขึ้นนี้เป็นกำแพงอิฐมีความหนามาก และสร้างขึ้นตามแบบของไทย ดังที่ปรากฏขึ้นแก่สายตาอยู่ในปัจจุบันนี้ เมื่อสร้างประตูเสร็จแล้วต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๓ ท่านหลวงโกชาอิสฮากผู้เป็นมหาดเล็กใกล้ชิดคนหนึ่ง ของสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ได้ตอนต้นสนจากพระบรมมหาราชวัง มาปลูกไว้ที่ข้างเสาหน้าประตูทางเข้าสองด้าน ระยะต่อมาเมื่อต้นสนเดิมใหญ่สูงชลูดขึ้นและเป็นจุดสะดุดตาเห็นได้ง่าย แม้อยู่ในระยะไกล "กะฎีใหญ่" จึงถูกขนานนามขึ้นใหม่ว่า "มัสยิดต้นสน" สืบมาจนคณะกรรมการมัสยิดลงมติให้ใช้นามนี้เป็นทางการในปัจจุบัน

ส่วนในด้านปกครองมัสยิด ผู้ดำรงตำแหน่งอีหม่าม ในสมัยที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้คือ ท่านเชษฐและท่านชมดำรงตำแหน่ง ด้วยต่อมาเมื่อท่านทั้งสองถึงแก่กรรมลง ทางคณะได้เลือกตั้งให้ท่านปาน ท่านหม่าน และท่านมนูเข้าดำรงตำแหน่งสืบแทน ตามลำดับ

สมัยที่ ๔

จำเนียรกาลต่อมา เข้าสู่สมัยสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๓ แห่งกรุงรัตนโกสินทร บีที่กล่าวนี้คือ พ.ศ. ๒๔๐๔ ท่านหมีสามีท่านน้อย บ้านริมวัดเสา ปากคลองบางกอกน้อย ผู้เป็นกำลังสำคัญของชาวมัสยิดต้นสนคนหนึ่งในสมัยนั้น มีความเห็นว่าตึกมัสยิดต้นสนใช้มีอายุมา ๔๐ ปีแล้ว เกรงว่าขื่อตัวใหญ่ซึ่งรองรับเครื่องบนหลังคานั้นมีรอยต่ออยู่เป็นหางเหยี่ยวอยู่ที่ข้างผนังตึกทั้ง ๒ ด้าน โดยไม่มีการเสริมสราง และซ่อมแซม

เสาค้ำยันอยู่ อาจเป็นภัยแก่มัสยิดในอนาคต เพราะเครื่องบนหลังคานั้น ล้วนแต่เป็นไม้ ขนาดใหญ่ มีน้ำหนักมากทั้งสิ้น และการไม่มีเสาค้ำยัน ข้อนี้รู้สึกดูอ้างว้างไป สมควรจะมีเสาค้ำยันขื่อทุกด้านไว้ตัวละ ๒ เสา จะทำให้มีความมั่นคงถาวรต่อไปอีกไม่น้อย และจะแลดูสวยงามขึ้นอีกมาก เมื่อนำความเข้าปรึกษาชาวคณะต่างก็เห็นชอบตามความคิดของท่าน และมอบหมายให้ท่านเป็นหัวหน้ารับไปดำเนินงานในทันที ซึ่งท่านก็รับด้วยความเต็มใจและจัดการบอกบุญเรี่ยไร และจัดการจนสำเร็จลุล่วงไปโดยเรียบร้อยในระยะเวลาไม่ช้านัก เสายันขื่อนี้ทำด้วยเสาแก่นไม้เต็ง ขนาดวัดผ่าศูนย์กลาง ๑๒ นิ้วฟุต มีบัวไม้บนยอด ทาสีเป็นสีหินอ่อน ดังปรากฏแก่สายตาอยู่เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๙๗ อยู่แล้ว

อนึ่งท่านหมีผู้นี้เป็น ผู้ทรง ความ สามารถยิ่งนักในทางการช่าง และมีความรู้ในวิชาทางศาสนาอย่างมาก ท่านเป็นผู้เอาใจใส่ต่อมัสยิดต้นสนอย่างดียิ่ง ท่านมักจะครุ่นคิดอยู่เสมอว่าควรจะทำอย่างไรจึงจะสวยงาม และทำความเจริญก้าวหน้ามาสู่มัสยิดต้นสนได้ เมื่อท่านเห็นสมควรอย่างใด และคิดว่าการที่จะให้ความคิดนั้น ๆ ลุล่วงไปได้โดยไม่รบกวนชาวคณะแล้ว ท่านมักจะดำเนินการอันนั้น ๆ ด้วยทุนทรัพย์ส่วนตัวของท่าน ดังเช่นท่านได้ทำช่อไฟขนาดใหญ่ ติด ด้วย แก้ว น้ำ มัน มะพร้าว ขึ้น ช่อ หนึ่ง มีความงามมาก ซึ่งต่อมาในปัจจุบันได้ดัดแปลงเป็นไฟฟ้าประดับอยู่ในมัสยิดดัง ปรากฏแก่ สายตา ทุกท่านอยู่แล้ว และด้วยความเอาใจใส่ต่อกิจการของมัสยิดโดยตลอดมา จึงเมื่อท่านผู้ดำรงตำแหน่งอีหม่าม ดังกล่าวไว้ในปลายสมัยที่ ๓ มรณะลงท่านหมีก็ได้รับเลือกตั้งเข้าดำรง ตำแหน่งแทนอีกต่อมาในปลายสมัยรัชกาลที่ ๔ นั้น

กาลต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๓ ในรัชสมัยสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๔ ท่านพิมเสน สามีท่านอำพัน ผู้ดำรงตำแหน่งอีหม่ามสืบต่อจากท่านหมีนั้น นับเป็นพระมหากรุณาธิคุณแห่งอัลลอฮฺ ซ.บ. อย่างยิ่งที่ทรงประทานความดี ได้แก่มัสยิดต้นสนอยู่เสมอไม่ว่างเว้น ท่านผู้นี้เป็นผู้หนึ่งที่เอาใจใส่ใน กิจการของ มัสยิดมากจนเกือบจะถือว่ามัสยิด เป็นเรื่อง ส่วนตัว ของท่านทีเดียว ท่านมักจะครุ่นคิดอยู่เสมอในอันที่จะเสริมสร้าง มัสยิด ต้นสน ให้มี ความมั่นคง ถาวรสืบต่อไปถึงชั้นหลานเหลนของท่าน โดยดัดแปลงให้มีความมั่นคงและสวยงามอยู่เสมอ และคิดที่จะเสริมสร้างสิ่งต่าง ๆ อยู่เสมอ ท่านได้นำความคิดเห็นของท่านเสนอต่อชาวคณะในอันที่จัดทำสิ่งนั้นสิ่งนี้อยู่เป็นประจำ และทุกคราวชาวคณะต่างก็เห็นดีเห็นชอบด้วยกับท่านตลอดมา โดยมอบ หมาย ให้ ท่าน เป็น หัวหน้า ดำเนิน การ โดยตลอดจนเสร็จสิ้นทุกคราว นับแต่ทำการเรี่ยไรหาทุน และดำเนินการอย่างใกล้ชิดด้วยตนเอง

การเสริมสร้างต่าง ๆ ที่ได้ทำกันในมัสยิดต้นสนมีดังนี้

๑. ได้ก่ออิฐถือปูนรอบ ๆ เสาไม้สักระเบียงที่เรียงรายรอบนอกของมัสยิดรวม ๒๐ ต้น ให้เป็นเสาสี่เหลี่ยมขนาดใหญ่ และก่ออิฐเป็นฐานเสาระเบียง ติดต่อกันไปตลอดทั้ง ๓ ด้าน เสริมความมั่นคงแก่กันสาดรอบตัวตึก และเพื่อความเหมาะสมแก่ตัวตึกยิ่งขึ้นกว่าเดิม

๒. ปูกระเบื้องซีเมนต์ ชนิด ๖ เหลี่ยม สีขาวแดงสลับตามระเบียงมัสยิดโดยรอบทั้ง ๔ ด้าน โดยปูทับกระเบื้องทรายสีแดงของเดิม

๓. ภายในมัสยิด ได้ก่ออิฐทับกระเบื้องทรายสีแดงของเดิม ยกพื้นภายในให้สูงขึ้นอีกหนึ่งคืบแล้วปูด้วยกระเบื้องหินอ่อนขนาด ๑๔ นิ้ว ฟุต เต็มเนื้อที่ภายในของมัสยิด

๔. ปูกระเบื้องหิน (ภูเขา) ขนาดใหญ่ที่ลานหน้ามัสยิด โดยตลอด

๕. อาบน้ำปูนและทาสีใหม่ตลอดทั้งหลัง

การปรับปรุง และเสริม สร้าง เพิ่มเติม ขึ้นในครั้งนี้ นับเป็นการปรับปรุงครั้งใหญ่ครั้งหนึ่ง เสียเงินเป็นจำนวนไม่น้อย นำความปลาบปลื้มปีติมาสู่ชาวมัสยิดต้นสนเป็นอย่างมาก เพราะทำให้สวยงามแปลกตา และสะอาดหมดจดขึ้นเกินความคาดหมาย

ต่อจากนั้นอีก ๑ ปีต่อมา คือในปี พ.ศ. ๒๔๓๐ ระเบียงด้านหน้ามัสยิด ตอนอ่างแก้วได้รับความสะเทือนจากของหนักดินทรุดลง ทำให้พื้นตอนนี้ชำรุดเสียหายหลายแห่ง ท่านหลวงลักษมณา (หม่าน มานะจิตต์) ได้สละเงินส่วนตัว เป็น ส่วนกุศล มอบให้ ท่านอีหม่าม ว่าจ้างนายช่างทำการซ่อมส่วนที่ชำรุดเสียหายจนเป็นที่เรียบร้อย

และในปีเดียวกันนั้น (พ.ศ. ๒๔๓๐) ท่านพิมเสน อีหม่ามผู้เสริมสร้าง และเป็นผู้มีพระคุณต่อชาวคณะ ถูกอัลลอฮฺ ซ.บ. ทรงเรียกกลับไป ชาวคณะได้พร้อมใจกันเลือกตั้ง ได้ท่านตวนแสง และท่านตวนมาตรเข้ารับหน้าที่อีหม่ามและคอตีบแทน ต่อมาหลังจากท่านผู้นี้เข้ารับหน้าที่ได้เล็กน้อย ก็เตรียมงานเสริมสร้างต่อไปตามความคิดเห็นของท่าน ซึ่งได้ครุ่นคิดอยู่แต่เดิมเป็นเวลานานมาแล้ว นั่นคือการขยายศาลาเลี้ยงอาหาร ซึ่งรู้สึกว่าเล็กลงมากในขณะนั้น โดยได้บั่กเสาต่อพื้นขยายฝาผนังต่อยื่นออก ไปอีกทุกด้าน การขยายศาลาเลี้ยงอาหารครั้งนี้ได้จัดทำทั้งสามหลัง เพื่อได้บรรจุผู้เลี้ยงอาหารเพิ่มเติมขึ้นจากเดิม

และในคราวเดียวกันนั้น ได้ให้ทำเสาธงขนาดใหญ่สูง ๘ เมตร บนยอดเสาติดดาวเดือนขนาดใหญ่ บั่กไว้กลางลานหน้ามัสยิด ที่โคนเสาธง ปลูก ต้นไม้ ดอก หลายชนิด ไว้อย่างงดงาม และในขณะเดียวกัน ท่านอีหม่ามได้

จัดตั้งโอ่งมังกรขนาดใหญ่ ติดก๊อกน้ำไว้ทุกโอ่งตั้งเรียงรายอยู่ริมกำแพงสระแก้ว ข้างระเบียงด้านหน้ามัสยิดใช้เป็นที่อาบน้ำนมาส และต่อจากนี้อีกไม่กี่ปี ท่านอีหม่ามได้ก่ออิฐหุ้มโอ่งเหล่านี้ ต่อก๊อกน้ำยาวยื่นออกมานอกอิฐ ถือปูนบนอิฐที่ก่ออย่างเรียบร้อย ดูเป็นถังน้ำนมาสขนาดใหญ่มีความยาวประมาณ ๒ วา เพิ่มความเป็นระเบียบเรียบร้อยน่าชมขึ้นอีกมาก และได้ว่าจ้างช่างที่มีฝีมือดี ค่าแรงงานสูง จัดปั้นดอกไม้ปูนประกอบด้วยใบและกิ่งก้าน เป็นลายอย่างสวยงามล้อม รอบกรอบ หน้าต่าง ด้าน นอก ทุก ๆ ช่อง และได้ทำดอกไม้และลวดลายกนกขึ้นที่จั่วหลังคาทั้งด้านหน้าและด้านหลัง การประดิษฐ์ดอกไม้ปูนตามขอบหน้าต่าง และจั่วหลังคาทั้ง ๒ ด้านนี้ ได้จัดทำอย่างประณีตบรรจงและต้องใช้เวลามากเพราะเป็นงานที่ยากไม่น้อย เมื่อเสร็จแล้วฉาบปูนสีขาว ทำให้มัสยิดมีความสวยงาม และแปลกตาขึ้นอีกมาก ดังปรากฏแก่สายตาทุก ๆ คน มาแล้ว เมื่อก่อน พ.ศ. ๒๔๙๗ ณ มัสยิดหลังเดิม

และในสมัยเดียวกันนี้ กำแพงใหญ่ริมทางเดินหน้ามัสยิด ซึ่งท่านพระยาราชวังสัน (ฉิม) ได้สร้างไว้ หลังจากการสร้างมัสยิดได้ชำรุดลงและพังลงทั้งเป็นตัวตึกเล็กน้อย แถบ เป็นระยะทางยาวประมาณ ๒๐ วา ท่านอีหม่ามมีความคิดเห็นว่า ควรจะเสนอให้ท่านเจ้าคุณราชวังสัน (บัว) บุตรผู้สืบตำแหน่งหน้าที่ราชการแทนจากท่านเจ้าคุณบิดา ได้ทราบเพื่อขอความเห็นจากท่าน เมื่อท่านเจ้าคุณได้ทราบก็รับภาระเป็นผู้ก่อสร้างกำแพงที่พังลงนี้ด้วยทุนทรัพย์ของท่านเองแต่ผู้เดียว โดยมอบให้ท่านอีหม่ามเป็น ผู้ดำเนินการ ก่อสร้าง ตามแบบที่ท่านเจ้าคุณบิดาได้สร้างไว้ การสร้างดังที่กล่าวนี้ได้มีอายุยืนยาวมาจนบัจจุบันนี้ ดังปรากฏแก่สายตาของทุกท่านในทุกวันนี้แล้ว

กาลต่อมา ใน พ.ศ. ๒๔๔๑ เมื่อท่านตวนแสง และท่านตวนมาดร ผู้ทำหน้าที่อีหม่ามและคอตีบถึงแก่กรรมลงแล้ว ทางมัสยิดได้ประชุมเลือกตั้งให้ผู้ทำหน้าที่ อีหม่าม อีกครั้งหนึ่ง โดยเลือกตั้งให้ท่านตวนขำ เข้าดำรงตำแหน่งอีหม่ามและตั้งให้ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศเข้าดำรงตำแหน่งคอตีบของมัสยิด และในการเลือกตั้งคราวเดียวกันนี้ ชาวมัสยิดต้นสนได้เลือกให้ท่านอิ่น ทองคำวงศ์ ทำหน้าที่ผู้ดูแลทรัพย์สินของมัสยิด และจัดการในเรื่องกุบูร์ทำนองเดียวกับไวยาวัจกร และนายบ่าช้าตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๔๑ นั้น ศาลาเลี้ยงอาหารหลังเล็ก ซึ่งมีอายุมาก เกิดการชำรุดเอนลงเล็กน้อย แต่ไม่ถึงกับเป็นอันตราย และ

หอสมุดแห่งชาติ

ในขณะนั้นปรากฏว่าการค้าขาย อยู่ในสภาพ ตกต่ำ คณะท่านผู้ปกครองมัสยิดเห็นว่า ถ้าจะทำการซ่อมในขณะนั้นก็เกรงว่าจะก่อความยุ่งยากแก่ชาวคณะและยังไม่ถึงขั้นที่จำเป็นจริง ๆ เพียงแต่ใช้เสาค้ำยันไว้เล็กน้อย ก็จะใช้เป็นที่เลี้ยงอาหารต่อไปได้อีก ดังนั้นท่านตวนชื่นสามีท่านเบ้าและท่านวอนจึงรับอาสาต่อท่านอีหม่าม รับเป็นผู้ออกทุนทรัพย์ในการซื้อเสาและค่าแรงงานโดยตลอด มอบให้ท่านอีหม่ามไปดำเนินการ ซ่อมให้ศาลาเลี้ยงอาหารหลังนี้ให้มีความมั่นคงต่อไป

และต่อจากนั้นอีก ๘ ปี คือในปี พ.ศ. ๒๔๔๙ เมื่อการค้ากระเตื้องขึ้นดังเดิมแล้ว ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ผู้ทำหน้าที่คอตีบได้เห็นสภาพของศาลาเลี้ยงอาหาร ๓–๔ หลัง ที่มีอยู่ล้วนอยู่ในสภาพชำรุดทรุดโทรมมาก ครั้นจะซ่อมแซมขึ้นใหม่ก็จะสิ้นเปลืองเงินไม่น้อย และรู้สึกว่าการที่ศาลาเลี้ยงอยู่ห่างจากตัวตึกมัสยิดนั้นไม่เป็นการเหมาะสม กล่าวคือ เมื่อเสร็จจากการกล่าวดุอาอ์กันที่มัสยิดแล้ว บรรดาแขกเหรื่อต้องออกเดินตาม ๆ กันไปรับทานอาหารที่ศาลาเลี้ยงอีกแห่งหนึ่ง ดูเป็นการทุลักทุเล ดังนั้นถ้าจะดัดแปลงบริเวณอ่างแก้วใต้เพิงหน้ามัสยิด ซึ่งตามปรกติใช้เป็นที่นั่งพักสนทนากันอยู่นั้น เป็นที่เลี้ยงอาหาร โดยการก่อผนังอิฐถือปูนล้อมไว้ทั้ง ๓ ด้าน ใช้เพิงเก่าเป็นหลังคา ก็จะดูเป็นตึกต่อจากมัสยิดเพิ่มขึ้นอีกหลังหนึ่ง ณ ที่นี้จะได้ใช้เป็นที่ชุมนุมทำพิธีต่าง ๆ เป็นที่เลี้ยงอาหารและที่นั่งสนทนาปราศรัย ในยามปรกติได้อย่างดี เมื่อได้นำความเห็นเสนอต่อชาวคณะแล้ว ต่างก็เห็นดีเห็นชอบด้วยกับความคิดเห็นของท่าน และพร้อมใจกันมอบให้ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ เป็นหัวหน้าดำเนินการในเรื่องนี้โดยตลอด

จากนั้นงานได้เริ่มขึ้น ด้วยความเอาใจใส่และสนใจของชาวคณะเป็นอย่างมาก เพราะการก่อสร้างครั้งนี้ นับได้ว่าเป็นการก่อสร้างตึกมัสยิดทีเดียว เพราะการก่อสร้างตึกมัสยิดในครั้งแรกนั้น ท่านบรรพชนรุ่นก่อนใช้สร้างขึ้นอย่างทันสมัยที่สุดของสมัยนั้น จึงในครั้งนี้ก็น่าจะให้ทันสมัยที่สุดเช่นเดียวกัน เพราะการก่อสร้างตึกในสมัยปี พ.ศ. ๒๔๔๙ นี้ ได้วิวัฒนาการไปจากสมัยก่อน ๆ เป็นอันมาก ประกอบกับในระยะนั้น มีชาวคณะหลายท่านได้เดินทางออกนอกประเทศ เพื่อประกอบพิธีฮัจยี ณ นครมักกะฮ์ ได้พบได้เห็นมัสยิดตามประเทศต่าง ๆ ที่ผ่านไป หลายแบบหลายลักษณะ จึงใคร่จะให้การก่อสร้างตึก หน้ามุขหลังนี้ เป็นไปตามแบบของต่างประเทศบ้าง จึงพร้อมใจกันขอร้องต่อคณะผู้จัดการสร้าง ซึ่งคณะผู้จัดการสร้าง

ก็เห็นด้วยตาม ข้อเสนอ โดย ขอให้ ร่วมมือกัน คิด และออกแบบ และตั้งเป็นคณะผู้จัดสร้างด้วยเพื่อได้พิจารณาร่วมกัน ครั้นแล้วได้มีการพิจารณาแบบกันเป็นการใหญ่ จนที่สุดเมื่อเห็นพ้องต้องกันแล้วจึงลงมือก่อสร้างทันที การก่อสร้างครั้งนี้ก็คง ได้รับการ ร่วมมือ ร่วมใจ เสีย สละ กัน อย่างพร้อมเพรียงและมากมายดังเช่นเคย คือได้เงินเกินงบประมาณที่จะใช้ ดังนั้นจึงได้ทำบัว-คิ้ว ตกแต่งให้งดงามยิ่งขึ้นกว่าแบบที่เขียนไว้ ผู้รับเหมาทำการก่อสร้างนี้เป็นนายช่างมุสลิม ชื่อตวนทับ แห่งบ้านคลองต้นไทร ในราคา ๓,๐๐๐.๐๐ บาท ใช้เวลาก่อสร้างและตกแต่งอยู่เป็นเวลา ๕ เดือนเศษ เมื่อเสร็จเรียบร้อยแล้วได้มีการเฉลิมฉลองตามประเพณีที่เคยปฏิบัติกันมาแต่กาลก่อน และตึกหน้ามุขที่ก่อสร้างขึ้นใหม่นี้ได้ปรากฏแก่สายตาของท่าน ทั้งหลาย มาแล้วก่อน พ.ศ. ๒๔๙๗

ในตอนต้น ได้กล่าวถึง ประเพณี การเลี้ยงอาหารของชาวมัสยิดต้นสนในสมัยก่อน ๆ มาแล้วแต่ยังไม่จบ จึงจะขอเล่าต่อไว้ณที่นี้ เมื่อได้มีการเปลี่ยน การ เรี่ยไร สำรับ อาหาร จาก ชาวบ้านทุกบ้าน มาเป็นท่านผู้ใหญ่แต่ละวงศ์ตระกูลจัดทำมาเลี้ยง เพื่อมิให้ชาวบ้านหรือผู้มีฐานะยากจนได้รับความลำบากและน้อยหน้าได้ดังกล่าวมาแล้ว การจัดอาหารเลี้ยงตามแบบนี้ในระยะแรก ๆ และต่อมาได้เป็นมาด้วยดี และเป็นที่นิยมชมชื่นแก่ชาวคณะและแขกเหรื่อทั่วไป เพราะอาหารแต่ละอย่างแต่ละชนิด ล้วนแต่เป็น อาหารที่ประกอบโดยช่างปรุงมีฝีมือ และให้ความสะดวกสบายแก่ชาวคณะมากเพราะไม่ต้องลำบากกันทั่วไปอย่างแต่ก่อน แต่ละวงศ์ตระกูลได้ผลัดเปลี่ยนเวรกันทำ เมื่อถึงกำหนดที่จะมีการเลี้ยงอาหาร เป็นเจ้าของเวร ก็จะประกอบอาหารกันที่บ้านแล้วนำมา จัดใส่ กระทง ใบตองรวม สำรับ กันที่ มัสยิด และให้พวกข้าทาสนำไปตั้งเรียงสำรับ ไว้บนศาลาเลี้ยงเมื่อเสร็จพิธีแล้วบรรดาแขกเหรื่อและชาวคณะก็จะขึ้นไปร่วมรับทานอาหารพร้อมกัน และเมื่อเสร็จการเลี้ยงแล้ว ก่อนที่ชาวคณะกลับบ้าน บรรดาผู้เป็นลูกหลาน ของแต่ละ วงศ์ตระกูล ที่อยู่คนละบ้านกับผู้จัดทำอาหาร จะได้รับแจกอาหารใส่กระทง หิ้วติดมือนำไปให้ลูกเมียที่บ้านได้รับทานกันอีกส่วนหนึ่งด้วย เพราะผู้จัดทำได้จัดทำมาอย่างเหลือเฟือ การเลี้ยงอาหารแบบนี้ได้ดำเนินมาด้วยดี นับแต่สมัยแรกของกรุงรัตนโกสินทร เรื่อยมาจนถึงสมัยก่อสร้างตึกหน้ามุขมัสยิดดังกล่าวมาแล้วเป็นเวลาหนึ่งร้อยปีเศษ ส่วนประเภทของอาหารในสมัยนั้น เป็นอาหารไทย ๆ เรา และอาหารปนอินเดีย มะลายู ได้แก่แกง

กาหรี่ มัสหมั่น กุรหม่า แกงเผ็ด เขียวหวาน ตลอดจนน้ำพริกผักต้ม ต้มยำ ต้มเค็ม เหล่านี้เป็นต้น ตลอดมาถึงสมัยที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ (พ.ศ. ๒๔๕๐) ครั้งนั้นมีชาวคณะที่เพิ่งผ่านการทำพิธีฮัจยีมาใหม่ ๆ หลายคน ในจำนวนนี้มีผู้ที่กำลังหนุ่ม ๆ อยู่ ๓–๔ คน และบางคนได้เคยศึกษาวิธีการ ปรุงอาหาร แบบอาหรับ มาจนสามารถจะปรุงได้เองเหมือนอาหรับคนหนึ่ง และได้เห็นประเพณี การเลี้ยง อาหาร ของชาว อาหรับและประเทศต่าง ๆ มาหลายแห่ง ต่างเป็นไปในทำนองส่งเสริมความสามัคคี คือรับประทานร่วมถาดเดียวกัน พวกหนุ่ม ๆ เหล่านี้เมื่อได้ไปเห็นและศึกษามาแล้ว ต่างก็หันหน้าเข้าปรึกษากันใคร่จะให้ทางมัสยิดได้จัดการแบบนั้น ๆ บ้าง โดยปฏิวัติระบบการกินเสียใหม่โดยจะรับอาสาเป็นผู้จัดทำอาหารแบบใหม่นี้เอง ครั้นแล้วได้เสนอความคิดต่อบรรดาท่านผู้ใหญ่ แต่ไม่ยอมรับการเป็นผู้จัดการรวบรวมเงิน คงขอให้ท่านผู้ใหญ่เป็นผู้รับภาระในการนี้ ซึ่งบรรดาท่านผู้ใหญ่ทุกคนต่างยินยอม ตามคำขอร้อง ของพวกหนุ่ม ๆ ด้วยความเต็มใจ และเชื่อในความสามารถของทุกคน จึงนับแต่ พ.ศ. ๒๔๕๐ เป็นต้นมา ทางมัสยิดต้นสน ได้เปลี่ยน วิธี การ จัดทำ อาหาร และการเลี้ยงอาหารขึ้นใหม่อีกครั้งหนึ่ง ผู้เป็นหัวหน้าในการนี้คือ ท่านตวนเหล่าท้วม ประถม (วงษ์อาษา) คือเปลี่ยนการเลี้ยงอาหารไทยมาเป็นข้าวหมก แกงเนย และเปลี่ยนการรับประทานอาหารในกระทง หรือในจานมาเป็นการรับประทานร่วมกันในถาดใบเดียวกันแต่ถาดหรือตั๊ฟซีขนาดใหญ่ในสมัยแรกยังไม่มี จึงรับประทานร่วมกัน ในจาน กระเบื้อง เคลือบ ขนาดใหญ่ จากประเทศจีน แต่การเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้คงเปลี่ยนกันเฉพาะอาหารคาวเท่านั้น ส่วนอาหารหวานคงเป็นของไทยอยู่ตามเดิม และได้เป็นมาแต่นั้นจนบัดนี้

กาลต่อมา--- ถัดจากการปฏิวัติเรื่องอาหารมาอีกปีหนึ่ง คือในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ บรรดาท่านผู้ใหญ่ของชาวคณะ มีความเห็นว่าบัดนี้ตัวตึกมัสยิดต้นสนมี อายุเกือบ จะครบ รอบศตวรรษอยู่แล้ว และตลอดระยะนี้มีแต่การเสริมสร้างอยู่เรื่อย ๆ แม้จะมีการซ่อมแซมส่วนต่าง ๆ อยู่บ้างก็เป็นเพียงเล็ก ๆ น้อย ๆ จึงสมควรที่จะสำรวจ ตรวจตรา อย่าง ละเอียด ลออว่าได้มีส่วนใดชำรุดควรแก่การซ่อมแซม หรือเปลี่ยนแปลงประการใดบ้าง และสมควรจะทำการบูรณะกันเป็นการใหญ่อีกสักครั้งหนึ่ง จึงได้เชิญนายช่างมาสำรวจตรวจสอบอย่างละเอียด ที่สุดนายช่างได้เสนอว่า ควรจะทำการซ่อมส่วนที่ถือปูนบางแห่ง และดอกไม้ปูนตามขอบหน้าต่างและจั่วทั้งหน้าและหลัง ส่วนเครื่องไม้บนหลังคา

จำเป็นต้องซ่อม และเปลี่ยนไม้ใหม่หลายแห่ง ชาวคณะจึงจัดตั้งคณะกรรมการ จัดการ ซ่อมแซม ขึ้นคณะหนึ่ง มีหน้าที่ในการจัดหาทุนและทำการซ่อมแซมโดยตลอด คณะกรรมการได้ดำเนินการซ่อม โดยให้เถ้าแก่ฮี๋เป็นผู้รับเหมาในราคา ๒๔๐๐ บาท ในจำนวนนี้เถ้าแก่ฮี๋ได้อุทิศเงินร่วมสมทบทุนเพื่อแสดงไมตรีต่อชาวคณะด้วยเป็นเงิน ๒๐๐ บาท ส่วนต่าง ๆ ที่ทำการซ่อมแซมในครั้งนี้คือ เปลี่ยนรูปทรงหลังคาใหม่ ยกจั่วหน้าให้สูงขึ้น ไม้เครื่องบนเกือบทุกชิ้นเปลี่ยนใช้ไม้ใหม่ เปลี่ยนกระเบื้องหลังใหม่ ตกแต่งจั่วทั้งด้านหน้าและด้านหลัง และประดิษฐ์ให้สวยงามมากขึ้น และให้แตกต่างกับหน้าจั่วของอุโบสถตามวัด และบันทึกปีที่ทำการบูรณะลงที่จั่วด้านหลังว่า ร.ศ. ๑๒๗ กะเทาะปูนเก่าและถือปูนใหม่ตลอดทั้งด้านนอกและในเกือบตลอด ทั้งหลังฉาบน้ำปูนและทาสีน้ำมันตามผนัง และที่ประตูโดยตลอด และซ่อมดอกไม้ปูนตามขอบหน้าต่างทุกช่อง ส่วนด้านนอกตัวตึกคณะกรรมการจัดการซ่อมแซมเห็นว่า ที่ด้านหน้ามัสยิดด้านเหนือเป็นที่ว่างเปล่าและปล่อยรกรุงรัง ชาวคณะไม่ค่อยนิยมนั่งพักผ่อนเหมือนลานด้านใต้ และประกอบกับกุบูรของมัสยิดในขณะนั้นมีผู้ฝังเต็มไปหมด จึงได้สร้างเป็นกุบูรเพิ่มขึ้นอีกแห่งหนึ่ง โดยจัดซื้อดินมาถมและยกคันกุบูรสูงขึ้น การซ่อมแซมครั้งนี้กินเวลาทั้งสิ้น ๓ เดือนเศษ ผู้เป็นกรรมการจัดการซ่อมครั้งนี้ ประกอบด้วยท่านพระยากัลยาภักดี ท่านพระลักษมณา ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ท่านตวนเหล่าท้วมประถมและอีกหลายท่าน

สมัยที่ ๕

การเสริมสร้างซ่อมแซม

กาลเวลาล่วงมาจนสมัยที่ ๕ นี้ ตรงกับสมัยเจ้าแผ่นดินพระมงกุฎเกล้า ฯ รัชกาลที่ ๖ ปีที่จะกล่าวเริ่มสมัยที่ ๕ นี้ ตรงกับปี พ.ศ. ๒๔๕๘ นับเป็นปีที่มัสยิดต้นสนสร้างเป็นตึกขึ้นมาได้ครบหนึ่งร้อยปีพอดี ในครั้งนั้นท่านตวนข้า ผู้ทำหน้าที่อีหม่ามถึงแก่กรรมลงแล้ว แต่ชาวคณะยังมิได้แต่งตั้งอีหม่ามขึ้นแทน หากได้มอบให้ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ทำหน้าที่อีหม่ามอีกตำแหน่งหนึ่ง และท่านอื่น ทองคำวงศ์คงรับหน้าที่ไวยาวัจกร และนายบ่าช้าอย่เช่นเดิม เมื่อตวนอ่น แสงหลากเลิศได้รับมอบให้ทำ หน้าที่ เพิ่มขึ้น อีก ตำแหน่ง หนึ่ง จึงได้แต่งตั้งให้มีผู้ช่วยในการทำนมาส และเป็นคอตีบเพิ่มเติมขึ้นหลายท่าน ผลัดเปลี่ยนเวรกันทำดังเช่นที่เคยปฏิบัติติดต่อกันเรื่อยมา ผู้

ได้รับการแต่งตั้งให้ทำหน้าที่ผู้ช่วยมีนามดังต่อไปนี้ คือ ท่านตวนหวังอับดุลลอฮ์, ท่านตวนหล่า ท้วมประถม ท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม ท่านตวนสูบ ท้วมประถม ท่านตวนอิ่น และอีกหลายท่าน ซึ่งทุกท่านได้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความสามารถอย่างดียิ่ง และต่อมาท่านตวนสูบ ท้วมประถม ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอีหม่ามในสมัยต่อมา ส่วนท่านอิ่น ทองคำวงศ์นั้นเล่า ท่านผู้นี้เป็นผู้เอาใจใส่ดูแลมัสยิดเป็นอย่างดียิ่ง หมั่นออกตรวจตราความเป็นไปในกุบุรอยู่เป็นประจำทุกวัน แม้ในยามค่ำคืนดึกดื่นก็มักจะทำหน้าที่เป็นยามออกตรวจอยู่เสมอ

ในปีที่กล่าวนี้ท่านผู้ใหญ่ผู้เป็น กำลัง สำคัญยิ่งส่วนหนึ่งของมัสยิดต้นสนในขณะนั้น ๓ ท่าน คือ ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ท่านตวนหมุด ท้วมประถม (พี่ชายท่านตวนสูบ ท้วมประถม) และท่านอิ่น ทองคำวงศ์ ต่างมีความคิดเห็นร่วมกันว่า ศาลาเลี้ยงอาหารทั้งหลังเล็กหลังใหญ่ ซึ่งชำรุดทรุดโทรมลงมาก จนต้องใช้เสาค้ำยันไว้เพื่อกันพังลง และได้ปล่อยร้างมิได้ใช้ประโยชน์ใด ๆ นับตั้งแต่เริ่มใช้ตัวหน้ามุขมัสยิดเป็นที่เลี้ยงอาหารเป็นต้นมานั้น อาจถึงล้มพังลงในวันใดวันหนึ่ง ซึ่งอาจเป็นภัยต่อชาวคณะ หรือส่วนประกอบของศาลาเหล่านี้ด้วยอีกส่วนหนึ่ง จึงคิดจะรื้อศาลาเหล่านี้เสีย เพื่อได้นำไม้ที่ดีไปใช้ประโยชน์อย่างอื่นต่อไป และควรจะสร้างเป็นศาลาเลี้ยงอาหารหลังใหญ่ สามารถจัดการเลี้ยงขึ้นในคราวเดียวได้ไม่น้อยกว่า ๕๐ สำรับ โดยมิต้องใช้ตึกหน้ามุขเป็นที่เลี้ยงอาหารอีกต่อไป เพื่อสงวนไว้เพื่อเป็นที่ทำการอิบาดะฮ์โดยเฉพาะ ดังที่ท่าน บรรพชน ได้เคยริเริ่ม มาแล้ว ใน กาลก่อน โดยท่านทั้ง ๓ ต่างรับจะร่วมมือกันอย่างสุดกำลังสามารถ ต่างคนต่างจะหาเงินทุนรวมทั้งการเสียสละส่วนตัวด้วยได้ให้คนละหนึ่งพันเบาท ที่สุดด้วยเจตนาดีและบริสุทธิ์ของท่านทั้ง ๓ ประกอบด้วยความเมตตากรุณาของอัลลอฮ์ ซ.บ. ทรงดลบัลดาลให้ชาวมัสยิดต้นสนได้ทราบ และแสดงความจำนงจะร่วมมือด้วย และ พร้อม ใจ กัน มอบหมายให้ท่านทั้ง ๓ เป็นผู้ดำเนินการ ครั้นแล้วได้เริ่มดำเนินงานขั้นต้นขึ้น จนได้เป็นศาลาเลี้ยงขนาดใหญ่ ดังที่ปรากฏแก่สายตาท่านอยู่แล้ว ณ บัดนี้ (ปัจจุบันใช้เป็นที่ตั้งสมาคมสนธิอิสลามและใช้เป็นที่เลี้ยงอาหาร) ส่วนไม้ที่ได้จากการรื้อศาลาหลังเดิม ได้ปลูกเป็นเรือนพักของนักการของมัสยิด ณ ริมทางเดินกุบูร ได้เรือนหลังใหญ่หนึ่งหลัง เมื่อการก่อสร้างเรียบร้อยแล้ว ได้จัดงานฉลองขึ้นดัง เช่นเคยจัด ทำมาเป็น ประเพณี

และในระยะเดียวกันนี้เอง ท่านพลอย ภริยาท่านหลวงศรีมหาราชา ได้อุทิศที่นาและที่ดินวากั๊ฟเป็นสิทธิแก่ มัสยิดต้นสน รวมสอง คราว คราวแรกได้อุทิศที่นาตำบลทรายกองดิน อำ-

เภอมินบุรี มีเนื้อที่ ๔๑ ไร่ ที่ดินแปลงนี้ได้มอบให้เมื่อวันที่ ๒๑ กันยายน พ.ศ. ๒๔๕๗ และต่อมาได้อุทิศที่ดินตำบลพญาไท (ถนนพระยานาค) อำเภอดุสิต พระนคร มีพื้นที่ ๗ ไร่ เมื่อวันที่ ๑๖ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ เพื่อนำผลประโยชน์มาเป็นค่าใช้จ่ายในกิจการของมัสยิดต่อไป การยกกรรมสิทธิ์ที่ดินทั้ง ๒ คราว ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศได้จัดทำหินอ่อนจารึกคำสั่งของผู้อุทิศไว้เป็นหลักฐานแห่งละ ๒ แผ่น แผ่นหนึ่งจัดตั้งไว้ในที่ดินที่อุทิศ และอีกแผ่นหนึ่งตั้งไว้ ณ มัสยิดต้นสน และแผ่นศิลาจารึกนี้ได้ติดอยู่ ณ ผนังมัสยิดในปัจจุบันนี้ และเพื่ออุทิศส่วนกุศลแด่ผู้อุทิศที่ดิน ทางมัสยิดได้นำเงินรายได้ส่วนนี้เข้าสมทบทุนการจัดงานการกุศลของมัสยิดตลอดจนการซ่อมแซมมัสยิดด้วยทุกคราว

ต่อจากระยะที่กล่าวถึงอยู่นี้ ทางมัสยิดต้นสนได้มีการก่อสร้างและบูรณะเพิ่มเติมอีกหลายคราวดังจะได้กล่าวต่อไป

พ.ศ. ๒๔๖๐ ท่านหมัด กัลยาณสุต ได้อุทิศเงินส่วนตัว ว่าจ้างนายช่างมาก่ออิฐ ยกพื้นทางเดินเท้าซึ่งแต่เดิมเป็นดิน เป็นหลุมเป็นบ่อน้ำขังเฉอะแฉะไม่สะดวกแก่การเดิน ให้สูงขึ้นจากเดิม ๑ ศอก และถมดินปูกระเบื้องซีเมนต์ขนาดใหญ่ จากวัดหงส์ฯ ถึงคูวัดโมลีโลกฯ เป็นระยะทางประมาณ ๖๐ เมตรเศษ กว้าง ๒ เมตรเศษ อุทิศเป็นสาธารณกุศล ซึ่งยังคงปรากฏอยู่ในสภาพเรียบร้อยในปัจจุบันนี้

พ.ศ. ๒๔๖๒ ท่านพัด บ้านตำบลบางลำภูล่าง ซึ่งเป็นชาวมัสยิดต้นสนผู้หนึ่ง ได้กรุณาอุทิศเงินจำนวนหนึ่งมอบให้ ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ และท่านอื่น ทองคำวงศ์ ว่าจ้างนายช่างก่ออิฐยกพื้น และถมดินปูกระเบื้องซีเมนต์ขนาดใหญ่ ทำเป็นทางเท้าจากท่าน้ำหน้ามัสยิดจนถึงประตูใหญ่หน้ามัสยิด บรรจบกับทางเท้าซึ่งท่านหมัด กัลยาณสุต ได้ทำไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๐ เพื่อสะดวกแก่ผู้มามัสยิดทางเรือ และทางเท้านี้ยังอยู่ในสภาพเรียบร้อยในปัจจุบันนี้ เช่นเดียวกัน

และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ท่านหว่า อับดุลลอฮ์ ภริยาท่านตวนหวัง อับดุลลอฮ์ บ้านริมสพานเจริญพาศน์ คลองบางกอกใหญ่ ได้อุทิศเงินส่วนหนึ่งมอบให้ท่านอีหม่าม ก่อสร้างบันไดอิฐอย่างถาวร และสร้างศาลาท่าน้ำขึ้นด้วยเสาคอนกรีต หลังคามุงกระเบื้อง และสร้างแท่นนั่งด้วยอิฐถือปูน ณ ท่าน้ำหน้ามัสยิด เพื่อสะดวกแก่ผู้มามัสยิดทางเรืออย่างถาวร และมั่นคง มีลักษณะงดงามมาก โดยอุทิศส่วนกุศลให้แก่บุตรผู้ล่วงลับไปแล้ว และจารึกนามไว้ ณ ศาลาท่าน้ำนี้ว่า “หว่ามารดาทับทิม”

และใน พ.ศ. ๒๔๖๓ ปีเดียวกันนั้นเองคณะเด็กหนุ่มชาวมัสยิดต้นสนกลุ่มหนึ่ง ได้ชักชวนรวมกันตั้งเป็นคณะขนามนามตัวเองว่า “คณะอิบารอตุลมุสลิมีน” มีคุณประวัติ ศรีจรูญ

นายเซ็ม ดาราชาติ และนายหมัด ท้วมประถม (บุตรท่านตวนหล่า ท้วมประถม) เป็นหัวหน้าตั้งจุดประสงค์ว่าจะเก็บเงินบำรุงมัสยิด โดยการเสียสละเงินค่าขนมคนละเล็กคนละน้อยในทุกวันศุกร์ ซึ่งมีผู้ร่วมคณะอยู่กันมาก จนท่านผู้ใหญ่ บางท่านอด ที่ จะแสดง ความยินดี ร่วมการเสียสละด้วยไม่ได้หลายท่าน ไม่นานนักก็กลายเป็นทุนก้อนใหญ่ จึงได้ประชุมปรึกษากันและได้สร้างเสาขนาดใหญ่สองเสา ตกแต่งคิ้วบัวอย่าง สวยงาม ขึ้นที่หน้า มัสยิด แทนเสาประตูเดิมที่ ปลายเสา ได้จารึกตรา และ นาม ของคณะไว้ทั้งสองเสา และทำบานประตูด้วยไม้สักขนาดใหญ่และสูงมาก อุทิศแก่มัสยิดต้นสน และเป็นอนุสรณ์ ของ คณะ ดัง ที่ปรา กฏ อยู่ใน ทุก วัน นี้ แต่เนื่องจากบานประตูมีขนาดใหญ่ มีน้ำหนักมาก เบี่ดบี่ดอยู่เสมอจึงชำรุดทรุดโทรมลงมาก จึงชาวมัสยิดต้นสน ได้เห็นว่าไม่ อาจซ่อมแซม ได้ จึงต้องเลิกใช้ และทำเป็นประตูเหล็กถาวรขึ้นขึ้นแทนในการก่อสร้างมัสยิดครั้งนี้(พ.ศ. ๒๔๙๗)

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ท่านพ่วง บ้านตรงข้ามกรมชลประทาน ตำบลบางอ้อ ธนบุรี ชาวมัสยิดต้นสนผู้หนึ่ง มีจิตศรัทธามอบเงินจำนวนหนึ่งให้ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ให้ตกแต่งและเสริมกำแพงหน้ามัสยิด ซึ่งท่านพระยาราชวังสัน (บัว) ได้ซ่อมไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๐๕ ซึ่งได้ทรุดโทรมลงในบางตอน ให้ได้ระดับเท่ากัน และถือปูนกลบพื้นปูนใหม่โดยตลอด

และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ ติดต่อกันนั้น ท่านอิ่น ทองคำวงศ์ ได้บอกบุญเรี่ยไรจากบรรดาญาติพี่น้องของชาวคณะ เพื่อจัดการบั๊กเสาลงเขื่อนกันดินพังที่คูวัดหงส์ ฯ นับจากถนนหน้ามัสยิดเป็นต้นไปจนสุดเขตมัสยิด และการเรี่ยไรเงินครั้งนี้ คงได้รับความร่วมมืออย่างอุ่นหนาฝาคั่งตามเคย จนได้เกินกว่างบที่ตั้งไว้เป็นจำนวนมาก จึงเมื่อบั๊กเสาลงเขื่อนเรียบร้อยแล้ว ได้นำเงินที่เหลือซ่อมกำแพงด้านริมคูซึ่งชำรุดลงในที่บางแห่ง และสร้างเรือนฝาไม้ยาง หลังไม่ใหญ่นักกั้นเป็น ๒ ห้อง หลังคามุงสังกะสีหนึ่งหลัง เพื่อเป็นที่พักอาศัยของคนมุซาเฟร และสร้างห้องส้วมห้องคู่ขึ้นอีกหนึ่งหลัง ห่างจากเรือนนั้นเล็กน้อย เรือนส้วมนี้ได้สร้างขึ้นริมคูวัดหงส์ ริมกำแพงกั้นเขตกุบุร

พ.ศ. ๒๔๗๑ นายเพ็ง มีนาคม บ้านริมน้ำเจ้าพระยา นิกายชีอะต์ ได้แสดงความจำนงต่อทางมัสยิด ขอทำการเสริมสร้างกำแพงกั้นเขตกุบุร์ริมคูวัดหงส์ ให้มีขนาดกว้าง ๑ วา เพื่อเป็นทางเดินในการยกมะหยัดไปสู่กุบูรชาวนิกายชีอะต์ด้านหลังของมัสยิด และทำบันไดลงไปยังกุบูร์ ด้วยทุนทรัพย์ของผู้แสดงความจำนง เมื่อท่านอีหม่ามได้พิจารณาแล้วอนุมัติให้ทำได้ตามความประสงค์ โดยทำตาม

คำแนะนำของมัสยิด

และในปี พ.ศ. ๒๔๗๑ ในปีเดียวกันนั้น ท่าน น.ต. พระลักษมณา ร.น. (ตวนหล่า ชลายนเดชะ) ได้แสดงความจำนงต่อท่านอีหม่าม จะสละเงินส่วนตัวซ่อมสะพานข้ามคูวัดหงส์ ฯ ต่อจากทางเท้าซึ่งท่านหมัด กัลยาณสุต ได้ทำไว้ โดยรื้อสะพานเดิมซึ่งเป็นฐานบันได ก่ออิฐ พาดไม้ท่อนขนาดใหญ่ ให้เป็นสะพานคอนกรีตเสริมเหล็กแบบทันสมัย ท่านอีหม่ามไม่ขัดข้อง ท่านพระลักษมณาจึงได้สร้างขึ้นอย่างสวยงาม และจารึกที่ป้ายกลางสะพานว่า "รอบีอุสซานี" ด้านหนึ่งและ "ตุลาคม ๒๔๗๑" อีกด้านหนึ่ง ดังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๓ ท่านตวนอ่น แสงหลากเลิศ อีหม่าม และผู้จัดการผลประโยชน์ จากที่ดิน ซึ่งท่านพลอย ศรีมหาราชาอุทิศ ได้นำเงินผลประโยชน์มาจัดการก่อสร้าง และบูรณะส่วนต่าง ๆ อีกหลายอย่าง อุทิศส่วนกุศลแด่ท่านผู้วะกัฟไว้ดังต่อไปนี้คือ

๑. ได้รื้อศาลา ต้มน้ำร้อน และศาลานั่งพักหลังเก่า ซึ่งสร้างล้อมต้นพิกุลต้นใหญ่ (บัดนี้ตัดออกแล้ว) ซึ่งชำรุดมากออกเสีย แล้วสร้างขึ้นใหม่ เป็นศาลาแปดเหลี่ยม เสาคอนกรีต หลังคามุงกระเบื้องซีเมนต์ พื้นปูกระเบื้องอัดมีดอกและลายงดงาม แบบทันสมัยขึ้นที่ด้านต้นพิกุล (ต้นเดิม) ริมเสากำแพงมัสยิดหนึ่งหลัง ดังปรากฏอยู่ในทุกวันนี้

๒. ได้ทำราง น้ำสังกะสี รอบ ตัว ตึก มัสยิด พร้อมทั้งท่อน้ำ และจัดตั้งโอ่งมังกรขึ้นทุกแห่งที่มีท่อน้ำ และให้จัดตั้งโอ่งขึ้นที่ศาลาเลี้ยงหลังใหญ่อีกหลายโอ่ง เพื่อเก็บน้ำฝนไว้รับประทาน

๓. ได้สร้างบันไดขึ้นภายในมัสยิด เพื่อขึ้นไปตรวจดูความเป็นอยู่ของเครื่องบน และซ่อมหลังคามัสยิดได้สะดวก

๔. สร้างเสาคอนกรีต ฐานตั้งถังน้ำ แข็งแรงสูง ๒ เมตรครึ่ง และทำถังน้ำเหล็กขนาดจุน้ำ ๔๐๐ แกลลอนขึ้นที่โรงครัวหน้ามัสยิดพร้อมกับต่อเป็นสูบโยกจากท่อน้ำเข้าถัง และเดินแป๊ปน้ำเข้ามัสยิด ติดก๊อกน้ำในบริเวณมัสยิดหลายก๊อก

๕. รื้อถังน้ำซีเมนต์และก๊อกอาบน้ำ นมาสที่ห้องหน้ามุขด้านใต้ของเดิมออกทั้งหมก แล้วต่อแป๊ปน้ำเข้าแทนที่ มีก๊อกสำหรับอาบน้ำนมาสรวม ๙ ก๊อก พร้อมกับก่อแท่นนั่งอาบน้ำนมาส

๖. ได้จัดซื้อพัดลมเพดาน ยี่ห้อ เซนจูรี่ ติดตั้งไว้ในมัสยิดรวม ๒ ชุด

จากนี้จะขอกล่าวถึงความเป็นมา และเป็นไปของผู้ทำ หน้าที่ผู้ช่วย ในการทำ นมาส และการคุตบะฮ์ ซึ่งท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ได้แต่งตั้งขึ้นช่วย เหลือท่าน ดังกล่าวไว้ใน ตอนต้น ของสมัยที่ ๕ ของประวัตินี้ เมื่อแต่งตั้งขึ้นแล้ว ท่านทั้ง ๔ ได้ผลัด เปลี่ยน เวร กันทำ หน้า ที่ด้วย

ความเรียบร้อยดีตลอดมา ต่อมาท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ และชาวคณะมีความเห็นว่า ตำแหน่งอีหม่ามตามทำเนียบทาง ราชการ ของมัสยิดนี้ยังขาดอยู่ น่าจะให้ได้ทำให้เรียบร้อย จึงได้แต่งตั้งให้ท่านตวนสบ ท้วมประถม เข้าดำรงตำแหน่งนี้ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๐ และในปีรุ่งขึ้น ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ได้ขอแต่งตั้งผู้ทำหน้าที่ผู้ช่วยคตีบอีก ได้จดทะเบียนทุกคน คือ ท่านตวนหล่า อับดุลลอฮ์ ท่านตวนหล่า ท้วมประถม ท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม และท่านตวน อับดุลการีม ชลายนเดชะ

กาลล่วงมาท่านตวนครูหล่าอับดุลลอฮ์ (ครูหล่าปาน) แห่งคลองบางกอกน้อย เดินทางกลับจากการฮัจญี ณ นครมักกะฮ์ และถูกชาวคณะขอร้องให้เข้าทำหน้าที่ ทั้งอีหม่ามและคตีบของมัสยิดต้นสนด้วยอีกผู้หนึ่ง ท่านผู้นี้เป็นชาวมัสยิดต้นสนโดยกำเนิด ถึงแม้ท่านจะอยู่ในคลองบางกอกน้อยก็ตาม แต่ท่านผู้นี้ยังคงมาร่วมนมาสอยู่ ณ มัสยิดต้นสนเป็นประจำ และโดยที่ท่านผู้นี้เป็นผู้มีความรู้ทางศาสนาสูง มีลูกศิษย์ลูกหามาก และเป็นที่นิยมยกย่องแก่ชาวคณะ จึงได้เป็นกำลังสำคัญของชาวมัสยิดในด้านการทำนมาสและการคุตะบฮ์ โดยตลอดมา ใน พ.ศ. ๒๔๗๒ ท่านผู้นี้ได้เดินทางไปทำฮัจญีอีกครั้งหนึ่ง และได้ป่วยอย่างหนัก ในระหว่างเดินทางกลับ และได้มรณะลงที่กรุงเทพฯ หลังจากมาถึงบ้านได้ไม่กี่วัน ท่านผู้นี้เป็นผู้ประสาทความรู้ทางศาสนา และสร้างความมั่นคง ในด้านศาสนา แก่ชาวคณะมัสยิดต้นสนอย่างมาก ซึ่งชาวมัสยิดต้นสนมิอาจลืมท่านผู้นี้ได้เลย

เมื่อสิ้นบุญท่านผู้เป็นกำลัง อันสำคัญ แล้วท่านผู้ทำหน้าที่อีหม่าม และคตีบต้องทำงานอย่างหนักอีกครั้งหนึ่ง เพราะท่านตวนเซ็มและท่านตวนอิ่น ขอเวรคืนหน้าที่ เพราะต้องย้ายภูมิลำเนาไปอยู่แถวอื่น

กาลต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๓ ท่านตวนสุบ ท้วมประถม ผู้เป็นกำลังสำคัญและรับภาระในหน้าที่ ทั้ง สอง ตำแหน่ง อย่าง หนัก อยู่ใน ขณะนี้มีความคิดเห็นว่า การคุตบะฮ์ในวันศุกร์และวันอีดทั้งสองนี้ ถ้าจะพูดอย่างไทย ๆ เราก็เรียกว่าเป็น "ธรรมกถา" เต็มไปด้วยเรื่องสำคัญ ๆ เป็นข้อตักเตือนที่มุสลิมทุกคนต้องรู้และทราบ และนับได้ว่าเป็นการอบรมบรรดามุสลิมีนให้มั่นอยู่ในอบรม แต่เนื่องด้วยขณะนั้นการคุตบะฮ์ นิยมการกล่าว เป็น ภาษาอาหรับ ผู้ฟังจึงมิได้รับประโยชน์จากคุตบะฮ์เลย จึงคิดจะให้มีการแปลเป็นภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง หลังจากคตีบได้กล่าวเป็นภาษาอาหรับ และเสร็จการนมาสยุมอัตแล้ว และท่านผู้นี้ได้เริ่มทำการทดลองทันที โดยมอบให้ชาวคณะผู้ได้รับการศึกษาจาก ร.ร. อันยุมันอิสสาม มีตวนอุสมาน

ประภาสันติ (ท้วมประถม) คุณประสงค์ ชลายนเดชะ คุณประวิทย์ ศรีสง่า คุณสมานกอดิรี(ปัจจุบัน ใช้นามสกุลศรีวรรณยศ) เป็นผู้จัดแปลและผลัดกันขึ้นแปลออกสู่ชาวคณะคนละวันศุกร์ และปรากฏว่าชาวคณะต่างนิยมชมชอบโดยทั่วกัน จึงได้ยึดเป็นหลักปฏิบัติตลอดมา กาลต่อมาท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม และท่านตวนอุสมาน ท้วมประถม (ประภาสันติ) เดินทางกลับจากการทำพิธีฮัจญีและรับการศึกษาเพิ่มเติมจาก นครมักกะฮ์ ได้เข้ารับหน้าที่นี้เพิ่มขึ้นอีกในปี พ.ศ.๒๔๘๘ และนับตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา ท่านตวนสูบ ท้วมประถม ได้แต่งตั้งให้ผู้แปลคุตบะฮ์ ดังกล่าวนามมาแล้ว ทำหน้าที่ผู้ช่วยคตีบโดยขึ้นกล่าวภาษาอาหรับและแปลเป็นไทยด้วยเสร็จ แต่ในครั้งนั้น การแปลยังคงกระทำภายหลังจากการนมาสอยู่ ส่วนในหน้าที่การนำนมาสได้เพิ่มท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม และคุณประเสริฐ สนธิวงศ์ ขึ้นอีก ๒ ท่าน และต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๑ ตวนอับดุลเลาะฮ์ (หล่า) ภู่มาลี เดินทางกลับจากการทำฮัจญี และการศึกษาได้เข้ารับหน้าที่คตีบอีกผู้หนึ่ง และกาลต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ตวนอับดุลการิม การุณ ภู่มาลี กลับจากการทำพิธีฮัจญีหลังจากได้รับการศึกษา ในนครมักกะฮ์ อยู่เป็นเวลา ๑๓ ปี ได้เข้ารับหน้าที่การนำนมาส การคุตบะฮ์ และการแปลคุตบะฮ์เพิ่มขึ้นอีกท่านหนึ่ง และพร้อมกันนั้น คุณประสงค์ ชลายนเดชะ ก็ได้รับการขอร้องให้เป็นผู้นำการนมาสด้วยอีกผู้หนึ่ง และในปีเดียวกันนี้ ทางมัสยิดได้งดการแปลคุตบะฮ์หลังการนมาส แต่ได้กล่าวคุตบะฮ์เป็นภาษาไทย บนมิมบัรในคราวเดียว และในระยะนี้ทางมัสยิดต้นสนคึกคักมาก มีผู้มาร่วมการนมาสเพิ่มจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ ผู้ทำหน้าที่อีหม่ามอยู่ในขณะนี้มีหลายท่านคือ ท่านตวนอับดุลลอฮ์ ท่านตวนสูบ ท้วมประถม ท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม ท่านอับดุลการีม ภู่มาลี และคุณประสงค์ ชลายนเดชะ ส่วนคุณประเสริฐ สนธิวงษ์นั้นขอร้องพักผ่อนจะทำหน้าที่เมื่อผู้ทำ หน้าที่ คนอื่น ๆ ไม่อยู่เท่านั้น ส่วนผู้ทำหน้าที่คตีบอยู่ในขณะนี้มีอยู่ ๗ ท่าน คือ ท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม ตวนสมาน ท้วมประถม ตวนอับดุลการีม ภู่มาลี คุณประสงค์ ชลายนเดชะ ตวนอับดุลลอฮ์ ภู่มาลี คุณประวิทย์ ศรีสง่า และคุณสมาน กอดิรี นอกจากนี้ในเดือนรอมฎอนของทุกปีนั้นเล่า นับแต่ พ.ศ. ๒๔๗๓ เป็นต้นมา ท่านตวนสูบ ท้วมประถม ได้ให้มีการแปลเรื่องต่าง ๆ จากภาษาอาหรับ โดยผู้ทำหน้าที่แปลคุตบะฮ์ เป็นผู้กล่าวหลังจากนมาสตะรอแวะฮ์ โดยในครั้งแรกให้ผลัดเปลี่ยนเวร กันแปล ทุกคืนวันศุกร์ และวันที่มีงานแก้บวชที่มัสยิด ต่อมาได้จัดให้มีเป็นประจำทุกคืน ในปีถัดมาเมื่อปรา กฏ ว่าชาว มัสยิด ต้นสน นิยมในวิธี การนี้จนได้ยึดเป็นหลัก ดำเนินการ เรื่อย มา ทุก ๆ เดือนรอมฎอน ทำให้การนมาสตะรอแวะฮ์คึกคัก

ขึ้นอีกเป็นอันมาก

ส่วนผู้ทำหน้าที่ "บิหลั่น" ของมัสยิดต้นสน ซึ่งยังมิได้กล่าวถึงเลยนั้น อยากจะพูดว่า สำหรับหน้าที่นี้ ชาวมัสยิดต้นสนส่วนมาก ต่างถือว่าเป็นหน้าที่สำคัญของชาวคณะทีเดียว กล่าวคือไม่ว่าจะเป็นผู้ใดก็ตาม เมื่อมีความรู้ความสามารถพอที่จะทำหน้าที่นี้ได้แล้ว ต่างถือเป็นภาระของผู้นั้นจะต้องเข้าทำหน้าที่นี้ด้วย หรือมิฉะนั้นบรรดาผู้ใหญ่ เมื่อทราบว่าใครเป็นผู้มีความสามารถในการนี้ก็จะขอร้องให้เข้าทำหน้าที่นี้ด้วยในทันที และสนับสนุนให้หนุ่ม ๆ ได้ทำหน้าที่นี้ โดยผลัดเปลี่ยนเวรกันทำประเพณีนี้ได้มีกันมาแล้วนับแต่สมัยแรกของมัสยิดต้นสน และได้ตลอดมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยเหตุนี้จึงพูดได้เต็มปากว่ามัสยิดต้นสน เป็นมัสยิดแห่งเดียวที่มีผู้ทำหน้าที่ "บิหลั่น" มากที่สุดและยังไม่เคยปรากฏในประวัติของมัสยิดต้นสนเลยว่า ในปีใดหรือสมัยใดเคยมีผู้ทำหน้าที่ "บิหลั่น" น้อยกว่า ๓ คนด้วย เหตุนี้จึงเป็นการยากลำบากใจแก่คณะผู้เขียนเป็นอย่างมากที่จะกล่าวนามของผู้ทำหน้าที่นี้โดยทั่วถึงตลอดทุกสมัยได้ จึงขออภัยต่อท่านผู้อ่าน....ท่านผู้เคยทำหน้าที่บิหลั่น ตลอดจนบรรดาญาติของผู้เคยทำหน้าที่นี้ ในสมัยก่อน ๆ ไว้ ณ ที่นี้ด้วย แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ทำหน้าที่อีหม่าม และคตีบส่วนมาก ก้าวขึ้นมาจากตำแหน่งบิหลั่น เกือบทั้งสิ้น ส่วนผู้ทำหน้าที่บิหลั่นในสมัยที่กำลังกล่าวถึงอยู่นี้ มีนามดังต่อไปนี้ คือ ท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม คุณประสงค์ ชลายนเดชะ คุณประวิทย์ ศรีสง่า คุณประเสริฐ ชลายนเดชะ คุณหมัด ชลายนเดชะ ตวนมุสตอฟา (ทวีศักดิ์) ท้วมประถม เป็นต้น จากนี้ ไปจะขอนำท่านเวียนเข้าสู่เรื่องเกี่ยวกับการบูรณะมัสยิดต่อไป

พ.ศ. ๒๔๗๕ ท่านอีหม่ามผู้จัดการผลประโยชน์ที่ดินวะกั๊ฟ นำเงินผลประโยชน์จากที่ดินวะกั๊ฟจัดซื้อนาพิกาปารีสขนาดใหญ่พร้อมทั้งตู้และจัดทำอักษรจารึกไว้ที่กระจก ติดตั้งไว้ในมัสยิดหนึ่งเรือน

พ.ศ. ๒๔๘๐ บรรดาชาวคณะที่มาร่วมการนมาสตะรอเวย์ในเดือนรอมฎอน ต่างเห็นว่าทางมัสยิดได้ว่างเว้นการทาสีและฉาบน้ำปูนเสียใหม่เพื่อความสง่างามแก่มัสยิด ในวันอีดิลฟิฏริ ที่จะถึงในเร็ววันนี้ จึงพร้อมใจกันเสียสละเงินสมทบทุนคนละเล็กละน้อย โดยมิได้ขอร้องกันเลย แล้วมอบเงินจำนวนนี้ให้ท่านหมัดกัลยาณสุต เป็นผู้ให้นายช่างมาฉาบน้ำปูนตัวตึกมัสยิดและที่กำแพง-ประตูหน้ามัสยิด

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ท่านหมัดกัลยาณสุต ผู้รักษาการแทนท่านอิ่น ทองคำวงศ์ ผู้ดูแลมัสยิด ซึ่งอยู่ในระหว่างป่วย มีความ

คิดเห็นว่า ตัวตึกมัสยิดต้นสน ตลอดจนส่วนอื่น ๆ ในบริวาร ขาดการบูรณะซ่อมแซมมาเป็นระยะนานปีแล้ว สมควรจะให้บูรณะซ่อมแซมเป็นการใหญ่สักครั้งหนึ่ง จึงนำความเสนอท่านตวนอ่น แสงหลากเลิศ และท่านตวนสูบ ท้วมประถม ท่านทั้งสองได้เห็นด้วยกับความคิดนี้จึง มอบ ภาระให้ท่านหมัด กัลยาณสุต เป็นผู้ดำเนินการโดยตลอด นับแต่พิจารณาว่าส่วนใดสมควรซ่อมประการใดหรือไม่ การจัดหาเงินทุน และควบคุมการซ่อมจนเสร็จสิ้นเรียบร้อย อัลฮัมดุลิลลาห์ด้วยบารมีแห่งอัลลอฮ์ ซ.ป. พระทรงเมตตา–พระผู้ทรงกรุณาได้ทรงประทานให้การดำเนินงาน บูรณะ ครั้งนี้ ดำเนิน ไป อย่างกว้างขวาง กล่าวคือ จัดหาเงินได้รับการสนับสนุนและร่วมมือจากผู้มีสายเลือดแห่งชาวต้นสน จนได้เงินเกินงบประมาณที่กำหนดไว้ เป็นเหตุให้ต้องขยายการบูรณะเพิ่มเติมขึ้นอีก หลาย ประการ ซึ่งจะให้ท่านทราบถึงส่วนที่ได้รับการ บูรณะซ่อมแซมในครั้งนี้ไว้ดังต่อไปนี้

๑. ได้จัดทำรั้ว หน้ามัสยิด ต่อจากกำแพงใหญ่จนถึงคูวัดหงส์ฯ โดยรื้อรั้วเดิมออกและใช้ไม้ใหญ่ปักเสาทำรั้ว ขึ้นใหม่

๒. ซ่อมกำแพง และรื้อด้านหน้าออก โดยใช้สังกะสีใหม่ และซ่อมกำแพงอิฐที่ชำรุดลงหลายแห่ง ถือปูนและฉาบ น้ำปูน กำแพงใหญ่ โดย ตลอดทั้งด้านตะวันตกและด้านเหนือ

๓. จัดซ่อมและเดินสาย ไฟฟ้า เฉพาะ ด้านนอกตัวตึกเสียใหม่โดยตลอด รวมทั้งการบั่กเสา เดินสายไฟด้านหน้าริมทางเดินท่าน้ำหน้ามัสยิดแทนเสาเก่าที่ชำรุด

๔. รื้อหลังคาตึกมัสยิดออกทั้งหมด แล้วปรับปรุงใหม่ เพิ่มจันทันขึ้นใหม่ทั้ง๔ คู่ เปลี่ยนทรงหลังคา เปลี่ยนระแนงใหม่ทั้งหลัง และเปลี่ยนกระเบื้องหลังคาใหม่ทั้งหมดเป็น กระเบื้องซีเมนต์จำนวน ๒๗๐๐ แผ่น

๕. ซ่อมดอกไม้ปูนที่หน้าจั่ว ทั้งด้านหน้าและหลัง ตลอดจนดอกไม้ปูนและบัวขอบหน้าต่างด้านนอก ทุกช่องให้เป็นแบบเดียวกันโดยตลอด

๖. ซ่อมผนังด้านนอกและด้านใน โดยกะเทาะปูนถือที่ร่วน ถือและฉาบน้ำปูนใหม่ ทั่วตึกทั้ง ๔ ด้าน ตลอดจนที่ห้องหน้ามุขทั้งด้านนอกและด้านใน

๗. จัดทาสีน้ำมันตามที่เป็นไม้ โดยตลอดทุกแห่งทั้งด้านนอกและด้านใน

๘. จัดทาสีน้ำมันบนศาลาเลี้ยงอาหาร ทั้ง

ด้านนอก และ ด้านใน โดยตลอด ทุกแห่ง และฉาบน้ำปูนที่ฐานและบันได

๙. ทาสีน้ำมัน และฉาบน้ำปูน ตลอดจน ซ่อมส่วนที่ชำรุดของศาลาแปดเหลี่ยมและเก้าอี้ยาว โต๊ะยาวโดยตลอด รวมทั้งได้ทาสีประตูใหญ่หน้ามัสยิดและส่วนที่เป็นไม้ทุกแห่ง ก็ได้รับการซ่อมและทาสีใหม่โดยตลอดทั้งสิ้น

๑๐. ซ่อมดอกไม้บัวที่ฐานเมี๊ยะฮหรอบ ตกแต่งเมี๊ยะฮหรอบและมิมบัร์ โดยฉาบสีน้ำมันเสียใหม่อย่างงดงาม

๑๑. ซ่อมรอยแตกร้าวของปูนถือ และก่ออิฐซ่อม ทางเดินขอบกุบุรทุกแห่งที่ชำรุดโดยกะเทาะอิฐและปูน ออกประสาน รอยร้าว ทุกแห่งรวมทั้งทางเท้าใหญ่ข้างคูวัดหงส์ ให้มั่นคงเรียบร้อยยิ่งขึ้น

๑๒. ซ่อมตามหน้ามัสยิด จากสะพานข้างคูวัดหงส์ฯ ถึงสะพานข้ามคูวัดโมพีโลกฯ และทางเดินจากหน้าประตูมัสยิดถึงท่าน้ำ

๑๓. ได้จัดซ่อมท่าน้ำมัสยิดลงเสาเข็มรอบตัวบันไดท่าน้ำ และเทคอนกรีตบีดกันเข็มอย่างหนา ให้ความมั่นคงแก่บันได ซึ่งเดิมพื้นดินทรุดแยกบันไดออกห่างจากท่าและได้ก่อบันไดขึ้นใหม่อย่างแข็งแรง มั่นคง ตลอดจนกระเทาะปูนตามรอยร้าวทุกแห่ง เพิ่มถือปูนประสานรอยแตกกว้างนั้น รวมทั้งทาสี น้ำมัน และน้ำปูน ที่บริเวณ ท่าน้ำใหม่ตลอดทั่วถึง

๑๔. ระดมการตัดต้นไม้ขนาดใหญ่ในกุบุร์และต้นไม้เล็ก ๆ ต่าง ๆ ออกเกือบหมดสิ้น ให้ดูสะอาดตายิ่งขึ้น

การบูรณะมัสยิดครั้งนี้ นับได้ว่าเป็นการบูรณะครั้งใหญ่ที่สุดครั้งหนึ่ง เพราะเกือบทุกส่วนของมัสยิด และภายในบริเวณ ได้รับการซ่อมแซมอย่างทั่วถึง และได้รับความร่วมมือสนับสนุนอย่างพร้อมเพรียงของชาวคณะดียิ่งนัก ท่านผู้ควบคุมการซ่อมได้สละงานประจำส่วนตัวเข้าควบคุมอยู่ ณ มัสยิดต้นสนแต่เช้าจนค่ำทุกวัน จำนวนเงินที่ได้รับความร่วมมือจากชาวคณะในครั้งนี้เป็นจำนวนเงิน ๒๐๗๖.๑๒ บาท มีจำนวนผู้บริจาค ๑๑๙ ท่าน และใช้จ่ายไปในการซ่อมครั้งนี้เป็นจำนวนเงิน ๒๐๔๙.๗๗ บาท

เมื่อการบูรณะเสร็จสิ้นเรียบร้อยแล้ว ได้มีการเฉลิมฉลอง กันตามประเพณี ที่เคยจัดมาเป็นประจำทุกคราวของมัสยิดนี้ เมื่อวันที่ ๔ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๔ ในงานฉลองคราวนี้คณะหมู่ชาวต้นสน ได้ร่วมกันตั้งเป็นคณะกรรมการส่งเสริมการฉลองขึ้นคณะหนึ่ง โดยพิมพ์หนังสือที่ระลึก

ขึ้นหนึ่งเล่มให้ชื่อว่า "ไทยอิสลาม" เป็นหนังสือขนาด ๘ หน้ายก หนา ๑๒ ยก บรรจุเรื่องที่เป็นประโยชน์แก่มวลมุสลิมีน และประวัติมัสยิดต้นสน โดยใช้ทุนที่ได้จากค่าโฆษณาในหนังสือนี้พิมพ์แจกในวันงาน งานฉลองครั้งนี้ได้เป็นไปอย่างเรียบร้อยสมเกียรติยิ่งนัก

และในกลางปีเดียวกันนั้น ท่านตวนอุ่นแสงหลากเลิศ อีหม่ามได้จัดให้มีการประชุมชาวคณะเพื่อแต่งตั้งผู้ดำรงตำแหน่งบิหลั่น ซึ่งว่างมาเป็นเวลานานปี.....นับแต่ คุณยูซุพ กุลทองคำ มรณะลงเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๖ โดยมีเจ้าหน้าที่กิ่งอำเภอบางกอกใหญ่ มาเป็นพยาน ในการ เลือกตั้งในเย็นวันศุกร์วันหนึ่ง ซึ่งมีชาวคณะมาร่วมประชุมไม่มากนัก เพราะเป็นเวลาเริ่มประมาณ ๑๖.๓๐ น. ผลการเลือกในวันนี้ปรากฏว่าได้แก่ คุณการีม (ชาญ) ชื่นภักดี

ต่อจากการบูรณะครั้งใหญ่ดังกล่าวมาแล้ว แปลงสภาพให้มัสยิดต้นสนอยู่ในสภาพมั่นคง และงดงามโดยตลอดมานานปี แม้จะมีการซ่อมสิ่งเล็ก ๆ น้อย ๆ อยู่บ้างเป็นประจำ ก็ไม่มีความสำคัญพอที่จะบันทึกไว้ในที่นี้ แต่จะขอนำเหตุการณ์อันเป็นประวัติการณ์ของมัสยิดต้นสน มากล่าวเป็นประวัติไว้ดังต่อไปนี้

ในปลายปี พ.ศ. ๒๔๘๔ สงครามเอเชียบูรพา หรือสงครามโลกครั้งที่ ๒ อุบัติขึ้นในประเทศไทยอย่างกระทันหัน และต่อจากนั้นไม่นานกรุงเทพ ฯ กลายเป็นเป้าระเบิด ชาวมัสยิดต้นสนต้องอพยพหลบภัย ไปอยู่ตามชนบทเป็นจำนวนมาก และมากจนทำให้ทางมัสยิดเงียบเชียบลงถนัดทีเดียว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการนมาสตะรอแวะฮ์ในเดือนรอมฎอนในปี พ.ศ. ๒๔๘๕ ต้องงดเกือบตลอดทั้งเดือนเพราะไม่มีคนนมาส ทั้งนี้เป็นประวัติการณ์ที่ปรากฏขึ้นเป็นครั้งแรก นับแต่เป็นมัสยิดต้นสน เกิดขึ้นมา เป็นเวลานับร้อย ๆ ปีมาแล้ว ไม่เคยปรากฏการณ์เช่นนี้มาเลย ต่อมาในปี ๒๔๘๖ เหตุการณ์ค่อยเป็นปรกติขึ้น ผู้อพยพต่างทะยอยกลับเข้ามา ค่อยหนาตาขึ้นบ้างได้มีการนมาสตะรอแวะฮ์กันต่อไป แต่ก็ต้องหยุดชะงักไปหลายวันในคืนเดือนหงาย ซึ่งต่างพร้อมใจไปมากันเอง ทั้ง ๆ ที่มีเรือไปรับถึงบันไดบ้านหรือตามที่ ๆ นัดพบ ส่วนคืนที่มีการนมาสในบางคืนก็มีไม่เต็มซ้อฟบางคืนมีกว่า ๓ ซ้อฟสุดแต่ดินฟ้าอากาศ คือความปลอดโปร่งของท้องฟ้าดังที่ได้ทราบกันอยู่แล้ว ปีนี้คงงดแต่เพียงการแปลหรือปาฐกหลังการนมาสตะรอแวะฮ์

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๗ ยังคงอยู่ในระยะสงคราม แม้จะมีฝนเหล็กโปรยลงมาบ้าง แต่ค่อยเคยชินขึ้นมาแล้ว การนมาสตะรอแวะฮ์ในเดือนบวชปีนั้นค่อยดีกว่าเดิมเล็กน้อย คือมีคนมากขึ้นกว่าปีที่แล้ว แต่เมื่อเสร็จการนมาส

แล้วต่างคนต่างรีบกลับ ในคืนเดือนหงายคงเงียบเหงาอย่างบี ๘๖ และในเดือนรอมฎอนบีนั้นเอง ชาวมัสยิดต้นสน เห็นว่าราคาสิ่งของทุกสิ่งทุกอย่าง โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผ้าขาวใช้ทำกะฝั่นราคาสูงมาก ตกพับละ ๕๐๐ ถึง ๖๐๐ บาท ในคราวที่มีการมรณะแต่ละคราว ก่อความยุ่งยาก แก่บรรดาพี่น้องมุสลิมีนที่ยากจนมาก ต้องหยิบยืมเงินก่อหนี้ก่อสินกันตาม ๆ ประกอบกับภัยทางอากาศที่กำลังเยี่ยมกรายเข้ากรุงเทพ ฯ อยู่ในขณะนั้น มีพี่น้องมุสลิมีนได้รับภัยถึงมรณะโดยญาติทางบ้านไม่ทราบทางเจ้าหน้าที่ก็เก็บศพเข้าวัดเข้าวาตาม ๆ กัน เป็นผิดบทบัญญัติทางศาสนา โดยไม่มีผู้เอาธุระก็ไม่น้อย สภาพเหล่านั้นทำให้ชาวมัสยิดต้นสนต้องนำมาช่วยกันคิดค้นหาทางช่วยเหลือด้วยความเห็นอกเห็นใจ ที่สุดต่างเห็นพ้องต้องกันว่าควรจะตั้งเป็นสมาคมการกุศลขึ้น มีจุดประสงค์ที่จะช่วยเหลือ สมาชิก ที่ถึง มรณกรรม โดย วิธี รวมทุนกันมอบเงินให้สมาชิกที่มรณะจำนวนหนึ่ง และแบ่งไว้เป็นเงินกุศล ช่วยเหลือศพมุสลิมอนาถา หรือไร้ญาติที่พึง และจัดส่งเจ้าพนักงานสมาคมออกตระเวนตามที่ ๆ ถูกระเบิด และตามโรงพยาบาลต่าง ๆ ค้นหาศพที่เป็นมุสลิม เพื่อติดต่อส่งข่าวต่อญาติ และเมื่อไม่อาจติดต่อได้ก็จัดทำการฝั่งให้เรียบร้อย โดยให้นามสมาคมนี้ว่า สนธิอิสลาม การร่างข้อบังคับได้เสร็จ เรียบร้อย ในเดือน รอมฎอนบีนี้ และยื่นขออนุญาตต่อทางสภาวัฒนธรรม และ กรมตำรวจ ตามลำดับ จนได้รับ อนุญาต เรียบร้อยเมื่อ ๒๘ ตุลาคม ทำพิธีเบิดสมาคมในวันที่ ๒๙ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๘๗ อันเป็นวันที่ ๓ ของวันอีฎิลอัฎฮา ฮ.ศ. ๑๓๖๓ ท่ามกลางลูกระเบิดที่กระหน่ำอยู่ทุกคืนวัน โดยใช้ศาลาเลี้ยงอาหารของมัสยิดต้นสน เป็นสมาคมสถาน และตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี ได้รับแต่งตั้งเป็นนายกคนแรก

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๘๘ ทางสมาคมซึ่งได้จัดช่วยเหลือศพอนาถาและผู้ไร้ญาติขาดที่พึงตลอดจนผู้ประสบภัยทางอากาศนำมาฝั่งที่กุบุร์มัสยิดต้นสนอยู่เรื่อย ๆ เห็นว่ายังขาดสถานที่อาบน้ำและเข้ากะฝั่น และเห็นว่าเรือนที่สร้างไว้รับแขกต่างตำบลริมคูวัดหงส์ ฯ ซึ่งสร้างไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๙๘ ปล่อยรกร้างว่างเปล่าอยู่จึงขออนุญาตทางมัสยิดดัดแปลงเป็นโรงอาบน้ำศพ จัดตั้งเก้าอี้อาบน้ำแบบทันสมัยขึ้น และต่อมาในปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๘ นั้น ทางสมาคมได้จัดสร้างเรือนเก็บสิ่งของมัสยิดขึ้นหลังหนึ่งระหว่างเรือนพักของนักการมัสยิดกับโรงอาบน้ำศพ และอุทิศเป็นสิทธิแก่มัสยิดต้นสน เรือนนี้ก่อสร้างขึ้นโดยคณะกรรมการสมาคม โดยสละแรงงานร่วมกันปลูกสร้างขึ้น จนพร้อมเพรียงเป็นน้ำใจเดียวกันของชาวมัสยิดต้นสนในครั้งนี้ ทำให้ท่านผู้ใหญ่บาง

ท่านไม่อาจนิ่งดูดายอยู่ได้ จึงได้เข้าร่วมกำลังก่อสร้างด้วย เช่นท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ และท่านอิ่น ทองคำวงศ์ แม้ท่านทั้งสองจะอยู่ในวัยชรา แต่ท่านได้อาสาขึ้นนั่งคร่อมอยู่บนหลังคามุงจากอยู่เป็นเวลาหลายวัน โดยไม่มีผู้ใดสามารถทำเหมือนท่านได้

กาลต่อมา...ในวันที่ ๒๖ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๙ ทางมัสยิดได้รับเกียรติอย่างสูงยิ่งและเป็นประวัติการณ์อันยิ่งใหญ่ นับแต่มัสยิดต้นสนได้ปฏิสนธิขึ้นมา กล่าวคือพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช พระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๙ แห่งพระบรมจักรีวงศ์ พระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นพิทยลาภ ฯ พร้อมทั้งราชองครักษ์และข้าราชบริพารได้ทรงพระราชทาน และประทานพระราชวโรกาสเสด็จพระราชดำเนินเยี่ยมมัสยิดต้นสน เป็นการไปรเวทส่วนพระองค์ เพราะได้ทรงทราบว่า มัสยิดต้นสน เป็นมัสยิดที่เก่าแก่ที่สุด ของกรุงเทพ ฯ การเสด็จครั้งนี้ได้ไปอย่างกระทันหันยิ่ง ทางมัสยิดได้ทราบล่วงหน้าและเตรียมสถานที่เพียง ๒ วันเท่านั้น แต่การได้เป็นไปโดยเรียบร้อยสมพระเกียรติทุกประการ โดยความร่วมมืออย่างใกล้ชิด ซึ่งทางมัสยิดจะเว้นการบันทึกในประวัตินี้เสียมิได้ คุณแช่ม พรหมยงค์ จุฬาราชมนตรี ท่านเจ้าคุณมไหสวรรค์ นายกเทศมนตรีนครธนบุรี และคุณจำรัส วิริยกิจ และ พ.ต. หลวงไพบูลยนตรกิจ และในโอกาสนี้ชาวคณะมัสยิดต้นสนทั้งชายหญิงได้เข้าเฝ้ารับเสด็จอย่างใกล้ชิดยิ่งเกือบทั่วถึงทุกคน ด้วยพระราชอัธยาศัยอันเลิศล้ำของพระองค์ ได้ทรงปราศรัยด้วยโดยมิทรงถือพระองค์ องค์พระเจ้าอยู่หัวท่านทรงสนพระทัยต่อมัสยิดต้นสนเป็นอันมาก ได้ตรัสถามท่านผู้ใหญ่ของมัสยิดต้นสน ซึ่งตามเสด็จอย่างใกล้ชิดอยู่เสมอว่า นั่นอะไร ? นี่อะไร ? มีความสำคัญอย่างไร ซึ่งท่านจุฬาราชมนตรี ท่านอีหม่าม และคุณหลวงพิพิธเภสัชก็กราบบังคมทูลให้ทรงทราบ จนเป็นที่พอพระราชหฤทัยทุกคราว เมื่อทรงทอดพระเนตรโดยทั่วถึงแล้วเสด็จออกประทับยังที่ซึ่งจัดไว้ ณ ห้องหน้ามุข ทางมัสยิดได้กราบบังคมทูลรับเสด็จ และกล่าวประวัติโดยย่อ เมื่อจบแล้วได้ทรงพระราชทานเกียรติลุกขึ้นทรงกระแสพระดำรัสตอบ กระแสพระดำรัสตอบ ของสมเด็จ พระเจ้าอยู่หัว ที่ทรงพระราชทานแก่มัสยิดต้นสนครั้งนี้ราชองครักษ์กล่าวด้วยความปลื้มใจว่า นับเป็นครั้งแรกของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวที่ทรงพระดำรัสโดยพระองค์เอง และมิได้เตรียมพระองค์ไว้ก่อนเลย แต่ก็ทรงพระราชดำรัสได้คล่องแคล่วนุ่มนวลยิ่งนัก ยังความแปลกใจแก่หมู่ราชองครักษ์และข้าราชบริพารผู้ตามเสด็จยิ่งนัก และราชองครักษ์ผู้นั้นแจ้งว่า ทั้งนี้คงเนื่องมา

จากทรงพอพระราชหฤทัยมาก เมื่อได้ทราบดังนี้ ชาวมัสยิดต้นสน ปลื้มใจ ในเกียรติอันสูง ที่ได้รับจากสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวในครั้งนี้ ครั้นแล้วได้เสด็จขึ้นเยี่ยมสมาคมสนธิอิสลาม ระหว่างทางเสด็จทรงผินพระพักตร์ยิ้มแย้มแก่ชาวมัสยิดต้นสนที่เรียงรายเข้าเฝ้าอยู่ ๒ ข้างทางโดยตลอดและทั่วถึง เมื่อเสด็จขึ้นบนสมาคม ทรงทอดพระเนตรเห็นแผนผัง แสดงที่ตั้ง และรูปจำลองมัสยิด อัลฮารอม ในนครมักกะฮ์ และแผนผังแสดงที่ตั้งของตำบลมินา มุสดะลี่ฟะฮ์ และอารอฟะฮ์ จึงทรงหยุดทอดพระเนตร และซักไซ้ท่านจุฬาราชมนตรีอยู่เป็นเวลานาน ด้วยความสนพระทัยยิ่ง ต่อเมื่อเข้าพระทัยดีแล้วจึงทรงเสด็จสู่ที่ประทับ ทางสมาคมได้กราบทูลต้อนรับ และกล่าวประวัติสมาคม ได้ทรงมีกระแสดำรัสตอบอีกครั้งหนึ่งด้วยพระพักตร์อันยิ้มแย้มแจ่มใส และทรงพระราชทานพระปรมาภิไธยในสมุดเยี่ยมสมาคม และทรงทอดพระเนตรสนุกสนานอยู่อีกชั่วครู่ ก็ทรงเสด็จพระราชดำเนินกลับ ระหว่างทางเสด็จได้ทรงยิ้มแย้มกับชาวมัสยิดต้นสนเสด็จโค้งนิด ๆ เป็นพระอิริยาบทที่ทรงอำลา เมื่อผ่านไปแล้วชาวคณะได้ห้อมล้อมพระองค์ตามเสด็จไปยังท่าเรือหน้ามัสยิด และเมื่อได้ทรงประทับ บนเรือยนต์พระที่นั่งแล้ว สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สองพระองค์ ได้ทรง ผินพระพักตร์ยิ้มแย้ม กับชาวมัสยิดต้นสน เป็นครั้งสุดท้าย ครั้นแล้วเรือพระที่นั่ง เคลื่อนลำพร้อมเสียงถวายพระพรของชาวต้นสนดังก็กก้องอยู่ จนเรือพระที่นั่งออกสู่ปากคลองบางกอกใหญ่

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๐ นายผล สีนวลน้อย ได้ทำตนเป็นมิสกีน ออกขอทานบรรดาท่านผู้ใหญ่และผู้มีเกียรติและแขกเหรื่อ ซึ่งส่วนมากเป็นผู้มีเลือดเนื้อเชื้อไขของชาวมัสยิดต้นสน ในงานประจำปีของสมาคมสนธิอิสลาม เพื่อหาเงินสมทบทุน การจัดซื้อพัดลมติดที่ หน้ามุขมัสยิด และศาลาเลี้ยงอาหาร ซึ่งต่อมาทางสมาคมได้ร่วมหาเงินสมทบทุนด้วย ได้เงินทั้งสิ้น ๕๓๒๒.๐๐ บาท ได้จัดซื้อพัดลมติดเพดานยี่ห้อเซนจูรี แบบเดียวกับของเดิมของมัสยิดติดตั้งไว้ ณ ห้องหน้ามุขมัสยิด ๑ ชุด และติดตั้งไว้ ณ ศาลาเลี้ยงอาหาร ๒ ชุด

ปี พ.ศ. ๒๔๙๑ ในเดือนรอมฎอนบรรดาชาวคณะที่มาร่วมนมาสตะรอแวะฮ์ เห็นว่าสีน้ำปูนที่ทามัสยิดเก่าคร่ำคร่า จึงชักชวนกันเองสละเงินคนละเล็กละน้อยแล้วมอบให้ท่าน หมัด กัลยาณสุต ผู้ดูแลมัสยิด จัดการฉาบน้ำปูน ที่ตึกหน้ามุข มัสยิด และบริเวณอ่างแก้วใหม่ ยังความงดงามแก่มัสยิดในวันอีดิลฟิฏริ

พ.ศ. ๒๔๙๓ ท่านผู้จัดมรดกของคุณอินทรสิทธิวณิช จัดซื้อเครื่องยนต์สูบน้ำเข้าถึงถังอาบน้ำละหมาดแก่มัสยิดหนึ่งเครื่อง

จากนี้ขอย้อนกล่าวถึงความเป็นมาในด้านการปกครองอีกครั้งหนึ่ง ต่อจากได้กล่าวมาแล้วสิ้นสุดลงในปี พ.ศ. ๒๔๘๔ กาลต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ท่านยูซุพท้วมประถม ท่านอีหม่ามผู้เป็นกำลังสำคัญยิ่งของมัสยิดต้นสน ผู้สามารถรวบรวมเด็กและผู้ใหญ่เข้ากันได้เป็นอย่างดี และเป็นผู้ริเริ่มการคุตบะฮ์ภาษาไทยขึ้นเป็นคนแรก ซึ่งได้ป่วยมาเป็นเวลานานก็ได้ถึงแก่กรรมลง ขณะที่อพยพจากพาหุรัดมาอยู่พักรักษาตัวที่บ้านท่านหมัดกัลยาณสุต หน้ามัสยิดต้นสน และนับแต่นั้นมามัสยิดก็เริ่มร่วงโรยลงตามลำดับดังจะได้กล่าวต่อไป

นับแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ นับเป็นยามสงครามชาวคณะอพยพหนีภัยระเบิดไปอยู่ตามชนบท คุณสมาน กอดิรี ย้ายกลับภูมิลำเนาที่เพชรบุรี คุณประวิทย์ ศรีสง่า ไปได้ภรรยาอยู่ทางบางอ้อ และใน พ.ศ. ๒๔๘๗ ท่านตวนเซ็ม ท้วมประถม ได้มรณะลง และตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี ขอลาออกจากหน้าที่ผู้ช่วยคตีบ และต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๐ ท่านตวนหวัง อับดุลลอฮ์ ท่านผู้ใหญ่อีกท่านหนึ่งและได้รับหน้าที่ผู้ช่วยอีหม่ามมาแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ ได้มรณะลงอีกท่านหนึ่ง และในปีเดียวกันนั้น อัลลอฮ ซ.บ. ได้ทรงเรียกตวนอุสมาน (สมาน) ประภาสันติ (ท้วมประถม) ผู้เป็นกำลังทุกส่วนของมัสยิดต้นสนคนหนึ่ง ทั้งเป็นที่นับถือของชาวมัสยิดต้นสน มิอาจลืมนามของท่านผู้นี้ได้....ไปอีกผู้หนึ่ง และแต่นั้นมาจึงคงเหลือผู้ทำหน้าที่อีหม่ามและคตีบอยู่เพียง ๒ คนคือ คือ ตวนอับดุลการิม (การุณ) ภู่มาลี กับคุณประสงค์ ชลายนเดชะ พอดีกับทำหน้าที่โดยไม่มีผู้ช่วย ในบางวันเมื่อผู้หนึ่งผู้ใดขาดไปคนหนึ่งผู้อยู่ก็ต้องทำหน้าที่ทั้งสองในคราวเดียวกัน ยิ่งกว่านั้นท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ซึ่งต้องโยกย้ายไปอยู่ในที่ห่างไกลมากครั้งเพราะบ้านของท่านถูกระเบิดเผาผลาญหมดสิ้น และมักจะบ่นอยู่เสมอไม่ค่อยได้มามัสยิด ทางมัสยิดจึงขาดผู้ปกครอง มีแต่ร่วงโรยลงเป็นลำดับ เพราะผู้ทำหน้าที่อยู่เป็นเพียงผู้ช่วย ไม่มีสิทธิ จะดำเนินงาน อย่างหนึ่งอย่างใดได้ จนที่สุดท่านผู้ใหญ่ผู้อุปการะมัสยิดบางท่านคิดจะเชิญผู้ทรงความรู้และมีชื่อเสียงอยู่ตำบลอื่น มาดำรงตำแหน่งอีหม่าม และคตีบสืบไป เพื่อยังความเจริญก้าวหน้ามาสู่มัสยิดต้นสนให้รุ่งเรืองกว่าที่เป็นอยู่ แต่ความคิดดังกล่าวนี้ชาวมัสยิดต้นสนส่วนมากไม่เห็นด้วย เพราะขณะนั้นมิใช่ทางมัสยิดขาดผู้มีความสามารถ แต่ด้วยขาดสิทธิที่จะดำเนินการเท่านั้น จึงจะแต่งตั้งให้ผู้ทำหน้าที่อยู่ในขณะนี้ เข้าดำรงตำแหน่งที่ว่างอยู่ให้เป็นไปตามกฎหมาย และระเบียบประเพณีอย่างเดียวเท่านั้นก็พอจะกลับสภาพให้รุ่งเรืองขึ้นอีกได้ ด้วยเหตุนี้จึงเกิดร้องเรียนกันขึ้น เพื่อให้มีการร่วมประชุมของชาวมัสยิดต้นสน เพื่อปรึกษากันสัก

ครั้งหนึ่งว่าจะสมควรประการใด

การประชุมครั้งนี้ได้มีขึ้น เมื่อเดือนกรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ ณ ห้องประชุมหน้ามุขมัสยิด ในวันนั้น ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ทั้ง ๆ ที่ท่านกำลังป่วยได้เข้าร่วมประชุมด้วย ท่านแจ้งต่อที่ประชุมว่า อันที่จริงนั้นตำแหน่งอีหม่ามตามทะเบียนของทางการคือท่านตวนสูบ ท้วมประถม ส่วนท่านเองมีหนังสือแต่งตั้งเป็นคตีบ และนอกจากท่าน ยังมีตวนอับดุลการีม (ดิเรก) ชลายนเดชะ เป็นผู้มีหนังสือแต่งตั้งเป็นคตีบอีกผู้หนึ่ง สำหรับท่านนั้นชราภาพมากแล้ว และได้ทำหน้าที่มาเป็นเวลาเกือบ ๕๐ ปีแล้ว จึงขอเวนคืนตำแหน่งนี้แก่มัสยิด เพื่อเลือกตั้งผู้อื่นเข้ารับหน้าที่แทนต่อไป เมื่อได้อภิปรายกันแล้วที่ประชุมยินยอมให้ท่านลาออกด้วยความเห็นใจ และที่ประชุมขอความสมัครใจของตวนการีม ชลายนเดชะ ตวนการีมก็ว่ายินดีที่จะสละตำแหน่ง จึงชาวคณะได้ลงมติ ให้ตั้งตำแหน่งอีหม่าม และคตีบ และบิหลั่นขึ้น และให้ท่านทั้งสอง เป็นผู้ดำรงตำแหน่งตามลำดับ และได้ลงมติให้มีการเลือกตั้งตำแหน่งอีหม่ามและคตีบขึ้นสืบแทนต่อไป โดยกำหนดให้มีการประชุมใหญ่ขึ้นอีกครั้งหนึ่ง เป็นเวลาไม่น้อยกว่า ๔๐ วันนับแต่วันนั้น และได้แต่งตั้งอนุกรรมการขึ้นคณะหนึ่งทำการติดต่อกับทางอำเภอเจ้าของท้องที่ เพื่อเป็นประธานในการเลือกตั้งต่อไป และมีหน้าที่ในการปิดประกาศและกิจการอื่นที่พึงกระทำ

ครั้นแล้วการประชุมเลือกตั้ง อีหม่าม และคตีบ ได้มีขึ้นเมื่อวันศุกรที่ ๑๖ กันยายน พ.ศ. ๒๔๙๒ วันนี้มีชาวคณะมาร่วมประชุม ๗๓ นาย นายอำเภอธนบุรีได้มาเป็นประธาน พร้อมกับคณะกรมการอำเภอธนบุรี และกึ่งอำเภอบางกอกใหญ่ เมื่อประธานได้แจ้งต่อที่ประชุมถึงจุดประสงค์ในการประชุมวันนี้ตามระเบียบ และแจ้งถึงการเชิญให้ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ เป็นอีหม่ามกิตติมศักดิ์ ตวนอับดุลการีม (ดิเรก) ชลายนเดชะ เป็นคตีบกิตติมศักดิ์ เมื่อไม่มีผู้คัดค้านผู้เป็นประธาน จึงขอความเห็นถึงวิธีการคัดเลือก และเมื่อได้ตกลงให้ทำการคัดเลือก โดยวิธีเลือกผู้เหมาะสมแก่ตำแหน่งไว้ครั้งหนึ่ง แล้วจึงโหวตลงคะแนนลับ และให้ทำการคัดเลือกกันคราวละตำแหน่ง ผลการคัดเลือกอีหม่ามปรากฏว่าที่ประชุมเลือกให้ตวนอับดุลการีม (การุณ) ภู่มาลี เป็นอีหม่าม และคุณประสงค์ ชลายนเดชะ เป็นคตีบ ครั้นแล้วท่านประธานได้ทำความเข้าใจต่อที่ประชุมถึงระเบียบการยื่นคำร้องต่อไป โดยติดต่อกับ คุณไพโรจน์ นาคนคร ปลัดกึ่งอำเภอบางกอกใหญ่ ต่อจากนั้นอีกหลายวันเมื่อตวนอับดุลการีม ภู่มาลี ไปติดต่อกับทางอำเภอจึงทราบว่า ตวนอับดุลการีม (ดิเรก) ชลายนเดชะ ได้ไปแจ้งต่อท่านนายอำเภอธนบุรี กลับใจไม่ยอมสละตำแหน่งคตีบ ดังนั้น

การเลือกตั้งที่ดำเนินกันมาจึงเป็นโมฆะ เจตนาดีของชาวคณะที่มีต่อมัสยิด เพื่อให้มีคนทำงานให้เจริญก็เป็นอันล้มเหลวอย่างน่าเสียดาย แม้ชาวคณะหลายคนจะได้ขอร้องต่อท่านก็หาได้ยินยอมไม่

กาลต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ มรณะลง ยังความเศร้าใจมาสู่ชาวคณะอย่างมาก เพราะท่านผู้นี้ได้สถาปนาความเจริญแก่มัสยิดต้นสน อย่างมากที่สุดเป็นประวัติการณ์ ตลอดระยะเวลากว่า ๕๐ ปี อันเป็นบุคคลที่ชาวมัสยิดต้นสน มิอาจลืมนาม และกิจการที่ท่านผู้นี้สร้างขึ้นไว้ได้ และจะได้จารึกต่อไปในอนาคตอีกเป็นเวลานาน

และอีกปีหนึ่งต่อมา คือในปลายปี พ.ศ. ๒๔๙๓ ชาวมัสยิดต้นสนเริ่มวิตกถึงสภาพของตึกมัสยิดซึ่งมีอายุล่วงเข้าวัย ๑๔๐ ปีแล้ว แก่กว่าอายุพระเจดีย์วันอรุณราชวราราม ที่มีชื่อเสียงของกรุงธนบุรี และได้ว่างเว้นการซ่อมแซมมาเป็นเวลา ๑๐ ปี เพราะตัวตึกมัสยิดก่อด้วยอิฐมอญขนาดใหญ่มีน้ำหนักมาก และไม่มีรากฐาน จึงเป็นธรรมดาอยู่เอง เมื่อมีอายุมากดินก็ต้องทรุดลงบ้าง การทรุดของดินนั้นได้แสดงให้เห็นชัดแจ้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๘ กลางคอทผนังด้านเหนือตอนกลางส่วนบน มีรอยร้าว จากเพดาน ลงมาถึงกลางผนัง และรอยร้าวนี้ได้แยกออกกว้างและเป็นทางยาวลงมาเรื่อย ๆ ทุกระยะเวลาที่ผ่านไป จนขณะที่กล่าวถึงนี้ (พ.ศ. ๒๔๙๔) เป็นทางยาวลงมาจนถึงใต้วงกบ หน้าต่าง และที่มุมตึก ด้าน ตะวันออกและมุมห้องหน้ามุขตอนที่ติดต่อกัน ได้เริ่มร้าวมาแต่ พ.ศ. ๒๔๘๕ จนท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ได้ใช้เกลียวยึดขนาดสองหนรัดตัวตึกหน้ามุขไว้ทุกด้าน ตรึงไว้กับเหล็กเส้นขนาดใหญ่กับผนังแยกไว้แล้วก็ตาม ในปีที่กล่าวถึงนี้ได้ทวีรอยแตกร้าวเพิ่มขึ้นอีกหลายรอย จนมองดูคล้ายแผนที่ขนาดใหญ่บนผนังนั้น และยิ่งกว่านั้นเสาค้ำยันขื่อกลางมัสยิดซึ่งได้สร้างไว้เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๐๕ เริ่มทรุดลงเล็กน้อยทีละต้น เพราะส่วนที่ฝังดินกร่อนไป จนเสาเกือบจะลอยอยู่เฉย ๆ และตามผนังทุกแห่งเมื่อใช้มือจับหรือบีบเพียงค่อย ๆ ปูนจะร่วงพรูเป็นฝุ่นละอองทันที สภาพเหล่านี้ชาวมัสยิดต้นสนหลายคนเฝ้ามองดูด้วยความเศร้า และรันทดใจมาเป็นเวลานาน แต่ก็ได้แต่เพียงมองดูเท่านั้นไม่อาจทำประการใดได้

อยู่มาวันหนึ่งในปีที่กล่าวถึงนี้ ประมาณในเดือนกรกฎาคม วันนั้นเป็นวันที่ชาวคณะได้มาชุมนุมนมาสญะนาซะห์ เมื่อแขกเหรื่อกลับกันหมด คงเหลือแต่ชาวคณะบางท่านนั่งสนทนากันอย่างเคย ที่เก้าอี้ยาวหน้าประตูมัสยิดตัวนั้น ได้มีท่านหมัด กัลยาณสุต คุณสันติ ชลายนเดชะ คุณอรุณ ชลายนเดชะ ตวนอับ

726 ป.2/7108 ค2
ว121ป

ดุลการีม ภู่มาลี ตวนอนันต์ มานะจิตต์ ตวน อับดุลลอฮ์ ภู่มาลี คุณสมาน ชลายนเดชะและคุณ คุณประสงค์ ชลายนเดชะ วันนี้เองต่างคนสุดที่ จะเก็บความรู้สึกไว้ต่อไปได้ จึงได้ระบายออกสู่ กันฟังจึงได้รู้ว่าทุกคนมีความรู้สึกตรงกัน ครั้น แล้วจึงเริ่มคิด ให้มีการบูรณะ กันเป็นครั้งใหญ่อีก ครั้งหนึ่ง เพื่อต่ออายุตัวตึกให้ยืนยาวต่อไปให้ ชั่วลูกชั่วหลาน โดยทุกคนจะเสียสละร่วมมือกัน อย่างสุดกำลังสามารถ และต่างเห็นสมควรที่จะให้ มีการประชุมใหญ่ของชาวคณะขึ้น เพื่อขอความ เห็นต่อชาวคณะ ครั้นแล้วในวันศุกรต่อมา....โดย ไม่มีการแจ้งล่วงหน้า ชาวคณะได้มีการประชุม ใหญ่กันเป็นการด่วน ที่ประชุมเห็นด้วยกับข้อ เสนอที่จะให้มีการบูรณะเป็นการใหญ่ และได้ตั้ง คณะกรรมการขึ้น ๑๕ ท่าน แต่เป็นที่น่าเสียใจ อย่างยิ่ง เพราะการตื่นเต้นเกินควรจึงมิได้แต่งตั้ง เจ้าหน้าที่ดำเนินการขึ้นในคณะกรรมการ จึงมิ ได้มีการประชุมกันเลย

แต่อย่างไรก็ตามในระยะเดียวกันนี้ ชาวมัสยิด ต้นสน ต่างเกิดความ สนใจ ในเรื่องคณะกรรมการ มัสยิดตามความใน พ.ร.บ. มัสยิดอิสลาม พ.ศ. ๒๔๙๐ ซึ่งขณะนั้นมัสยิดต่าง ๆ ในพระนครและ ธนบุรี ต่างได้ จดทะ เบียน เป็นนิติ บุคคล กันแล้ว มากแห่ง จึงต่างซุบซิบปรึกษากัน และเมื่อระลึก ได้ว่าความไม่สำเร็จในกิจการต่าง ๆ นั้น สืบ-เนื่องมาจาก ขาดผู้รับผิดชอบ คือผู้เป็นอีหม่าม นั่นเอง ดังนั้นด้วยแรงดันของความปรารถนาดี ต่อมัสยิดจึงได้เลือกกันขึ้น ได้มีการเลือกตั้งอี-หม่ามแทนตำแหน่งที่ว่างอยู่ และโดยมติมหาชน ซึ่งสำคัญยิ่งนักจึงบันดาลให้มีการประชุม ใหญ่ชาว มัสยิด ต้นสน ขึ้นเมื่อปลาย เดือน ตุลาคม พ.ศ.-๒๔๙๔ ที่ประชุมลงมติให้มีการเลือกตั้งผู้ดำรง ตำแหน่งอีหม่ามตาม พ.ร.บ. มัสยิดอิสลาม และตั้ง เจ้าหน้าที่ดำเนินการขึ้นคณะหนึ่ง ให้จัดดำเนิน การ เพื่อให้มีการ ประชุมเลือกตั้งขึ้น หลังจากการ บีดประกาศ ล่วงหน้า ให้ชาวมัสยิดต้นสนทราบไม่ น้อยกว่า ๔๐ วัน

ครั้นแล้วในวันกำหนดประชุมใหญ่วันศุกรที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๙๔ เวลา ๑๔.๐๐ น. ชาว มัสยิดต้นสน ก็ได้เข้าสู่ที่ประชุมบนสมาคมสนธิ อิสลาม เมื่อท่านตวนยุซุฟ ศาสนะกุล ประธาน กรรมการอิสลามจังหวัดธนบุรี ผู้เป็นประธานใน การเลือกตั้งครั้งนี้มาถึงและเบิดประชุม และทำ ความเข้าใจต่อที่ประชุม ถึงจุดประสงค์ในการประ ชุมครั้งนี้ว่า ให้มีการเลือกตั้งผู้ดำรงตำแหน่งอี-หม่าม ส่วนตำแหน่งคตีบและบิหลั่นมีอยู่แล้วให้ คงไว้ดังเดิม ผลการคัดเลือกปรากฏว่าตวนอับดุล การีม ภู่มาลี ได้คะแนนสูงสุดได้รับเลือกเป็นอี-หม่ามมัสยิดต้นสน เสร็จการประชุมแล้วมีผู้เสนอ ให้ทำการ เลือกตั้งคณะ กรรมการมัสยิดต่อไปเพื่อ

ให้ดำเนินงานต่าง ๆ ที่พอจะดำเนินล่วงหน้าไปได้ แต่ประธานอ้างว่าต้องกระทำเมื่อได้แต่งตั้งอีหม่ามเสร็จสิ้นเรียบร้อยเสียก่อน แต่ที่ประชุมเห็นเป็นการสมควรว่า เพื่อให้กิจการงานมัสยิดได้ดำเนินไปโดยไม่ชักช้า จึงปิดการประชุมเป็นทางการและเริ่มประชุมกันเอง เพื่อเลือกตั้งคณะ กรรมการมัสยิดขึ้นต่อไป และได้ทำการคัดเลือกกรรมการมัสยิดขึ้น ๑๕ ท่าน การได้ดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย

ต่อมาในเดือนมกราคม พ.ศ. ๒๔๙๕ คณะกรรมการอิสลามจังหวัดธนบุรี ได้ออกหนังสือระเบียบมัสยิด และหนังสือแต่งตั้งอีหม่ามคตีบและบิหลั่นมัสยิดต้นสน ตามความใน พ.ร.บ. มัสยิดอิสลาม พ.ศ. ๒๔๙๐ จึงคณะกรรมการชุดที่แต่งตั้งขึ้น กำหนดให้มีการประชุมเลือกตั้งคณะกรรมการ มัสยิดเป็น ทางการ ขึ้นอีกครั้งหนึ่งตาม ระเบียบ โดยกำหนดไว้ วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๕ เป็นวันประชุมใหญ่ของชาวคณะ และได้แจ้งเชิญ ให้คณะกรรมการอิสลามจังหวัดธนบุรีมาเป็นประธานการเลือกตั้ง

สมัยที่ ๖

มีคณะกรรมการมัสยิด และการดำเนินงานโดยคณะกรรมการ ฯ

วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้มีชาวมัสยิด ต้นสน มาร่วม ประชุมกันอย่างพร้อมเพรียง โดยประธาน คณะกรรมการอิสลาม ประจำท้องถิ่นป่วยจึงมอบให้คุณกระแส อะหมัดจุฬา เลขานุการคณะกรรมการมาเป็นประธานแทน เมื่อประธานอ่านหนังสือแจ้งการมอบอำนาจแล้วแจ้งการแต่งตั้งอีหม่าม, คตีบ, และบิหลั่นให้ที่ประชุมทราบ ตามระเบียบและได้ประชุมเลือกตั้งผู้เป็นกรรมการมัสยิดอีก ๑๒ ท่าน พร้อมกับแจ้งคุณสมบัติของกรรมการ แล้วดำเนินการเลือกตั้ง ที่สุดที่ประชุมได้ ยืนยันให้ผู้ได้รับการเลือกตั้งขึ้นในคราวก่อน ให้เป็นกรรมการมัสยิดต้นสนต่อไปโดยไม่ต้องเลือก แล้วให้ตวนอับดุลลอฮ์ ภู่มาลีอ่านรายนามผู้ได้รับเลือกไว้ในคราวนี้ ไม่มีผู้คัดค้าน ประธานจึงอ่านรายนามคณะ กรรมการมัสยิด ให้ที่ประชุมฟังดังต่อไปนี้

๑. ตวนอับดุลการีม (การุณ) ภู่มาลี	อีหม่ามและประธานกรรมการ
๒. ตวนอับดุลการีม (ดิเรก) ชลายนเดชะ	คตีบ	กรรมการ
๓. นายอับดุลการีม (ชาญ) ชื่นภักดี	บิหลั่น	,,

๔. น.ต. พระลักษมณา ร.น. (หล่า ชลายนเดชะ) กรรมการ
๕. พ.ต. หลวงไพบูลยนตรกิจ (สุดใจ มานะจิตต์) ,,
๖. ตวนหล่า มานะจิตต์ ,,
๗. นายหมัด กัลยาณสุด ,,
๘. นางฮัจยะฮ์เลื่อน มานะจิตต์ ,,
๙. นายสันติ ชลายนเดชะ ,,
๑๐. นายอินทร์ วงศ์หน่อน้อย ,,
๑๑. นายประเสริฐ สนธิวงศ์ ,,
๑๒. นายประสงค์ ชลายนเดชะ ,,
๑๓. นายสงวน กองทรัพย์โต ,,
๑๔. นายจรัญ ชลายนเดชะ ,,
๑๕. ตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี ,,

เป็นคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้นสน ครั้งแรก เมื่อวันที่ ๗ มีนาคม ๒๔๙๕ คณะกรรมการชุดนี้จัดการแต่งตั้งเป็นทางการ กรรมการได้เลือกตั้งและแต่งตั้งกรรมการเจ้าหน้าที่ขึ้นไว้ดังต่อไปนี้ จากคณะกรรมการประจำจังหวัดธนบุรี เมื่อวันที่ ๑๗ เมษายน พ.ศ. ๒๔๙๕ ในการประชุม

๑. ท่านตวนหล่า มานะจิตต์ เป็น เหรัญญิก มัสยิด
๒. ท่านหมัด กัลยาณสุด ,, ปฏิคม ,,
๓. นายประสงค์ ชลายนเดชะ ,, นายทะเบียน ,,
๔. ตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี ,, เลขานุการ ,,

แต่ต่อมาท่านตวนหล่า มานะจิตต์ ขอลาออกจากเหรัญญิกอ้างว่าเนื่องจากอยู่ในเกณฑ์ชรา เศร้าใจ และแต่งตั้งให้คุณอับดุลการีม (ชาญ) ชื่นภักดี บิหลั่น เป็นเหรัญญิกแทน แต่เนื่องภาพเกรงว่าอาจไม่สามารถทำงานได้สมดังเจตนาดี ด้วยคุณชาญมีกิจธุระส่วนตัวมาก คณะกรรมของคณะกรรมการและทางมัสยิด จึงในการการจึงได้แต่งตั้งให้ตวนอับดุลการีม (การุณ) ภู่ประชุมครั้งต่อมาเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคมศกเดียวมาลี อีหม่าม เป็นเหรัญญิกอีกตำแหน่งหนึ่งเมื่อกัน คณะกรรมการอนุมัติให้ออกได้ด้วยความ พ.ศ. ๒๔๙๖

และในการประชุมเมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคมนี้ ตวนอับดุลการีม ภู่มาลี อีหม่าม ได้เสนอเรื่องขอให้มีการบูรณะซ่อมแซมมัสยิดในนามของตวนอับดุลการีม (อนันต์) มานะจิตต์ ผู้ต้นคิดในเรื่องนี้ ซึ่งที่ประชุมได้อนุมัติให้จัดการบูรณะมัสยิดเป็นการใหญ่ขึ้น และได้ตั้งและแต่งตั้งคณะกรรมการ จัดการซ่อมแซม มัสยิดขึ้นอีกคณะหนึ่ง (แทนชุดที่ตั้งไว้เดิม) เพื่อดำเนินกิจการงานให้เป็นไปตามมตินี้ มีจำนวน ๑๕ ท่าน (ดังจะได้กล่าวต่อไปในเรื่องการสร้างมัสยิด)

ระยะต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ ได้เสนอผลการสำรวจโดยนายช่างผู้ชำนาญว่า การจะซ่อมแซมมัสยิดนั้น อาจไม่ได้รับผลตามความประสงค์ เพราะตึกนี้มีอายุมากและการชำรุดนี้เกิดขึ้นจากใต้ดินและระดับพื้นดิน การซ่อมจะต้องรื้อจากส่วนบนถึงใต้ดินจะต้องสิ้นเปลืองเงินมาก ทั้งไม่อาจยืนยันได้ว่า เมื่อซ่อมแล้วอายุยืนยาวต่อไปได้อีกกี่ปี จึงควรที่จะรื้อและก่อสร้างขึ้นใหม่ ตึกมัสยิดจึงจะมีอายุยืนยาวได้ดังความปรารถนา ส่วนการสิ้นเปลืองเงินค่าใช้จ่ายนั้นถ้าจะเทียบกันแล้วใกล้เคียงกันมาก เพียง ๒๕ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น กล่าวคือสมมติว่า ถ้าจะทำการซ่อมจะสิ้นเงิน ๗๕ บาท แต่เมื่อรื้อ และสร้างขึ้นใหม่เป็นตึกแบบคอนกรีตเสริมเหล็กจะสิ้นเงินเพียง ๑๐๐ บาท

เมื่อคณะ กรรมการ จัดการซ่อมแซม ได้เสนอเรื่องนี้ต่อคณะกรรมการมัสยิด และทางคณะกรรมการมัสยิดได้ซาวเสียงชาวคณะดูแล้ว จึงได้มีการประชุมร่วมกัน ของคณะ กรรมการ ทั้งสองชุดขึ้นเป็นครั้งแรก เมื่อวันที่ ๒๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ การประชุมครั้งนี้ ที่ประชุมได้พิจารณากันอย่างหนักเป็นเวลานาน ครั้นแล้วได้ตัดสินใจลงมติให้รื้อมัสยิดหลังเดิมออกเสียแล้วก่อสร้างขึ้นใหม่ โดยให้พยายามรักษารูปทรงเดิมไว้ให้มากที่สุด เพื่อเป็นอนุสรณ์แด่บรรพชนผู้เป็นเจ้าของแบบ และรักษาไว้ซึ่งเกียรติประวัติอันดีงามของท่านเหล่านั้น แล้วมอบให้คณะกรรมการจัดการก่อสร้างไปร่างแบบ และนำเสนอต่อที่ประชุมอีกครั้งหนึ่ง (จากนี้โปรดอ่านรายงานการก่อสร้าง)

เมื่อคณะกรรมการมัสยิดต้นสน ได้รับการแต่งตั้งเรียบร้อยแล้ว ท่าน น.ต. พระลักษมณา ร.น. (ตวนหล่า ชลายนเดชะ) กรรมการมัสยิดและท่านผู้ใหญ่ผู้มีพระคุณ ต่อมัสยิดมากผู้หนึ่ง ได้เริ่มป่วยด้วยโรคชรากระเสาะกระแสะเรื่อยมา และได้มรณะลงเมื่อวันที่ ๖ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ ท่านผู้นี้เป็นผู้เอาใจใส่ในกิจการของ มัสยิดต้นสนอย่างมากและโดยตลอดมาเกือบทุกสมัย นอกจากที่ได้มีกล่าวอยู่ในประวัตินี้แล้ว ท่านผู้นี้เป็นผู้ต้นคิดที่จะให้มีคณะทรัสตี ผู้ครอบครองที่ดินของมัสยิดต้นสนขึ้นเมื่อ พ.ศ.๒๔๗๗ เพื่อได้จัดการยื่นขอออกโฉนดที่ดินในที่ตั้งมัสยิดซึ่งขณะนั้น

ยังไม่ให้เป็นที่เรียบร้อย แต่ไม่อาจดำเนินการต่อไปได้ เพราะมีผู้กล่าวหาเป็นทำนองไม่สุจริต ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๙ ชาวคณะมัสยิดต้นสนได้คิดตั้งสมาคมการกุศลขึ้น โดยเลือกให้ท่านผู้นี้เป็นนายกสมาคม และได้ดำเนินไปเรียบร้อยถึงขั้นติดต่อยื่นขออนุญาตต่อทางการแล้ว แต่เป็นที่น่าเสียใจยิ่งนัก ความปรารถนาดีของชาวคณะและท่านผู้นี้ต้องล้มเหลวลง เพราะมีผู้ประสงค์ร้ายต่อมัสยิดต้นส นคนเดียวกับที่กล่าวมาแล้วไปแจ้งต่อทางราชการ ให้ร้ายต่อชาวคณะในทำนองที่จะกระทำกันในทางที่จะเป็นภัยต่อชาติและประเทศที่รักของชาวไทยจึงมิได้รับอนุญาต

เมื่อกรรม การ มัสยิดขาด จำนวน ลงคน หนึ่ง คณะกรรมการจึงกำหนดให้มีการประชุมใหญ่ สับปรุษเพื่อเลือกตั้งซ่อมขึ้นใหม่ให้ครบจำนวน การประชุมใหญ่ได้มีขึ้นเมื่อวันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๕ โดยมีการประกาศล่วงหน้าและเชิญชาวคณะมาร่วมประชุมพร้อมกัน ในวันนั้นท่านประธาน กรรมการ อิสลาม ธนบุรี บ่วยได้มอบให้นายกระแส อะห์หมัดจุฬา เลขานุการมาเป็นประธานการเลือกตั้งซ่อมครั้งนี้ ที่ประชมได้เลือกตวนอับดุลการีม (อนันต์) มานะจิตต์ เป็นกรรมการมัสยิดโดยมติเอกฉันท์

และนับแต่นั้นมา คณะกรรมการมัสยิดชุดแรกนี้ ได้มีการประชุม อยู่เป็น ประจำเกือบทุกเดือน ได้ปรับปรุงกิจการงานต่าง ๆ ให้เข้าระเบียบอันดีงาม และฟื้นฟูกิจการงานต่าง ๆ ที่เลิกร้างและร่วงโรยไปโดย ไม่มีผู้ดำเนินงานให้กลับเริ่มดำเนินกันใหม่ ดังจะได้สรุปผลงานต่าง ๆ ที่คณะกรรมการชุดนี้ได้ดำเนินไปเฉพาะส่วนใหญ่ดังต่อไปนี้

๑. กำหนดเงินเดือน ของนักการมัสยิดให้สมกับกาลเวลา

๒. ฟื้นฟูการเลี้ยงอาหารว่าง และการแปลหรือปาฐกถา หลังการนมาสตะรอแวะฮ์ ที่เคยทำกันมาเป็นประจำ ในเดือนรอมฎอนทุกปี โดยชาวคณะต่างจัดส่งอาหารว่างมาเลี้ยงกัน หรือนำเงินมามอบให้ทางมัสยิดจัดทำ โดยมีคุณประสงค์ คุณสุปรียา ชลายนเดชะ ท่านถม วงศ์อาษา และครอบครัว คุณมะ ปติวงศ์ ช่วยจัดทำอาหารอยู่เป็นประจำ ส่วนการแปลหรือการปาฐกถานั้น ประกอบด้วยชาวคณะที่เป็นเด็กหนุ่ม และท่านผู้ใหญ่บางท่านร่วมมือ นำเรื่องที่มีสาระประโยชน์ทั้งในทางศาสนาและความรู้ต่าง ๆ มากล่าวตามลำดับ โดยไม่ซ้ำตัวกันเลยตลอดระยะ๓๐ คืน เว้นแต่ในบางคืนซึ่งได้จัดเป็นรายการพิเศษมีผู้แสดงหลายคน

๓. ได้จัดตั้งอนุกรรมการ ผู้ลงชื่อในโฉนด ที่ดินขึ้นคราวหนึ่ง เพื่อยื่นคำร้องขอออกโฉนดที่ดินอันเป็นที่ตั้งของ มัสยิดต้นสน และกุบุรให้เป็นที่เรียบร้อยต่อไป และเจ้าพนักงานได้มาทำการรังวัดเรียบร้อยแล้ว แต่เดือนมกราคม ๒๔๙๘

๔. ได้ตั้งอนุกรรมการปรับปรุงผลประโยชน์จากที่ดินวะกั๊ฟของมัสยิดคณะหนึ่ง และกรรมการชุดนี้ได้ปรับปรุงรายได้จากที่เคยรับมาแต่เดิมปีละสองพันบาทเศษ ทวีขึ้นเป็นปีละสองหมื่นเศษ และได้มีพนักงานเก็บค่าเช่าหนึ่งคน

๕. ท่านฮัจยะฮ์เลื่อน มานะจิตต์ ได้อุทิศที่ดินตำบลบ้านครัว อำเภอดุสิต จำนวนสองแปลง มีเนื้อที่ประมาณ ๗๐ ตารางวาเศษ เป็นวากั๊ฟแก่มัสยิดต้นสน เพื่อเก็บผลประโยชน์บำรุงมัสยิดต้นสนต่อไป

๖. ท่านวงศ์ แสงหลากเลิศ บุตรีท่านตวนอุ่น แสงหลากเลิศ ได้ทำพินัยกรรมมอบที่ดินตำบลพระโขนง อำเภอพระโขนง ๒ แปลง รวมที่ดินประมาณ ๔๐ ไร่เศษ เป็นวากั๊ฟแก่มัสยิดต้นสน เมื่อท่านหาชีวิตไม่แล้วเพื่อเก็บผลประโยชน์ทนุบำรุง มัสยิดต้นสนต่อไป

๗. คณะผู้ปกครองที่ดินวากั๊ฟ และกุบุรมัสยิด (กุฎี) ปลายนา ริมถนนอิสรภาพ ธนบุรี ซึ่งมี นายเพิ่ม ศรีนวลน้อย นายบ่าช้า เป็นประธาน คณะผู้ปกครอง และกรรมการมีหนังสือมอบสิทธิการปกครอง ให้แก่คณะกรรมการมัสยิดต้นสน โดยอ้างว่าเนื่องจากตัวมัสยิดเดิมของมัสยิดนี้ได้ชำรุด และพังลง จนเป็น มัสยิดร้าง มาแต่ สมัย รัชกาลที่ ๕ และโดยบรรพบุรุษ ได้โอนมา ขึ้นรวมอยู่ ในมัสยิดต้นสนเป็นเวลานานมาแล้ว ได้เห็นการดำเนินงานอย่างเที่ยงธรรม ของคณะกรรมการมัสยิดต้นสน และเห็นว่าคณะปกครองที่ดินและกุบุรของมัสยิด (กุฎี) ปลายนา ร่อยหรอลงทุกที จึงขอมอบสิทธิการปกครองให้แก่คณะกรรมการมัสยิดต้นสน เพื่อเป็นกุบุรของมัสยิดต้นสนอีกแห่งหนึ่ง และจัดหาผลประโยชน์ จากที่ดินวากั๊ฟ ทำนุบำรุงกุบุรแห่งนี้ต่อไป เมื่อคณะกรรมการมัสยิดต้นสนได้พิจารณาตลอดจนสอบสวนความเป็นมาของคณะผู้ปกครองที่ดิน และสอบสวนชาวตำบลนี้ซึ่งเคยเป็นสัปปุรุษของมัสยิดนี้มาแต่เดิมแล้วปรากฏว่า ต่างสมัครใจและยินดีมอบสิทธิการ ปกครอง ให้มัสยิดต้นสน

ปกครอง จึงลงมติให้รับที่ดินและกุบุรอยู่ในปกครองต่อไป โดยให้กุบุรแห่งนี้เป็นสาขากุบุรของมัสยิดต้นสน ตั้งให้มีคณะกรรมการปกครองกุบุร และที่ดินวากั๊ฟขึ้นคณะหนึ่ง และให้มีบัญชีขึ้นโดยแยกอีกบัญชีหนึ่งตลอดจนได้มีคณะกรรมการ จัดการยื่นคำร้องขอออกโฉนดให้เป็นที่เรียบร้อยต่อไป

๘. กำหนด ระเบียบ ให้นำเงิน ของมัสยิด เข้าฝากธนาคาร

๙. ได้ตั้งผู้ช่วยอีหม่ามขึ้นชุดหนึ่งประกอบด้วย

๑ คุณประเสริฐ สนธิวงศ์

๒ คุณประสงค์ ชลายนเดชะ

๓ ตวนอับดุลการีม (อนันต์) มานะจิต

๔ คุณอับดุลลอฮ์ (สุรัฐ) นาทอง

๑๐. ได้แต่งตั้งให้มีผู้ช่วยคตีบอีกชุดหนึ่ง ประกอบด้วย

๑ คุณประสงค์ ชลายนเดชะ

๒ ตวนอับดุลการีม (การุณ) ภู่มาลี

๓ ตวนอับดุลการีม (อนันต์) มานะจิต

๔ ตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี

๕ ตวนยะกู๊บ (เกียรติ) ท้วมประถม

๖ ตวนมุสตอฟา (ทวีศักดิ์) ท้วมประถม

๗ ตวนอับดุลการีม อะห์หมัด

๘ คุณอับดุลลอฮ์ (สุรัฐ) นาทอง

๑๑. ได้แต่งตั้งผู้ช่วยบิหลั่นขึ้นคณะหนึ่ง ประกอบด้วย

๑ คุณหมัด (ประเสริฐ) ชลายนเดชะ

๒ คุณประเสริฐ สนธิวงศ์

๓ คุณอินทร์ วงศ์หน่อน้อย

๔ นายหมัด ชลายนเดชะ

๕ ตวนมุสตอฟา (ทวีศักดิ์) ท้วมประถม

๖ นายสมมาตร กัลยาณสุต

๗ นายสมาน ภู่มาลี

๘ นายไพเราะ อารอบียะ

๑๒. ได้กำหนดเวลาการนมาสยุมอัตและวันอีดทั้งสองไว้ให้เป็นที่แน่นอน

๑๓. ท่านหว่า อับดุลลอฮ์ ภริยาท่านตวนหวังอับดุลลอฮ์ โดยคณะผู้จัดการมรดกของท่านได้ไปซื้อที่ดินขึ้นหนึ่งแปลง ตำบลคู้ฝั่งเหนือ อำเภอหนองจอก และมอบเป็นวากั๊ฟแก่มัสยิดต้นสนร่วมกับมัสยิดอันซอรีสซุนนะฮี และโรงเรียนราชการุญ เพื่อเก็บผลประโยชน์แบ่งปันเงินรายได้เข้าบำรุงองค์การทั้ง ๓ นี้ รายละเท่า ๆ กัน

๑๔. ได้จัด การ เปลี่ยน สาย ไฟฟ้า ในตัวตึก มัสยิดใหม่หมด

๑๕. ได้ต่อเติมถังน้ำเหล็ก และก่อฐานที่ตั้งคอน

กรีตเพิ่มขึ้นอีกหนึ่งถัง

๑๖. ได้จัดซ่อมบันไดท่าน้ำหน้ามัสยิดที่ชำรุดให้ดีดังเดิม และได้จัดการอื่น ๆ อีกมากมายหลายเรื่อง

และได้รับมอบตึกมัสยิดที่สร้างใหม่จากคณะกรรมการจัดการก่อสร้างมัสยิดเป็นที่เรียบร้อยเมื่อวันศุกรที่ ๔ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

และที่สุดขอยุติประวัติมัสยิดต้นสนไว้เพียงนี้ ด้วยการระลึกในพระมหากรุณาและเมตตาแห่งอัลลอฮ์ ซ.บ. พระเจ้าที่เที่ยงแท้พระองค์เดียวแห่งจักรวาพ ผู้ทรงดลบันดาลให้มัสยิดนี้ ดำรงอยู่อย่างมั่นคงมาตราบเท่าทุกวันนี้ได้ และขอได้โปรดประทานความคุ้มครอง ให้มั่นคงอยู่ตลอดชั่วกัลปาวสานต์ ทรงประทานความสุข ความเจริญ แด่บรรดาชาวคณะ และพี่น้องมุสลิมีนโดยทั่วไปด้วยเทอญ

อามีน วัสสลาม

กรมศิลปากร สมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

งานที่ยากที่สุด คือ การสร้าง
งานที่ยากรองลงมา คือ การบำรุงรักษา
และงานที่ง่ายที่สุด คือ **การทำลาย**

ป.ศ.ช.

รายงานการสร้างมัสยิดต้นสน

อัลฮัมดุลิลลาห์..... ณ บัดนี้.... ด้วยพระบารมีล้นเกล้า แห่งอัลลอฮ์ ซุบฮานะฮูวะตะอาลา พระผู้เป็นเจ้าแห่งสากลโลก ผู้เป็นพระเจ้าอันเที่ยงแท้ของปวงมุสลิมีนทั้งหลายทั้งในโลกนี้และโลกหน้า ผู้ทรงสร้างทุกสิ่งทุกอย่างบรรดาที่มีอยู่ในโลก และในจักรวาลอันมหาศาล ได้ทรงโปรดพระราชทานความเมตตา ความกรุณาแก่เรา เหล่ามุสลิมีน ชาวมัสยิดต้นสน.....โดยได้ทรงดลบันดาลให้เราทั้งหลาย ผู้มีอีหม่านต่อพระองค์ด้วยศรัทธาอันมั่นคงและบริสุทธิ์ ให้มีความ สามัคคี ปรองดองเป็น น้ำหนึ่ง ใจเดียวกัน จนบรรลุสู่ผลสำเร็จในการก่อสร้างตึกมัสยิดต้นสนหลังใหม่ โดยเราทั้งหลายมิได้นึกฝันหรือคาดหมายไว้แต่เดิม

อัลฮัมดุลิลลาห์..... ด้วยพระคุณความกรุณา และความเมตตาครั้งนี้ ข้าพระองค์....ชาวมัสยิดต้นสน ขอแสดงความรู้สึกด้วยใจจริงว่า เราทุกคนต่างปลื้มปีติและยินดีในพระมหากรุณาธิคุณของพระองค์ที่ได้ทรงพระราชทานความเมตตากรุณาตลอดจนเนียะมะห์ เราะห์มะห์ในครั้งนี้ยิ่งนัก ขอพระองค์ได้ทรงโปรดพระราชทานแก่ข้าพระองค์ดังที่ได้ทรงพระราชทานมาแล้ว ต่อไปอีกด้วยเทอญ และขอได้ทรงโปรดพระราชทานให้ข้าพระองค์ทั้งหลาย ดำรงมั่นคงอยู่ในศรัทธาต่อพระองค์ องค์เดียวตลอดไปจนกว่าชีวิตจะหาไม่ ขอข้าพระองค์ทั้งหลายได้มีกำลัง และได้ใช้สถานที่แห่งนี้ดำรงการอิบาดะห์ต่อพระองค์ตลอดไป จนกว่า วันกิยามะห์ ขอให้ข้าพระองค์ทั้งหลาย ได้ดำรงอยู่ในฐานะอุมัตของรซูรุลลอฮ์ มูฮำหมัดซอลลัลลอฮุอลัยฮิวะซัลลัม รซูลองค์สุดท้ายของพระองค์ต่อไปโดยไม่มีเวลาสิ้นสุด และขอพระองค์ได้ทรง โปรด แด่ ท่าน รซูรุลลอฮ์ องค์ สุด ท้าย ของพระองค์ ตลอดจนบรรดาวงศ์ญาติและบรรดาซอฮาบ๊ะห์ โดยทั่วถึงด้วยเทอญ.... อามีน..... ยาร้อบบัลอาละมีน....

ดังได้กล่าวมาแล้วในประวัติมัสยิด ต้นสน ถึงความชำรุดทรุดโทรมของตึกมัสยิด ซึ่งมีอายุครบ ๑๔๒ ปี บริบูรณ์ ทั้งได้ว่างเว้นการซ่อมมาเป็นเวลาสิบกว่าปีมาแล้ว ดังนั้นคณะกรรมการมัสยิดต้นสนชุดแรก จึงหยิบยกเรื่องนี้ขึ้นพิจารณาในวาระแรกที่เข้าดำเนินงาน มัสยิด และลงมติให้ทำการซ่อมเป็นการใหญ่ เพื่อยืดอายุตึกมัสยิดให้ยืนยาวต่อไป โดยตั้งคณะกรรมการขึ้นชุดหนึ่ง ให้ชื่อว่า คณะกรรมการจัดการซ่อมมัสยิดต้นสน ให้เป็นผู้ดำเนินการนี้

ที่ระลึกงานเปิดมัสยิดต้นสน

เมื่อวันที่ ๒ พฤษภาคม ๒๔๙๕ ต่อมาคณะกรรมการชุดนี้ได้ประชุมแต่งตั้งกรรมการเจ้าหน้าที่กันขึ้นเอง ในการประชุมครั้งแรกเมื่อวันที่ ๑๑ กรกฎาคม ศกเดียวกัน ดังมีรายนามต่อไปนี้

๑.	ท่านต่วนหล่า มานะจิตต์	เป็นประธานกรรมการ
๒.	ท่านหมัด กัลยาณสุต	,, รองประธาน
๓.	ท่านตวนซัน โยธาสมุทร	,, เหรัญญิก
๔.	ท่านอับดุลการีม (อนันต์) มานะจิตต์	,, ผู้ช่วยเหรัญญิก
๕.	ตวนอับดุลลอฮ์ (วิรัตน์) ภู่มาลี	,, เลขานุการ
๖.	ท่านฮัจยะฮ์เลื่อน มานะจิตต์	,, กรรมการ
๗.	ท่านปรุง ชื่นภักดี	,, ,,
๘.	พ.ต. หลวง ไพบูลยนตรกิจ	เป็นกรรมการ
๙.	ท่านตวนหริ่ม สิทธิวณิชย์	,, ,,
๑๐.	ตวนเกษม มานะจิตต์	,, ,,
๑๑.	ตวนอับดุลการีม (การุณ) ภู่มาลี	,, ,,
๑๒.	คุณสันติ ชลายนะเดชะ	,, ,,
๑๓.	คุณประเสริฐ สนธิวงศ์	,, ,,
๑๔.	คุณสงวน กองทรัพย์โต	,, ,,
๑๕.	คุณประสงค์ ชลายนเดชะ	,, ,,
๑๖.	คุณจรัญ ชลายนเดชะ	,, ,,

และในการประชุมครั้งเดียวกันนี้ มีผู้เสนอว่า ขณะนี้ความชำรุดทรุดโทรมของมัสยิดมีอยู่มาก เกรงว่าการซ่อมแซมอาจมีผลไม่สมดังความมุ่งหมาย กล่าวคือ เมื่อซ่อมแล้ว อีกไม่กี่ปีก็จะต้องซ่อมกันอีก จึงขอเสนอให้พิจารณาสร้างขึ้นใหม่ ที่ประชุมได้รับไว้พิจารณา แต่เนื่องจากยังไม่อาจทราบได้ว่าการซ่อมครั้งนี้จะต้องซ่อมในที่ใดบ้าง และจะสิ้นเปลืองงบประมาณสักเท่าใด ? จึงได้ตั้งอนุกรรมการขึ้นชุดหนึ่งประกอบด้วย

๑. ท่านตวนซัน โยธาสมุทร ประธาน
๒. คุณสันติ ชลายนเดชะ อนุกรรมการ
๓. คุณอนันต์ มานะจิตต์ ,,
๔. คุณประสงค์ ชลายนเดชะ ,,
๕. คุณวิรัตน์ ภู่มาลี ,,

และให้อนุกรรมการเชิญ คุณชม สถาปนะกูล นายช่างก่อสร้างผู้มีความชำนาญงานมาตรวจสอบ และพิจารณาเสนอความคิดเห็นต่อคณะกรรมการว่า ควรจะซ่อมที่ใดประการใด และจะสิ้นเปลืองเงินสักเท่าใด และเมื่อซ่อมแล้ว จะมีความมั่นคงอยู่ได้กี่ปี หรือถ้าจะรื้อตึกมัสยิดเสียแล้วสร้างขึ้นใหม่ จะสิ้นงบประมาณเท่าใด ?

(อนุกรรมการชุดนี้ ต่อมาได้เพิ่มจำนวนขึ้นอีก ๓ ท่านคือ ท่านหมัด กัลยาณะสุต ตวนการุณ ภู่มาลีและคุณสนั่น ชลายนเดชะ และอนุกรรมการชุดนี้ ต่อมาได้รับแต่งตั้งให้เป็นอนุกรรมการจัดการตามมติของที่ประชุมอนุกรรมการควบคุม และดำเนินการก่อสร้างตามลำดับจึงในต่อไปนี้ เพื่อความสะดวกและเข้าใจได้ง่าย จะใช้คำว่าอนุกรรมการ ฯ เท่านั้น ขอได้โปรดเข้าใจตามนี้ด้วย)

ต่อมาอนุกรรมการ ฯ ได้เสนอรายงานต่อคณะกรรมการในการประชุมครั้งที่ ๒ ตามข้อเสนอและพิจารณาของคุณชม สถาปนะกูล ดังต่อไปนี้

๑. ความมั่นคงของตึกมัสยิด ขณะนี้มีน้อยที่สุด

๒. ถ้าจะซ่อมต้องรื้อหลังคาออกทั้งหมด และรื้อผนังตอนที่มีรอยแตกร้าว และในที่บางแห่ง จากส่วนบน ลงมาจนถึงพื้นดิน ทั้งต้องขุดดิน ตอกเข็ม ทำรากฐานและก่อเสาคอนกรีตเสริมเหล็ก ขนาดใหญ่ ทำคานคอนกรีตขึ้นใหม่ ยึดตรึงไว้รอบตัวตึก เครื่องบนหลังคาต้องเปลี่ยนใหม่ทั้งหมด ใช้ไม้ขนาดเล็กมีน้ำหนักเบา จึงจะมีความมั่นคงอยู่ได้ และต้องใช้เงินประมาณ ๗๕% ของราคาค่าก่อสร้างตึกหลังใหม่ และไม่อาจคำนวณได้ว่า เมื่อซ่อมแล้วจะมีความมั่นคงอยู่ได้กี่ปี เพราะไม่อาจทราบว่า รากฐานเดิมเป็นอย่างไร และมีกำลังพอที่จะต้านทานน้ำหนักตึกได้เพียงใด จะต้องขุดดินสำรวจกันต่อไป

๓. ถ้าจะรื้อตึกเดิม และก่อสร้างขึ้นใหม่เป็นตึกโครงคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังก่ออิฐมอญโดยใช้อิฐของเดิม และไม้ของเดิมบางส่วน จะสิ้นเงินประมาณ ๕ แสนบาท

เมื่อคณะกรรมการได้พิจารณาแล้ว ไม่อาจลงมติได้ เพราะเป็นเรื่องนอกเหนืออำนาจที่ได้รับมอบจากคณะกรรมการมัสยิด จึงเสนอ

ให้มีการ ประชุมร่าม กันกับ คณะ กรรมการ มัสยิด เพื่อรายงานและขอความเห็น จากนี้คณะกรรมการ ได้กระจายข่าวตามข้อเสนอของคุณชม เพื่อขอความเห็นจากชาวมัสยิดต้นสนว่า หากจะรื้อตึกเดิม ซึ่งท่านบรรพชนได้สร้างไว้ และสร้างขึ้นใหม่ จะมีความขัดข้องประการใดหรือไม่ ทั้งได้ประวิงเวลาเพื่อให้ทุกคนได้คิดอย่างรอบคอบเสียก่อน ที่สุดการประชุมร่วมกันของคณะกรรมการจัดการซ่อม และคณะกรรมการมัสยิด ได้มีขึ้นเมื่อวันที่ ๕ ธันวาคม ๒๔๙๕ หลังจากที่ประชุมพิจารณาอย่างรอบคอบแล้ว ได้ตัดสินใจลงมติพร้อมกันเป็นเอกฉันท์ ให้รื้อตึกมัสยิดหลังนี้ และสร้างขึ้นใหม่ตามข้อเสนอของคุณชม แต่ให้เงื่อนไขไว้ว่า ตึกหลังใหม่นี้ให้มีลักษณะและรูปทรงเช่นเดียวกับของเดิม จากนี้ได้พิจารณาถึงเรื่องการเงินที่จะใช้ในการนี้ โดยกะงบประมาณไว้ว่า ไม่ควรให้เกินกว่าสามแสนบาท โดยสกุลสิทธิวณิชย์และโยธาสมุทร์ ร่วมกับสกุลมานะจิตต์จะให้รายละหนึ่งแสนบาท รวมสองแสนบาท และมอบให้คณะกรรมการจัดหาอีกหนึ่งแสนบาท ซึ่งที่ประชุมได้ขอร้องให้ท่านหมัดกัลยาณสุต ผู้เป็นประธานในที่ประชุม เป็นผู้จัดหาในนามคณะกรรมการ และให้อนุกรรมการจัดเชิญชวนให้ชาวคณะและบุคคลอื่น ช่วยคิดและออกแบบตึกมัสยิดเป็นภาพสะเก็ช และนำเสนอต่อที่ประชุมในการประชุมคราวต่อไป

ต่อจากการประชุมครั้งที่กล่าวได้ประมาณสองศุกร ได้มีเหตุวิกฤตขึ้น ซึ่งควรแก่การบันทึกุเป็นอย่างยิ่ง กล่าวคือ ในเช้าวันศุกรที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๔๙๕ เวลาประมาณ ๙ นาฬิกา เสาขนาดใหญ่ ภายในมัสยิด ซึ่งสร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ ต้นที่หนึ่ง หน้ามิมบัร ซึ่งได้ทรุดลงมาทีละเล็กละน้อย จนสลักหลุดจากร่องบนขื่อ ได้ล้มลงพาดผนังตึกด้านเหนือ ก่อความเสียหายแก่กระเบื้องหินอ่อนที่พื้น และช่อไฟฟ้าตะเกียงและโคมหวดเป็นจำนวน มากแตก เสียหายใช้การต่อไปไม่ได้ ขณะเกิดเหตุนั้นมีเสียงดังสนั่นปานลูกระเบิดตกในคราวสงคราม ภายหลังจากนักการมัสยิดเข้าไปปัดกวาด ปูเสื่อและผ้าซ้อฟเพียงเล็กน้อย เดชะบุญ ขณะนั้นยังไม่ถึงเวลายุมอัต และไม่มีคนอยู่ จึงไม่มีผู้ใดรับอันตรายจากการนี้เลย และเหตุที่เกิดขึ้นนี้ ต่างร่ำลือว่าเป็นการยืนยันมติของคณะกรรมการว่า มตินั้นชอบแล้ว ในวันเดียวกันนั้นชาวคณะได้ยกเสาที่ล้มออก และจัดไม้มาตอกยึดเสาไว้ซึ่งกันและกันเพื่อป้องกันเหตุมิให้อุบัติซ้ำขึ้นอีก เพราะยังมีเสาอีกหลายต้นกำลังทรุดลงจน สลักเกือบ จะหลุดจากร่องอยู่แล้ว

ต่อมาคณะกรรมการมัสยิด ให้เปลี่ยนนามคณะกรรมการจัดการซ่อมให้เป็น คณะกรรมการ

จัดการก่อสร้างมัสยิดต้นสน และได้มีการประชุมพิจารณาแบบตึกมัสยิด ซึ่งมีผู้เสนอมารวม ๑๒ แบบ เมื่อได้นำบีดประกาศให้ชาวคณะคัดเลือกแล้วจึงนำแบบที่ชาวคณะสนใจมากที่สุด เข้าคัดเลือกในที่ประชุมอีกครั้งหนึ่ง ที่ประชุมได้ลงมติให้แบบหมายเลข ๔ เขียนโดยนายเนื่องนำเสนอในนามของคุณสนั่น ชลายนเดชะ อันเป็นแบบที่ชาวคณะชอบและสนใจมากที่สุด มาดัดแปลงบางส่วนให้เหมาะสมตามที่มีผู้เสนอ และมอบให้คุณสนั่นไปเขียนตามแบบที่แก้ไขนี้ เสนอต่อที่ประชุมอีกครั้งหนึ่ง

ต่อมา คณะ กรรมการ ได้มีการ ประชุมอีกครั้งหนึ่ง เพื่อพิจารณาแบบที่แก้ไขแล้ว แต่การประชุมครั้งนี้ยังไม่อาจลงมติได้ จึงให้เขียนใหม่ และได้ลงมติในการประชุมครั้งที่ ๕ จึงได้มอบให้อนุกรรมการนำไปจัดทำแบบแปลนต่อไป การทำแบบแปลนนี้ได้เกิดการขลุกขลัก และได้เสียเวลาไปหลายเดือน เพราะผู้เขียนเข้าใจผิด ต้องเสียเวลาต่อไปอีกสองเดือน โดยการเปลี่ยนผู้เขียนใหม่ และมอบให้อนุกรรมการไปติดต่อกับรายที่เคยติดต่อไว้เดิมจึงได้เสร็จเรียบร้อย โดยความช่วยเหลือของคุณ ซาเล หุเสนี และนำเข้าสู่ที่ประชุมในการประชุมครั้งที่ ๖ เมื่อวันที่ ๑๘ กันยายน ๒๔๙๖ และมอบให้อนุกรรมการไปจัดทำรายการละเอียดในการก่อสร้าง ในวันเดียวกันนี้ที่ประชุมได้ลงมติตั้งงบประมาณขึ้นใหม่ตามราคาที่บริษัท ก่อสร้าง แห่ง หนึ่ง ประมาณ ไว้เป็นเงิน ๕ แสนบาท โดยสกุลสิทธิวนิชย์และโยธาสมุทร์ กับสกุล มานะจิตต์ เพิ่มจำนวนเงินที่แจ้งความจำนงไว้เดิมอีกรายละห้าหมื่นบาท รวมเป็นเงินสามแสนบาท ส่วนที่ยังขาดอยู่นั้นมอบให้ที่ประชุมเป็นผู้จัดหา ซึ่งที่ประชุมคงมอบให้ท่านหมัด กัลยาณสุต เป็นผู้จัดหาเช่นเดิม รวมกับเงินผลประโยชน์ของมัสยิดที่ได้รับอยู่ อนึ่งในการจัดหาเงินนี้ ที่ประชุมได้ลงมติ ห้ามมิให้ทำการเรี่ยไรเป็นอันขาด เพียงแต่แจ้งเรื่องต่อชาวคณะ และผู้มีเลือดเคยเป็นชาวคณะมาแต่เดิมเท่านั้น ส่วนจะมีผู้แสดงความจำนงขอร่วมการกุศลด้วยก็ให้รับไว้ได้ และถ้าเงินที่ได้รับจากชาวคณะไม่เพียงพอ ก็ให้นำที่ดินวะกั๊ฟไปจำนองเก็บผลประโยชน์ผ่อนใช้ต่อไป

จากนี้ได้มีการประชุมกันเรื่อย จนการประชุมผ่านไปเป็นครั้งที่ ๘ เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๔๙๖ อันเป็นวันกำหนดเปิดซองการสืบราคา ตามที่อนุกรรมการได้ติดต่อขอทราบจากบริษัทรับเหมาก่อสร้างรวม ๘ แห่ง การ

เปิดซองนี้ปรากฏว่ามีผู้เสนอราคาสูงสุด โดยผู้เสนอแจ้งว่าจะใช้ของใหม่โดยตลอดหลัง เป็นจำนวนเงิน ๑,๑๕๐,๐๐๐.๐๐ บาท (หนึ่งล้านหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท) ส่วนบริษัทที่สองราคาตามเงื่อนไขใช้อิฐและไม้ของเก่าบางส่วนเสนอในราคาสูงสุด เป็นเงิน ๘๖๐,๐๐๐.๐๐ บาท (แปดแสนหกหมื่นบาท) และบริษัทที่เสนอราคาต่ำที่สุด เสนอราคาสีบมาเป็นเงิน ๔๙๐,๐๐๐.๐๐ บาท (สี่แสนเก้าหมื่นบาท) ผู้เสนอรายนี้เป็นมุสลิม และแจ้งว่ามีความประสงค์จะร่วมการกุศลในการสร้างมัสยิดด้วยที่ประชุมได้รับรายหลังนี้ไว้พิจารณา และได้พิจารณาในประเด็นว่าควรรับเหมาเฉพาะค่า รื้อถอน อย่างเดียว เป็นเงิน ๒๙,๐๐๐.๐๐ บาท หรือให้รับเหมาเฉพาะค่าแรงงาน ซึ่งผู้เสนอรายเดียวกันเสนอมาในราคา ๑๓๐,๐๐๐.๐๐ บาท หรือว่าจะให้เหมาไปทั้งหมดรวมทั้งค่าวัตถุ ก่อสร้างด้วย ตามราคา ที่กล่าวไว้แล้ว ที่สุดที่ประชุมลงมติให้ผู้เสนอราคารับเหมาตลอดทั้งค่าแรงงาน ค่าวัตถุก่อสร้าง และค่ารื้อถึกเดิม และให้อนุกรรมการ ฯ ติดต่อผู้เสนอราคามาตกลงกับคณะกรรมการอีกครั้งหนึ่ง ครั้นแล้วคุณสงวน กองทรัพย์โต แถลงต่อที่ประชุมว่า ในการติดต่อกับผู้เสนอราคารายนี้ได้ขอร้องเปอร์เซ็นต์จากผู้เสนอด้วง ถ้ารับรายนี้ไว้จะได้ค่านำ ๕% เป็นจำนวนเงิน ๒๔,๕๐๐.๐๐ บาท ซึ่งผู้แถลงขอนำเข้าสมทบทุนการก่อสร้างครั้งนี้ด้วย โดยทางมัสยิดคงจ่ายเงินเพียง ๔๖๕,๕๐๐.๐๐ บาท (สี่แสนหกหมื่นห้าพันห้าร้อยบาท) ที่ประชุมปรบมือแสดงความยินดีและขอบคุณ และยอมตกลงในราคานั้นทันที ส่วนอนุกรรมการ ฯ คงให้เชิญผู้เสนอราคามาตกลงในเรื่องเงื่อนไขต่าง ๆ ในการทำสัญญาและทำความเข้าใจตามรายการละเอียดอีกครั้งหนึ่ง และในการประชุมคราวเดียวกันนี้ ที่ประชุมได้ลงมติให้ ก่อสร้างที่ อาบน้ำ นมาส เป็น ตึก หลังคาคอนกรีต ผนังก่ออิฐมอญ ขนาดกว้าง ๒ เมตร ครึ่ง ยาว ๔ เมตร มีก๊อกน้ำ ๑๒ ก๊อก ตามแบบของนายวิรัตน์ ภู่มาลี เป็นจำนวนเงิน ๑๕,๐๐๐.๐๐ บาท

ต่อมาในการประชุมครั้งที่ ๙ อนุกรรมการได้เสนอรายการเพิ่มเติมขึ้นอีกดังต่อไปนี้

๑. สร้างขื่อคอนกรีต ขนาด ๘๐ x ๒๐ ซ.ม. เพื่อยึดตัวตึกให้มั่นคงและถาวรยิ่งขึ้นอีก ๒ ชื่อ ตามข้อเสนอของท่านหมัด กัลยาณสุต เป็นจำนวนเงิน ๒๐,๐๐๐.๐๐ บาท

๒. ให้เทคอนกรีตเสริมเหล็ก บนพื้นภายในโดยตลอด เพื่อให้มีความมั่นคงยิ่งขึ้น เป็นจำนวนเงิน ๑๕,๐๐๐.๐๐ บาท

๓. เสนอแก้ไขแบบห้องน้ำนมาส เป็นประตูเหล็กยืด และทำช่องกระจกเกล็ด ด้านหน้าและด้านข้างทั้งสอง เพื่อให้ลมเข้าได้ ตามข้อเสนอของนายอนันต์ มานะจิตต์ โดยเพิ่มเงินขึ้นเป็น ๑๗,๐๐๐.๐๐ บาท

ที่ประชุมอนุมัติตามเสนอ และให้ทำรายการไว้เพื่อเซ็นสัญญาร่วมกันในวันทำสัญญา และกำหนดให้ทำสัญญาขึ้น

ระยะต่อมา ได้เกิดอุปสรรคขึ้นโดยไม่นึกฝัน กล่าวคือ ได้รับข่าวว่า การขออนุญาตทำการก่อสร้างต่อทางการเทศบาล ซึ่งได้ยื่นมาแต่เดือนกันยายนนั้น มีเหตุขัดข้องอย่างยิ่งจน ทาง เทศ บาล ไม่ อาจ ออก อนุญาต ให้ ทำการก่อสร้างได้ แต่อุปสรรคนี้ได้ผ่านพ้นไปได้เรียบร้อย เมื่อได้รับการวิ่งเต้นช่วยเหลือจาก คุณทองทศ ไวทยานนท์ สมาชิกเทศบาลและประธานสภาจังหวัดธนบุรี ซึ่งเป็นมุสลิมที่เป็นเลือดเนื้อของมัสยิดต้นสนผู้หนึ่ง ประกอบกับการช่วยเหลือของคุณจิตต์ ทังสุบุตร นายกเทศมนตรีนครธนบุรี ซึ่งทางมัสยิดขอขอบพระคุณอย่างยิ่ง แด่ท่านทั้งสองในนามของชาวมัสยิดต้นสนมา ณ โอกาสนี้ด้วย ที่กรุณาให้ความช่วยเหลือและอุปการะจนผ่านพ้นอุปสรรคนี้ไปได้โดยเรียบร้อย พ้นอุปสรรคเปลาะนี้ไปแล้วก็ประสบเข้าอีกเปลาะหนึ่ง อุปสรรคนี้คือ ทางบริษัทผู้รับเหมาที่คุณสว่าง แสงศาตรา เป็นผู้เสนอขึ้นมา ไม่ยอมจ่ายเงินค่านำติดต่อ ๕ เปอร์เซ็นต์แก่คุณสงวน กองทรัพย์โต โดยอ้างว่าผู้เสนอตั้งเปอร์เซ็นต์ไว้สูงเกินควร ยอมจ่ายให้เพียง ๒ เปอร์เซ็นต์เท่านั้น แม้จะเจรจากันอย่างไรก็ไม่ยินยอมจึงเพื่อรักษาคำพูด คุณสว่าง แสงศาตรา จึงต้องปลีกตัวออกจากบริษัทนั้นขอความร่วมมือกับคุณทองทศ ไวทยานนท์ และ ร.อ. ประมาณ เทศบุตร ก่อตั้งบริษัทขึ้นใหม่ให้นามว่า บริษัทศิวรักษ์ก่อสร้าง จำกัด เป็นผู้รับเหมาก่อสร้างมัสยิดต้นสน ตามราคาและเงื่อนไขตามที่ได้ตกลงกันไว้แล้วทุกประการ คณะกรรมการจัดการก่อสร้าง ฯ ได้พิจารณาแล้วยินยอมตกลงให้บริษัทนี้ไว้เป็นผู้รับเหมา และทำสัญญากัน ในการประชุมครั้งที่ ๑๑ ด้วยเหตุนี้อุปสรรคทั้งหลายจึงผ่านพ้นไปโดยเรียบร้อย หลังจากคณะกรรมการทั้งสองคณะต่างรู้สึก ตะครั่นตะครอตาม ๆ กันเป็นเวลานาน และต้องเผ้าเวียนมาฟัง ข่าว คราว ด้วย ความ เป็นห่วง อยู่ที่ มัสยิด เป็นประจำทุกวันศุกร์ แม้จะมีธุระส่วนตัวอยู่ก็ตาม ทั้งนี้เพื่อความสะดวกที่จะร่วมประชุม และปรึกษากันได้ทันท่วงที กิจวัตรของคณะกรรมการทั้งสองคณะในครั้งนี้ ก่อให้ชาวคณะต่างเห็นอกเห็นใจเป็นอันมาก ต่างขอร้องให้ทางมัสยิดกล่าวขอบคุณอย่างมากแก่ คณะกรรมการ ทั้งสองที่ต่าง

เอาใจใส่ต่อกิจที่มอบหมายให้ทำอย่างดีที่สุด และระลึกในพระมหากรุณาธิคุณและเมตตาของลัลลอฮ์ ซ.บ. ผู้ทรงดลบันดาลให้เขาเหล่านั้นเลือกกรรมการที่ดีมารับใช้ และให้ความคุ้มครองจนอุปสรรคทั้งหลายผ่านพ้นไป โดยเรียบร้อย

ครั้นแล้วการเซ็นสัญญาก็ได้กระทำกัน ณ มัสยิดต้นสน ในการประชุมครั้งที่ ๑๒ เมื่อวันศุกร์ที่ ๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗ ท่ามกลางคณะกรรมการทั้งสองคณะ และบรรดาพี่น้องชาวมัสยิดต้นสน ซึ่งมาร่วมในพิธีนี้อย่างพร้อมเพรียง และในการประชุมครั้งเดียวกันนี้ คณะกรรมการได้แต่งตั้งให้ นายชม สถาปนกุล เป็นนายช่างใหญ่ ผู้ตรวจการ ของผู้จ้างเหมาตามที่ระบุในสัญญา โดยคุณเต็ง นายห้างโรงเลื่อยแห่งสถานีรถไฟปากน้ำ กรุณาให้ทางมัสยิดยืมตัวมารับใช้ในการก่อสร้างครั้งนี้ ซึ่งทางมัสยิดขอขอบคุณอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้ด้วย และพร้อมกันนี้คณะกรรมการจัดการก่อสร้างได้มอบสิทธิ และอำนาจในการดำเนินการและควบคุมการก่อสร้าง ให้อนุกรรมการเป็นผู้ดำเนินการแทนโดยตลอด และนับแต่นั้นมา คณะกรรมการ มิได้มีการ ประชุมกันอีกเลย จนกระทั่งการประชุมรับมอบตึกมัสยิดดังจะได้กล่าวต่อไป ตลอดการประชุมของคณะกรรมการ จัดการ ก่อสร้าง รวมทั้ง ๑๒ ครั้ง และการประชุมร่วมกันกับคณะกรรมการมัสยิดทุกครั้งที่กล่าวมาแล้ว ท่านหมัด กัลยาณสุต ได้กรุณาจัดเลี้ยงอาหาร ทั้งอาหารหนัก อาหารเบา และอาหารว่างแก่คณะกรรมการทุกครั้ง โดยทุนทรัพย์ส่วนตัวของท่านเอง ทั้งนี้ชาวคณะมัสยิดต้นสนขอขอบคุณแก่ท่านผู้นี้อีกครั้งหนึ่ง ด้วยความรู้สึกขอบคุณอย่างสูงในโอกาสนี้ด้วย

ต่อมา อนุกรรมการ ได้เชิญ ชาวคณะให้มีการประชุมใหญ่ เพื่อขอร้องให้ชาวคณะที่สามารถปลีกตัวจากงานส่วนตัว มาร่วมมือกันเสียสละเวลา และกำลังกาย มาร่วมมือในการก่อสร้างมัสยิด โดยผลัดเปลี่ยนเวรกันมาช่วยเป็นหูเป็นตา ช่วยผู้คุมงานก่อสร้างให้เป็นไปตามรายการและสัญญา วันละ ๒ คน โดยมีอนุกรรมการผู้อยู่ประจำ จะให้คำแนะนำถึงกิจที่จะต้องคุมในวันนั้น ๆ เป็นการช่วยผู้คุมงานของมัสยิด และเป็นการช่วยประหยัดเงินในการจ้างผู้คุมงานอื่น ๆ อีกส่วนหนึ่งด้วย ในการนี้ปรากฏว่า ชาวคณะต่างพากันสมัคร เข้า ร่วม การ เป็น ผู้ช่วย คุม งาน ด้วย ความเต็มใจเป็นจำนวนมาก ดังมีรายนามต่อไปนี้

รายนามผู้สมัครเป็นผู้เป็นผู้ช่วยคุมงานก่อสร้างมัสยิดต้นสน

๑ ท่านหมัด กัลยาณสุต
๒ ตวนการุณ ภู่มาลี
๓ นายจรัญ ชลายนเดชะ
๔ ตวนวรัตน์ ภูมาล
๕ ตวนอนันต์ มานะจิตต์
๖ นายเฮม เรืองทอง
๗ นายเซ็น แตงหนู
๘ นายจรูญ ทองคำวงศ์
๙ นายประสงค์ ชลายนเดชะ
๑๐ นายสอาด จรกา
๑๑ นายไพเราะ อารอบิยะห์
๑๒ นายต่อเลบ จันเหว่า
๑๓ นายฮัจยีเฮม รื่นจินดา
๑๔ นายสงวน กองทรัพย์โต
๑๕ นายสมาน ศรีวรรณยศ
๑๖ นายสนั่น ชลายนเดชะ
๑๗ นายด่ำ ขวัญยืน
๑๘ นายด่ำ เอมขวัญยืน
๑๙ นายซัน เอมขวัญยืน
๒๐ นายเพี้ยน สีตองอ่อน
๒๑ นางแหล หลี่แสงเมฆ
๒๒ นายอรุณ ชลายนเดชะ
๒๓ นายสมมาตร์ กัลยาณสุต
๒๔ ตวนอับดุลการีม ชลายนเดชะ
๒๕ ตวนอับดุลมุตอเล็บ รื่นจินดา
๒๖ นายสมาน ท้วมประถม
๒๗ ตวนเกียรติ ท้วมประถม
๒๘ นายประเสริฐ ชลายนเดชะ
๒๙ นายยูซุฟ หรแสงเมฆ
๓๐ นายประมาณ สนธิวงศ์
๓๑ นายเชาวน์ คล่องวิชา
๓๒ นายเพิ่ม ศรีนวลน้อย
๓๓ นายกาเซ็ม สิกานดา
๓๔ นายเซ็น ปุ้ยตระกูล
๓๕ นายสินธุ์ คล้ายพ่อค้า
๓๖ นายประวัติ สุเทพากร
๓๗ นายสุรฐี นาทอง
๓๘ ตวนทวีศักดิ์ ท้วมประถม
๓๙ นายมานพ ลม้ายกุล
๔๐ นายหมุด ฉัตรสุวรรณ
๔๑ นายอินทร์ วงศ์หน่อน้อย
๔๒ นายสมาน มาภู่ลี
๔๓ นายประเสริฐ สนธิวงศ์
๔๔ นายสมาน ชลายนเดชะ
๔๕ พ.ต. หลวงไพบูลยนตรกิจ
๔๖ ตวนแอ บำเพ็ญ
๔๗ นายแสวง ท้วมประถม
๔๘ นายหมัด ชลายนเดชะ
๔๙ นายอำนวย ทองคำวงศ์

ต่อมาอนุกรรมการได้เชิญนายเมี้ยน นาย

ช่างมุสลิมผู้หนึ่งมาร่วมงาน โดยตั้งให้เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างตามสัญญา และให้นายวิรัตน์ ภู่มาลี เป็นผู้ควบคุมแบบรายการตลอดจนการเขียนแบบ ให้เป็นไปตามที่กล่าวไว้ในรายการ เพื่อให้ความเข้าใจแก่ผู้อ่านและผู้ก่อสร้าง และทำหน้าที่ผู้แจ้งให้ชาวคณะที่เข้าเวรทราบหน้าที่ในการคุมงานแต่ละวัน เป็นประจำทุกวัน

ต่อจากวันเซ็นสัญญาก่อสร้าง อนุกรรมการและชาวมัสยิดต้นสนบางท่าน ได้นัดพบร่วมมือกันลำเลียงสิ่งของต่าง ๆ ออกจากมัสยิดเข้าในโรงเก็บของ จัดเก้างทำความสะอาดบนศาลาเลี้ยงอาหาร (สมาคม) เพื่อใช้เป็นมัสยิดชั่วคราว อยู่จนถึงวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์ จึงเสร็จเรียบร้อย เย็นวันที่ ๘ กุมภา ฯ บริษัทผู้รับเหมา ได้เชิญท่านผู้มีเกียรติบางท่านและชาวคณะมาอ่านอาร์วะห์ เพื่อเป็นมงคลในการเริ่มรื้อมัสยิดต้นสน ในวันเดียวกันนี้ท่านครูอิสมาอิล ฮาซาไนน์ ได้กรุณามาตรวจสอบทิศที่ตั้งของมัสยิดต้นสน ตามคำเชิญของอนุกรรมการ ปรากฏว่ามัสยิดเดิมผิดทิศกิ๊บหลัดไปประมาณ ๑๕ องศา ๑๕ ลิบดา ดังที่คาดกันไว้แต่เดิม จึงอนุกรรมการลงมติให้เชิญท่านครูอิสมาอิล ทำการตั้งทิศแก่ตึกหลังใหม่ให้เที่ยงตรงต่อไป

ครั้นแล้วการรื้อมัสยิด ได้เริ่มลงมือในเช้าวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๗ แต่เวลาเช้าตรู่ การรื้อในวันนี้ เริ่มต้นด้วยการรื้อกระเบื้องหลังคาและกระเบื้องหินอ่อน และช่วยกันยกมิมบัรและเมี๊ยะห์หรอบออกจากตึกมัสยิดขึ้น ไว้บนศาลาเลี้ยง ในวันเริ่มรื้อนี้มีอนุกรรมการไปควบคุมอยู่ด้วยเกือบทุกคน และมักจะมาร่วมชุมนุมกันอยู่ในตอนเช้าและตอนเย็นเป็นประจำเกือบทั้งคณะ เป็นประจำทั้งวันในระยะเริ่มแรกนี้ ผู้ที่มาอยู่เป็นประจำตอนเช้าและตอนเย็น ก่อนและหลังการทำงานส่วนตัว มีนามดังต่อไปนี้ คือ คุณอนันต์ มานะจิตต์ คุณประสงค์ ชลายนเดชะ คุณสนั่น ชลายนเดชะ ตวนการุณ ภู่มาลี ส่วนผู้ที่มิได้เป็นอนุกรรมการแต่เพียรมาดูอยู่เสมอ ด้วยความเอาใจใส่อย่างยิ่งก็มีคุณสงวน กองทรัพย์โต คุณประเสริฐ สนธิวงศ์ คุณสันติ ชลายนเดชะ แต่คุณวิรัตน์ ภู่มาลี นั้นคงประจำอยู่ตลอดทั้งวันและทุกวัน

การรื้อตึกมัสยิดดำเนินการก้าวหน้าอยู่เรื่อย ๆ ในวันแรก ๆ มีคนงานอยู่ในระหว่างสิบถึงยี่สิบคน และได้เพิ่มจำนวนขึ้นในระยะต่อมา จนมีจำนวนกว่า ๔๐ คน และทางผู้รับเหมาได้ว่าจ้างคนงานในทำนองเหมางาน คือจะต้องเก็บอิฐให้ได้มากที่สุด จึงจะได้ค่าแรงมาก เพื่อนำอิฐไว้ทำการก่อสร้างตึกหลังใหม่ต่อไป ดังนั้นจึงได้เกิดการแข่งขันกันขึ้น งานจึงก้าวรุดหน้าไปอย่างรวดเร็วเกินคาด กล่าวคือการรื้อได้เสร็จสิ้นเรียบร้อยในวันที่ ๒๓ กุมภา ฯ แทน

ที่จะเป็นหนึ่งเดือนตามที่กำหนดไว้เดิม กลับเสร็จสิ้นในระยะ ๑๕ วัน ด้วยเหตุนี้กำหนดการตั้งทิศ จึงต้องร่นใกล้เข้ามาเป็นวันที่ ๒๔ โดยคุณทองทศ ไปรับท่านครูอิสมาอีล ฮาซาไนน์ ผู้มีความชำนาญในการคำนวณ และการตั้งทิศกับหลัด มาตั้งทิศตึกหลังใหม่ การนี้ได้กระทำกันเป็นการใหญ่ ประกอบด้วยเครื่องไม้เครื่องมือทันสมัยเป็นจำนวนมาก เสร็จการตั้งทิศได้มีการตั้งกล้องวัดระดับ โดยทางการเทศบาลธนบุรี กรุณาจัดพนักงานมาตั้งกล้อง พร้อมทั้งเครื่องมือจำนวนมากเช่นเดียวกัน และจัดวางผังการก่อสร้างในเวันเดียวกัน จนเรียบร้อย ในวันนั้นและได้เริ่มการขุดดินเป็นปฐมฤกษ์ในเช้าวันที่ ๒๔ เดือนเดียวกัน และต่อมาวันที่ ๒๘ เริ่มการตอกเสาเข็มราก ด้วยเสาขนาดใหญ่ การตอกเสาเข็มนี้เป็นไปอย่างทุลักทุเล เพราะพื้นดินแข็งมาก จึงเป็นไปอย่างลำบาก นายช่างหัวหน้าผู้ตอกเข็มถึงสั่นหัว กว่าจะตอกได้แต่ละต้น ต้องใช้กำลังยกสามเกลอไม่ต่ำกว่า ๑๓๐ ครั้ง ในวันแรกนี้ได้เพียง ๖ ต้น วันรุ่งขึ้นเลยหนีงาน นายช่างคนที่ ๒ มาแทน ครั้งแรกก็ยืนหยัดอย่างมั่นใจ แต่อยู่ในล่องอีกรายหนึ่ง ต่อมานายช่างหัวหน้าผู้ตอกเข็มเป็นชาวมุสลิม มาดำเนินงานต่อ ก็ทำท่าว่าจะล่องเหมือนกัน แต่ถูกบีจจัยเป็นกำลังต่อต้านไว้ จึงทำไปได้เรียบร้อยจนหมดตามรายการ

นับแต่วันเริ่มต้นตอกเข็มเป็นต้นมา ชาวคณะที่ลงชื่อสมัครเป็นผู้ช่วยผู้คุมงานไว้ ได้เริ่มเข้าประจำเวรเป็นครั้งแรก โดยมีท่านอีหม่ามกับ ท่านหมัด กัลยาณสุต เป็นเวรแรกโดยเลขานุการออกหนังสือแจ้งกำหนดวัน และเวลาในการเข้าเวรไปยังผู้สมัครไว้ทุกคน ได้ทราบล่วงหน้าไว้ การเป็นผู้ช่วยคุมงานก่อสร้างของพี่น้องชาวมัสยิดต้นสนครั้งนี้ ทุกคนต่างให้ความร่วมมือด้วยความเต็มใจ และสอดส่องการทำงานของคนงานของผู้รับเหมา อย่าง ใกล้ ชิด ก่อประโยชน์แก่มัสยิดเป็นอย่างมาก แม้จะไม่มีความรู้ในทางก่อสร้างมาก่อนก็ตาม แต่เมื่อ ได้รับคำแนะนำจากนายช่างผู้คุมแล้วต่รงก็ทำงาน อย่างได้ผล ดังนั้นทุกคนจึงต่างพยายามที่จะไม่ละทิ้งเวรของตน นอกจากเมื่อมีกรณีส่วนตัวที่จำเป็นจริง ๆ หรือเกิดป่วยเจ็บขึ้นเท่านั้น เพราะการมาคุมงานนี้นอกจากมีผลในการช่วยเป็นหูเป็นตาแทนมัสยิด ยังมีผลร่วมก่อสร้างมัสยิด อันเป็นการกุศลที่ล้นค่าในทางศาสนา และได้ทราบความเป็นไปต่าง ๆ ในการก่อสร้างมัสยิดครั้งนี้อย่างใกล้ชิดอีกส่วนหนึ่ง รวมทั้งเป็นการแสดงว่า ชาวมัสยิดนี้ทุกคนได้ร่วมมือในการก่อสร้างมัสยิดครั้งนี้เช่นเดียวกับท่านบรรพบุรุพได้กระทำมาในสมัยก่อน การร่วมมือร่วมใจของชาวต้นสนในครั้งนี้เป็นไปอย่างน่าภาคภูมิใจยิ่งนัก

ต่อมาในวันที่ ๑๑ มีนาคม อันเป็นวันกำหนด

เริ่มการเทคอนกรีต ลงรากฐานก่อสร้างมัสยิด ทางการมัสยิด และผู้รับเหมาได้ร่วมกันจัดงานเชิญท่านผู้มีเกียรติ และท่านผู้ใหญ่ของชาวคณะจนชาวคณะ และผู้ร่วมสมทบทุนการก่อสร้างทั้งชายหญิงเป็นจำนวนมากมาร่วมในการเทคอนกรีตวันแรก เพื่อได้มีส่วนในการก่อสร้างมัสยิด ดังที่ท่านรซูรุลลอห์ ซ.ล. ได้เคยร่วมมือในการสร้างมัสยิด กุบา และมัสยิด อัล นะบะวียะห์ มาแล้ว

จากนั้นการก่อสร้างได้ก้าวรุดหน้าไปอย่างรวดเร็ว จนการก่อสร้างผ่านไปในหนึ่งเดือนแรก ดำเนินไปถึงคั่นถอดแบบเสาโครงตึกซึ่งเทคอนกรีตไว้แล้วครบถ้วนตามจำนวนในแปลนและกำลังต่อแบบคานคอสองอยู่รอบตัวตึก และบนพื้นชั้นล่าง กำลังก่ออิฐมอญบนคานคอดินจนถึงใต้วงกบหน้าต่าง ส่วนห้องน้ำนมาสข้างศาลาแปดเหลี่ยมริมกำแพงมัสยิด ได้ก่อเป็นรูปร่างขึ้นแล้ว กำลังถือปูนอยู่ทั้งภายนอกและภายใน ในระยะเริ่มแรกของการก่อสร้างนี้ได้มีการแก้ไขรายการบางส่วนหลายรายการทั้งที่เป็นไปด้วยความเอื้อเฟื้อของผู้รับเหมาบ้าง เช่น คานคอราก ตามกำหนด ให้ก่อคอนกรีตเป็นระยะห่างกันเป็นช่วง ๆ แต่ผู้รับเหมาได้เทคอนกรีตติดต่อกันไปตลอด และได้ขยายความกว้างและความสูงเพิ่มขึ้นจากแบบ โดยไม่คิดเงินเพิ่มเติม ส่วนที่เป็นไปโดยคำแนะนำของช่างใหญ่ ผู้ตรวจการก็มีการก่ออิฐ ให้เลื่อนจากเสาคอนกรีตเล็กน้อยเพื่อป้องกันการแตกร้าวของฝาผนัง แก้ช่องลมจากรูปกลมเป็นสี่เหลี่ยมกรอบไม้ติด กระ จกเกล็ดกันฝนสาดเข้าภายใน เพราะตามแบบเดิมไม่อาจป้องกันฝนได้ แก้ที่ตั้งเมี๊ยะห์รอบและมิมบัรจากรูปสี่เหลี่ยมประตูฟุตบอลล์ เป็นรูปหน้าจั่วและแก้หลังคากระเบื้องเป็นหลังคาคอนกรีตเสริมเหล็กและให้มี บัวปูน ตาม ขอบ นอก ของช่อง หน้าต่าง และอื่น ๆ เล็ก ๆ น้อย ๆ อีกหลายรายการ

ในด้านการเงิน อันเป็นภาระของท่านหมัดกัลยาณสุต นั้น ท่านผู้นี้ได้เริ่มออกตระเวนไปตามบ้านของท่านพี่น้องชาวคณะ และผู้มีเลือดเนื้อเป็นชาวคณะมาแต่เดิม แต่ความจำเป็นในการอาชีพ และการครองชีพ ต้องแยกย้ายไปอยู่ตามภูมิลำเนาที่เหมาะสมอยู่ทุกวัน เพื่อแจ้งให้ทราบถึงมติคณะกรรมการ ต่อมาท่านเหล่านั้นได้แสดงความจำนงสละ และมอบเงินสมทบทุนก่อสร้างด้วยเป็นจำนวนมาก และได้รับเพิ่มเติมอยู่ทุกวัน ทำให้การจ่ายเงินตามงวดในสัญญาเป็นไปโดยเรียบร้อยไม่มีการขลุกขลักแต่ประการใด ก่อให้เกิดกำลังใจแก่ผู้รับเหมา ตั้งหน้าทำงานรุดหน้า และว่าจ้างนายช่างฝีมือดีมาร่วมงานมากยิ่งขึ้น

และเมื่อการก่อสร้างผ่านไปถึงเดือนที่ ๓ ตรงกับเดือนพฤษภาคม อันเป็นเดือนรอมฎอน การก่อสร้างดำเนินมาถึงคั่น เทคอนกรีตบน

ดาดฟ้า คานคอหนึ่ง กันสาดและขื่อขนาดใหญ่ทั้งสอง ดังกล่าวแต่ต้น อันเป็นระยะที่ต้องเทคอนกรีตพร้อมกันไปในคราวเดียวกัน โดยตลอด ซึ่งกว่าจะเทคอนกรีตได้ตลอด ต้องกินเวลาถึง ๔ วันเศษ แม้ระยะนี้จะอยู่ในระหว่างการถือบวชก็ตาม แต่การดำเนินงาน (คนงานก่อสร้างในระยะนี้ มีคนงานที่เป็นมุสลิมประมาณ ๖๐ เปอร์เซ็นต์) คงดำเนินไปด้วยความเรียบร้อย แม้ผู้คุมงาน ผู้ช่วย ผู้คุมงานซึ่งบังเอิญมาตรงกับเวรของตนในระยะนี้ จะต้องตรากตรำคุมงานกันอย่างใกล้ชิดท่ามกลางแสงแดดอันร้อน ระอุ ตลอดเวลาก็ตามหาได้มีความย่อท้อแต่ประการใดไม่ คงยืนคุมงานการผสม และการเทคอนกรีตจนกระทั่งการเทคอนกรีตเป็นไปโดยเรียบร้อย และในระยะนี้ ในด้านชาวคณะที่มาร่วมงานก่อสร้างได้เวียนมาบรรจบรอบที่ ๓ สิ้นกำหนดตามที่มีหนังสือแจ้งกำหนดการรับเวรต่อไป จนถึงรอบที่ ๘ โดยอนุกรรมการได้ตัดจำนวนผู้เข้าเวรให้น้อยลง เพราะที่สมัครไว้เดิมนั้นมีอยู่หลายท่านที่งานประจำส่วนตัวมัดตัวอยู่ไม่อาจมาร่วมงานได้ตามที่สมัครไว้ คงเหลือไว้แต่เพียงผู้สามารถมาร่วมงานได้เท่านั้น และในระยะนี้ได้มีการแก้ไขรายการก่อสร้างอีกเช่นเคย การแก้ส่วนใหญ่ที่สุด จนถึงคันตอบโต้กันอย่างหนัก ด้วยเข้าใจเจตนาในข้อเสนอผิด ได้แก่การแก้ใข ขยายส่วนสูงของโดมหน้ามุขจาก ๕ เป็น ๒ เมตร และต่อยอดขึ้นไปอีกและแก้รูปทรงจากรูป บาตรคว่ำมาเป็นรูปทรงแบบอียิปต์ ในสมัยศตวรรษที่ ๘ แห่งฮีจเราะห์ นอกนั้นส่วนอื่น ๆ คงให้เป็นไปตามเดิมแต่เพิ่มการทำหินล้างที่ฐานโดม และกรอบช่องลม แทนการทาสีที่กำหนดไว้เดิมแต่อัลฮัมดุลิลลาห์โดยพระเมตตาและกรุณา แห่งอัลลอฮ์ ช.บ ทรงดลบันดาลให้อนุกรรมการได้เข้าใจจุดประสงค์และเจตนาของผู้เสนอ ประกอบกับการเงินในขณะนี้ปรากฏว่าได้รับเพิ่มเติมขึ้นเรื่อยๆ จนเกินงบประมาณที่ตั้งไว้รวมทั้งที่จะใช้ในการก่อสร้างสิ่งเพิ่มเติมต่าง ๆยังพอที่จะ จ่ายในการเพิ่มเติมรายการนี้ได้อีกตามจำนวนที่ผู้รับเหมาเรียกร้องและตกลงกันได้จึงได้ทำลง กัน ใน ภาย หลัง เป็นจำนวนเงินรวมทั้งการแก้ไขที่ตั้งมิมบัร และเมียะหรอบเป็นหลังคาคอนกรีต การทำบัวปูนรอบกรอบหน้าต่างและการถือปูนภายในให้เลื่อมจากเสาคอนกรีต รวมเป็นเงินทั้งสิ้น ๒๕,๐๐๐.๐๐ บาท ส่วนการแก้ไขรายการอื่น ๆ ก็คงเป็นไปในลักษณะอลุ่มอล่วย และเห็นอกเห็นใจกันเป็นอย่างดี กล่าวคือในรายการที่ผู้รับเหมาเห็นว่าเป็นส่วนน้อย ก็เป็นอันล้มไป ไม่ต้องคิดเงิน คงมีการคิดกันเฉพาะในรายการใหญ่ ๆ เท่านั้น การแก้ไขก็มีหลายรายการด้วยกัน นอกจากที่กล่าวมาแล้วก็มีเพิ่มการประกอบบานประตูหน้าต่าง ซึ่งกำหนดเดิมให้ประกอบเพียงส่วนบนส่วนล่าง การแก้ไขแบบเหล็กดัดซึ่งผู้รับเหมาร้องว่า แบบที่ให้มา

นั้นมีราคาแพงทาง บริษัท ตั้งเงิน จำนวนนี้ ไว้ในอัตราปกติเท่านั้น แก้ไขบันไดหน้าตึก ก็เพิ่มเหล็กเสริมให้มากขึ้น และเพิ่มเนื้อคอนกรีตขึ้นอีก และได้ตกลงให้ทำบันไดท่าน้ำขึ้นใหม่ เพราะของเดิมชำรุดมาก เฉพาะในรายการนี้ได้ตกลงให้เบิกเสาคอนกรีตขนาดใหญ่ ที่หน้าและหัวบันไดรวม ๖ เสา แล้วทำบันไดคอนกรีตเสริมเหล็กอย่างมั่นคงรวมทั้งยกถังน้ำ ให้สูงขึ้นจากเดิมอีก ๑.๔๐ เมตร์ และซ่อมทางเดินที่ทรุดลง รวมเป็นเงิน ๑๗,๐๐๐.๐๐ บาท โดยที่การเงินในระยะนี้อยู่ในระหว่างแจ่มใส การจ่ายเงินได้เป็นไปตามงวดทุกคราวที่ถึงกำหนด ด้วยเหตุนี้ผู้รับเหมาจึงทุ่มเทกำลังอย่างสุดความสามารถ แม้ราคาซิเมนต์ในบางคราวมีราคาสูงกว่าปกติร้อยกว่าเปอร์เซ็นต์ ก็คงจัดซื้อมาป้อนอยู่เสมอ มิให้งานหยุดชงักลงได้ จนปรากฏในบางครั้งว่าทางผู้รับเหมาจ่ายกันจนขาดมือ แต่ทางมัสยิด โดยท่านหมัด กัลยาณสุตและคุณอนันต์ มานะจิตต์ เห็นใจยอมผ่อนผันจ่ายข้ามงวดไปบ้าง และในบางคราวท่านหมัด กัลยาณสุต ผู้รักษาเงิน ผ่อนผันให้ยืมไปบ้าง สุดแต่ความจำเป็นบังคับเป็นการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน โดยท่านผู้ให้ยืมยอมรับผิดชอบในเรื่องนี้

ระยะต่อมา การก่อสร้างดำเนินไปถึงเดือนที่ ๗ ตรงกับเดือนกันยายน สัญญาก่อสร้างตามที่กำหนดไว้เป็นเวลา ๒๒๐ วัน ได้สิ้นสุดลง ทางผู้รับเหมาได้ขอยืดอายุสัญญาต่อไปอีก ๙๐ วัน อนุกรรมการก็ยินยอมผ่อนผันให้ยืดอายุสัญญา ต่อไป อีก ด้วย ความ เห็นอก เห็นใจ เพราะการก่อสร้างส่วนใหญ่ ๆ ได้ผ่านพ้นไปแล้ว ยังคงค้างอยู่แต่งานตกแต่งบางส่วนและทางมัสยิดยังต้องเพิ่มเติมรายการอื่น ๆ อีกต่อไป เพราะได้รับเงินสมทบทุนเพิ่มเติมขึ้นอีกเป็นจำนวนมาก ท่านหมัด กัลยาณสุตในฐานะรองประธานคณะกรรมการ จึงดำริที่จะเพิ่มเติมรายการขึ้นอีกเช่น เปลี่ยนการใช้ซิเมนต์ในการทำหินขัดทุกแห่งเป็นซิเมนต์ขาว ขยายกรอบประตูหน้ามุขทั้งสามด้วย พร้อมกับขยายประตูเหล็กยืดให้สูงขึ้น และประตูด้านในให้กว้างและสูงขึ้นอีก ตกแต่งบัวปนกรอบประตูและหน้าต่างทุกแห่ง เฉพาะด้านหน้าเป็นบัวหินขัดสีขาว ถอนกระเบื้องหินขนาดใหญ่ในลานหน้ามัสยิดออกเทคอนกรีต โดยตลอด ถอนต้นไม้หน้าสมาคมออก และย้ายไปปลูกตามคันกุบูร์ แล้วนำกระเบื้องหินลงปูแทนที่ เพื่อขยายบริเวณลานหน้ามัสยิด และศาลาเลี้ยงให้มีบริเวณกว้างขวางกว่าเดิม จัดซื้อช่อไฟแก้วขนาดใหญ่ แขวนในมัสยิด ๒ ช่อ และดัดแปลงช่อไฟของเดิม จากถ้วยแก้วน้ำมันมะพร้าวเป็นช่อไฟฟ้า แขวนในมัสยิด จัดทำประตูใหญ่หน้ามัสยิด จากประตูไม้ของเดิม เป็นประตูเหล็ก

เพราะบานประตูเดิมชำรุด มากจน ไม่อาจ ซ่อมได้ จัดทำและซ่อมคันกุบูร์ใหม่ ให้รับกับตึกมัสยิด จัดทำเพิงคอนกรีต กว้าง ๓ เมตร ยาว ๑๒ เมตร์ จากหน้าประตูใหญ่ถึงศาลแปดเหลี่ยม ใช้เป็นที่นั่งพักและรับแขกเหรื่อ แต่รายการนี้อนกรรมการบางท่านไม่เห็นด้วย เกรงว่าเงินที่ได้รับเพิ่มนั้น อาจไม่พอ จึงให้งดความดำริเสีย แต่ท่านหมัด กัลยาณสุต ในฐานะปฏิคมมัสยิด เกรงว่าเมื่อตัดต้นไม้แล้ว จะขาดที่รับแขก บรรดาแขกเหรื่อที่มาในงานของมัสยิด หรืองานอื่น ๆ ต้องนั่งและยืนตากแดดจึงสละเงินส่วนตัวของท่าน สร้างอุทิศ เป็นวะกั๊ฟแก่มัสยิดต้นสน ตามข้อดำริของอนุกรรมการ พร้อมทั้งเดินสายและติดไฟนีออนและผ้าใบบังแดดด้วยเสร็จ และในระยะต่อมาได้รับเงินเพิ่มเติมขึ้นจากเดิมอีก จึงได้เปลี่ยนใจที่จะนำมิมบัรและเมี๊ยะห์หรอบ ของเก่าเข้าติดตั้งไว้ในที่อีหม่าม หลังจากได้ลองติดตั้งดูแล้วปรากฏว่า ขัดกัน ทั้งเป็นความประสงค์ส่วนมากของชาวมัสยิดต้นสนที่จะให้เลิกใช้มิมบัรและเมี๊ยะห์หรอบของเดิมในตึกหลังใหม่นี้ จึงได้ออกแบบมิมบัรและเมี๊ยะห์หรอบขึ้นใหม่ ตามความคิดของคุณประวัติ สุเทพากร และแบบของคุณวิรัตน์ ภู่มาลี เป็นมิมบัรมีบันไดขึ้นลง ๒ ข้าง สูง ๑. ๗๕ เมตร์ ที่ยืนคุตบะห์อยู่กลางตอนล่าง หว่างกลางของบันได เป็นที่ตั้งเมี๊ยะห์หรอบ ซึ่งจำลองแบบจาก เมี๊ยะห์หรอบนะบี (ซ.ล.) ในมัสยิดอัล นะบะวิยะห์ นครมะดีนะห์ เมี๊ยะห์หลอบและมิมบัรนี้ ทำด้วยคอนกรีตเสริมเหล็ก ลงหินขัดตลอดทั้งหลังตอนกลางของเมี๊ยะห์หรอบมีประตูโค้ง เปิดปิดได้ เพื่อได้เก็บพรมและผ้าช็อพ ต่อมาเมื่อได้ติดเหล็กดัดตามรายการเดิมแล้ว เห็นสมควรตกแต่งต่อไปอีก โดยเพิ่มหลอดนีออนดัดเป็นอักษรอรับว่า "อัล-ลอฮ์" และนำกระดานที่เก็บได้จากท่าน้ำหน้ามัสยิดในสมัยพระเจ้าตาก (สิน) ลงสีใหม่แล้วนำเข้าตั้งไว้บนมิมบัร หลังเก้าอี๊คอตีบ และจัดทำเรือนต้นไม้ขึ้นที่กุบูร์ด้านหน้า และลงหินขัดที่แท่นนั่งเล่นขอบกุบูร์แห่งเดียวกันในระยะต่อมา ท่านตวนหริ่ม สิทธิวณิชย์ เห็นว่ากุบูร์ด้านใต้ยังขาดอยู่ ก็สละเงินเพิ่มเติมขึ้นอีก จากข้างมัสยิดไปจนถึงศาลาเลี้ยงอาหาร และได้จัดทาสีปูนทาสีน้ำมัน ที่กำแพงมัสยิด ศาลาแปดเหลี่ยม และโต๊ะเก้าอี๊ทั้งหมด

ต่อมาในเดือนธันวาคม คณะกรรมการอิสลามในจังหวัดภาคใต้ และคณะกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย มาเยี่ยมกรุงเทพ ฯ ตามคำเชิญของทางราชการ ได้ทราบข่าวการสร้างมัสยิดใหม่ของมัสยิดต้นสน จากพี่น้องมุสลิมีน จึงแสดงความจำนงด้วยวาจาอยากชมทางมัสยิดจึงติดต่อเชิญไปยังกรมประชาสงเคราะห์

ผู้เป็นเจ้าของรายการ ให้จัดเชิญคณะกรรมการอิสลามทุกจังหวัดที่มาเยี่ยมพระนคร มาเยี่ยมมัสยิดต้นสนในวันที่ ๒๔ ธันวาคม ๒๔๙๗ ทั้ง ๆ ที่การสร้างมัสยิดยังไม่อยู่ในสภาพเรียบร้อย แต่กระนั้นก็ได้รับคำชมเชยจากอาคันตุกะไม่น้อย

เมื่อการก่อสร้างผ่านเข้ามาถึงเดือนที่ ๑๒ การตกแต่งเรียบร้อยแล้ว อนุกรรมการจึงจัดการเรื่องการไฟฟ้า โดยจัดซื้อพัดลมยี่ห้อเซนจูรีจากสมาคม ซึ่งทางสมาคมคิดได้กรุณาให้ในราคาต่ำกว่าตลาดมาก เข้าติดในมัสยิดให้ครบชุด ติดหลอดนีออนกลมมีฐานรอบตึกภายใน และดัดแปลงตะเกียงเก่าเป็นช่อไฟเพิ่มขึ้นที่หน้ามุข อีกหนึ่งช่อทั้งประดับโคมไฟตั้งในและนอกตึกตลอดจนบริเวณภายนอกพร้อมทั้งเปลี่ยนสายไฟและคัตเอ๊าท์ใหม่หมด

อนึ่ง ในการเดินสายและติดตั้งไฟฟ้าครั้งนี้ ทางมัสยิดได้รับความเอื้อเฟื้อด้วยดีจากห้างไฟฟ้าบ้วนฮั่วฮวด นครเกษม โดยจัดคนงานมาติดตั้งให้เรียบร้อย โดยคิดค่าแรงและราคาให้เป็นพิเศษ เพื่อร่วมในการกุศลครั้งนี้ด้วย และให้รอการชำระเงินไว้ จนกว่าทางมัสยิดจะเก็บเงินได้ครบ และในขณะเดียวกันนั้น ท่านนายห้างเทพนครพานิช ได้นำเครื่องขยายเสียงยี่ห้อพีลลิป และลำโพงขยายเสียงยี่ห้อเดียวกันมาติดตั้งทดลอง และหาทางป้องกันความสะท้อนของเสียง เพราะตึกหลังใหม่นี้มีความก้องของเสียงมาก จึงได้ทดลองอยู่เป็นเวลาหลายวันด้วยวิธีการต่าง ๆ กัน จนเป็นที่พอใจของทางมัสยิด แล้วจึงติดตั้งให้เป็นที่เรียบร้อย โดยคิดราคาพิเศษเช่นเดียวกัน และให้รอการเก็บเงินไว้จนกว่าทางมัสยิด จะเก็บเงินได้ ทั้งนี้นับเป็นความกรุณาอย่างสูง ซึ่งทางมัสยิดขอถือโอกาสขอบคุณผ่านทางเอกสารนี้ด้วยความขอบคุณยิ่ง

จากนั้นคณะกรรมการมัสยิด และคณะกรรมการจัดการก่อสร้าง ฯ ได้มีการประชุมร่วมกันอีกครั้งหนึ่ง เพื่อรับมอบตึกมัสยิดจากผู้รับเหมาตามระเบียบ เมื่อวันที่ ๒ มกราคม ๒๔๙๗ และเป็นที่น่ายินดียิ่งนัก ปรากฏว่าท่านกรรมการได้มาร่วมประชุมกันพร้อมหน้ามากที่สุด นอกจากท่านที่กำลังป่วยอยู่เท่านั้น เมื่อคณะกรรมการได้ตรวจสภาพทั้งภายใน และภายนอกเป็นที่พอใจแล้วได้เข้าประชุมทำพิธี รับ มอบการรับมอบครั้งนี้ผู้รับเหมาได้กระทำโดย หนังสือ ซึ่งเลขานุการอ่านให้ที่ประชุมฟัง โดยแจ้งการรับมอบและว่า ขอมอบเก้าอี้ชุดรับแขก ซึ่งได้จัดทำขึ้นเป็นพิเศษมอบเป็นวากัฟ แก่มัสยิดต้นสนหนึ่งชุด และได้ซ่อมเก้าอี้หินข้างมัสยิดให้เป็นเก้าอี้หินขัดลีขาว ที่ประชุมลงมติรับตึกแล้วให้เลขานุการตอบขอบคุณเช่นเดียวกัน ครั้นแล้วท่านหมัด กัลยาณสุตผู้เป็นประธานได้กล่าวแถลงเป็น

ใจความว่า การก่อสร้างตึกมัสยิดหลังใหม่นี้ ทางมัสยิดได้รับความร่วมมือร่วมใจ จากชาว คณะผู้มีเลือดเป็นชาวคณะมาแต่เดิม และบรรดาพี่น้องมุสลิมีนอย่างเป็นที่น่าปลื้มใจยิ่งนัก ในด้านการเงินนับว่าได้รับความร่วมมืออย่างสูงยิ่ง ปรากฏว่ามีผู้แสดงความจำนงมอบให้แต่ละรายด้วยจำนวนเงินสูงเป็นประวัติการณ์ โดยทางมัสยิดมิได้ออกทำการเรี่ยไรแต่ประการใด จนได้รับเงินมากกว่าที่งบ ประมาณไว้แต่เดิม เป็น จำ นวนเงิน กว่าแสนบาท นอกจากนี้ยังมีผู้ร่วมสละในทางกำลังและกำลังความคิดอีกหลายท่าน เงินที่ได้รับเพิ่มขึ้นนี้ ได้นำไปก่อสร้างสิ่งต่าง ๆ เพิ่มเติมจากรายการ เพื่อเพิ่มความมั่นคงแก่สภาพตึกและเพื่อความสวยงาม ตลอดจนเพื่อความสะดวกต่าง ๆ จนหมดสิ้น มิได้นำไปใช้ในกิจการอื่นเลย ทั้งเพื่อให้เงินทุกบาททุกคนเสียสละนั้น ได้มีส่วนอยู่ร่วมอยู่ในมัสยิดทั้งสิ้น เมื่อจบแล้ว ที่ประชุม มีมติให้กล่าว ขอบคุณ อย่างมากแก่ผู้ให้ความร่วมมือทั้งกำลังทรัพย์ กำลังความคิดและกำลังกายโดยทั่วถึงกัน ในหนังสือที่จะพิมพ์แจกในวันงานเปิดมัสยิด จากนี้ที่ประชุมได้ลงมติให้จัดทำพิธีเปิดมัสยิด ด้วยการร่วมกันนมาสวันศุกร์ โดยเชิญให้ท่านอาจารย์ต่วน สุวรรณศาสตร์จุฬาราชมนตรีเป็นผู้นำในการนมาส และท่านอาจารย์ อิสมาอิล ฮาซาไนน์ ผู้ให้ความร่วมมือกับทางมัสยิดมาแต่เริ่มแรก เป็นผู้ทำหน้าที่คตีบ ในวันเริ่มเปิดนั้น โดยให้มีเลี้ยงอาหารเป็นการเฉลิมฉลองกัน ดังเช่นท่าน บรรพบุรุษได้เคยกระทำมาแต่กาลก่อน และให้จัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกในงานนี้ขึ้น พร้อมทั้งแถลงเกี่ยวกับรายงานการก่อสร้างโดยละเอียดกับเรื่องอื่น ๆ ตามสมควร โดยเชิญบรรดาท่านที่ให้ความร่วมมือในการสร้างมัสยิด ในครั้งนี้ ไม่ว่าในทางใด ๆ บรรดาผู้มีเลือด เป็นชาว มัสยิดต้นสน มาแต่เดิม และท่านผู้มีเกียรติและ พี่น้อง มุสลิมีน อีกตามสมควร การจัดงานครั้งนี้และการจัดพิมพ์หนังสืออนุมัติให้นำเงินผลประโยชน์มัสยิดต้นสน มาเป็นค่าใช้จ่ายโดยตลอด ส่วนผู้ที่แสดงความจำนงร่วมในการกุศลครั้งนี้ด้วย ก็ให้รับไว้ได้

ฉะนั้น ก่อนที่จะสิ้นสุดลงนี้ ทางมัสยิดขอขอบคุณอย่างยิ่งแด่ท่านผู้เป็น กรรมการจัดการก่อสร้างมัสยิดทุกท่าน ท่านอนุกรรมการทุกท่าน และบรรดาชาวมัสยิดต้นสน ท่านผู้มีเลือดเป็นชาวมัสยิดต้นสนมาแต่เดิม ตลอดจนท่านพี่น้องชาวมุสลิมีนทุก ๆ ท่าน ที่ได้มีส่วนให้ความร่วมมือในการก่อ สร้างมัสยิดต้นสน หลังใหม่ อันเป็น การสร้าง ครั้ง ที่สี่ ของ ประวัติมัสยิดต้นสนในระยะ ๔๐๐ กว่าปี จนเป็นผลสำเร็จโดยเรียบร้อย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านผู้สมัครเข้าเป็นผู้ช่วยคุมงานก่อสร้าง ผู้ได้สละแล้วซึ่งทุกสิ่งทุกอย่าง แม้ในกิจธุระส่วนตัว ซึ่ง

ตามปกติเป็นงานที่ไม่อาจละเว้นได้นั้น ก็ได้สละงานนั้น ๆ มาร่วมเป็นผู้ช่วยคุมงานด้วยความเต็มใจ ทั้งนี้ได้มาประจำอยู่ ณ มัสยิดแต่เช้าตรู่จนย่ำ ด้วยจิตใจอันบริสุทธิ์ โดยไม่คำนึงถึงผลที่เสียสละไป และไม่สนใจต่อความยากลำบากใด ๆ ทั้งสิ้น แม้ในยามที่ต้องถือบวชในเดือนรอมฎอนอยู่ด้วย อันนับได้ว่าเป็นการเสียสละอย่างสูงสุด จนมิอาจคำนวณคุณค่าของการเสียสละที่ได้มีต่อมัสยิดในครั้งนี้ให้ครบถ้วน และถูกต้องตามสภาพของความเป็นจริงได้ และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ท่านอนุกรรมการทุกท่านนั้นทางมัสยิด จะได้กล่าวถึงการเสียสละของทุกท่านโดยละเอียดเป็นรายบุคคล ดังต่อไปนี้

๑. ท่านหมัด กัลยาณสุต ผู้มีอาวุโสที่สุดนับแต่เริ่มดำเนินการเป็นต้นมา ท่านได้ออกตระเวนไปตามบ้านชาวคณะ และผู้มีเลือดเป็นชาวคณะ โดยทั่วถึงเท่าที่ความสามารถจะไปได้ถึง เพื่อแจ้งข่าวอันเป็นที่น่ายินดีนี้ให้ทราบโดยทั่วกัน แล้วจึงไปต่อไปอีกเมื่อท่านเหล่านั้นแสดงความจำนงขอร่วมในการกุศล ครั้งนี้ด้วย โดยการเก็บเงินเป็นครั้งคราวบ้าง ในคราวเดียวบ้าง สุดแต่ประสงค์ ท่านได้เวียนอยู่เช่นนี้ตลอดเวลาของการก่อสร้างมัสยิด โดยสละเงินส่วนตัวของท่านเป็นค่าพาหนะ และในการนี้ นายหวังคนแจวเรือจ้างประจำท่าเจริญพาศน์ ซึ่งเป็นมุสลิมผู้หนึ่ง ได้ร่วมการกุศลด้วยทางกำลังกาย โดยไม่เรียกร้องใด ๆ ทั้งสิ้น สุดแต่ท่านหมัดจะมอบให้เท่าใดก็ยินดีรับทั้งสิ้น ทั้งนี้ขอขอบคุณนายหวังผ่านทางนี้ด้วยอีกท่านหนึ่ง ในยามที่ท่านว่างเว้นจากการตระเวนก็มาประจำอยู่ที่มัสยิดช่วยคุมงาน และให้คำแนะนำแก่นายช่างอยู่เสมอเป็น ประจำ เกือบทุกวัน การแก้ไขและการเพิ่มเติมรายการต่าง ๆ ตลอดจนการตกลงในเรื่องราคาค่าต่อเติม ส่วนมากท่านผู้นี้เป็นผู้ดำเนินการ ท่านเป็นผู้คุมเงินเฉพาะส่วนที่มิได้จ่ายเงินตามงวดในสัญญา เช่น เซ็นเช็คจ่ายเงิน และจ่ายเงินสด เฉพาะ ในรายการเพิ่มเติม

๒. คุณอนันต์ มานะจิตต์ (ตวนอับดุลการีม) ผู้ทำหน้าที่ผู้ช่วยเหรัญญิก ในคณะกรรมการจัดการก่อสร้างมัสยิด เป็นผู้เซ็นเช็คจ่ายเงินตามงวดในสัญญาก่อสร้าง ร่วมกับท่านหมัดดังกล่าวมาแล้ว เป็นผู้นำเงินที่มีผู้ส่งมาสมทบทุนก่อสร้างเข้าธนาคาร เป็นกำลังสำคัญคนหนึ่งในการก่อสร้างมัสยิดครั้งนี้ เมื่อพูดอย่างไรแล้วมักจะมีผู้ตามอยู่ไม่มากก็น้อย นอกจากสละงานส่วนตัว เข้าเวรคุมงานตามกำหนดที่ตั้งไว้แล้ว โดยไม่เคยขาดเลยสักวัน แล้วยังสละเวลามาดูงานอยู่เสมอในตอนเช้า และเย็นก่อนและการปฏิบัติงานส่วนตัว เกือบจะกล่าวได้ว่าทุกวันทีเดียว ทั้งในบางวันเมื่อมีงานจำเป็นทางมัสยิด ก็ไม่ทำงานส่วนตัวเอาเสียเลย เป็นผู้ให้คำแนะนำต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา

ของการก่อสร้าง

๓. คุณวิรัตน์ ภู่มาลี ผู้ทำหน้าที่เลขานุการของคณะกรรมการทั้งสองคณะและของอนุกรรมการ ได้สละงานอื่นมาประจำทำงานอยู่ ณสถานที่ก่อสร้างเป็นประจำทุกวัน เป็นประจำ นอกจากคอยให้คำแนะนำแก่ชาวคณะที่เข้าเวร คุมงานในคราวที่มีงานที่จะต้องคุมแล้ว เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้างให้เป็นไปตามแบบและรายการ เป็นผู้เขียนแบบ และออกแบบการก่อสร้างตามที่กำหนดไว้ และที่มีการก่อสร้างเพิ่มเติม การเขียนแบบนี้ แต่ละอย่างได้กระทำขึ้นหลายแบบ เพื่อให้อนุกรรมการได้เลือกดูว่า แบบใดดีและเหมาะสม เป็นผู้ร่างรายการก่อสร้างและพิมพ์แจกอนุกรรมการทุกคน เพื่อได้พิจารณาหาทางแก้ไขให้รายการนี้ เป็นไปโดยสมบูรณ์ นอกจากนี้เป็นผู้ร่างสัญญา แกะสลักไม้ ลายกลีมะห์ติดหน้าจั่ว ทั้งด้านหน้าและหลัง ซ่อมและตกแต่งกระดานที่เก็บลอยน้ำดังกล่าวแล้ว ตกแต่งดัดแปลงช่อไฟของเก่าให้ใช้การได้ต่อไป และอื่น ๆ อีกมาก ตลอดเวลาของการก่อสร้างได้หยุดในกิจการส่วนตัวและเจ็บป่วยราว ๗-๘ วัน

๔. คุณการุณ ภู่มาลี ท่านอีหม่ามของเราเป็นผู้เอาใจใส่อยู่ไม่น้อยกว่าที่กล่าวมาแล้ว เพราะบ้านท่านอยู่ใกล้จึงเผ้าเวียนไป เวียนมาอยู่เสมอ เมื่อว่างเว้นจากการเป็นอาจารย์ ที่วิทยาลัย อิสลามแห่งประเทศไทย และท่านต้องลางานของอาจารย์ เมื่อถึงกำหนดเวรที่ต้องเข้าคุมงาน นอกจากที่มาประจำดูงานในตอนเย็น จนเกือบจะพูดได้ว่าทุกวัน

๕. คุณสนั่น ชลายนเดชะ ท่านผู้นี้มิได้เป็นกรรมการอยู่ในคณะใด แต่ได้รับแต่งตั้งให้เป็นอนุกรรมการอยู่ด้วย นับแต่เริ่มดำเนินการก่อสร้างเป็นต้นมา นอกจากวันเข้าเวร เป็นผู้ช่วยคุมงานดังเช่นพี่น้อง ชาวต้นสนอื่น ๆ แล้ว มักจะสละเวลามาร่วมในตอนเย็นอยู่เสมอ และในวันอาทิตย์มักจะมาอยู่ที่มัสยิดตลอดทั้งวัน

๖. คุณประสงค์ ชลายนเดชะ ท่านผู้นี้ได้มาอยู่เป็นประจำในระยะแรก แต่มาในตอนหลังเห็นว่ามีคนอื่นมาคอยอยู่มากแล้ว ท่านจึงไม่ค่อยได้มา แต่อย่างไรก็ตาม ในวันเข้าเวรคุมงานท่านไม่เคยขาดเวรให้เสียระเบียบเลย

๗. คุณสันติ ชลายนเดชะ อันที่จริงท่านผู้นี้อยู่ถึงบางลำภู ดังนั้นเมื่อท่านลงได้มาแล้ว ก็ต้องอยู่กันอย่างอยู่ยามทีเดียว ไม่ค่อยยอมกลับบ้าน ไม่ว่าจะเป็นเวลากี่วัน แต่ถ้าไม่ได้มาแล้วก็ไม่มีละที่จะได้เห็นท่าน และเป็นวันเข้าเวรของท่านด้วยแล้ว ท่านตรงต่อเวลาเสมอมาถึงมัสยิดตั้งแต่คนงานยังไม่ตื่นนอน ว่าถึงในด้านการเอาใจใส่ต่อการงานแล้ว ท่านไม่เคยน้อยหน้าใครเลย

๙. ท่านตวนซัน (ประสิทธิ) โยธาสมุทร ท่านผู้นี้เป็นเหรัญญิกคณะกรรมการ และบุคคลแรกที่ได้รับแต่งเป็นอนุกรรมการ แม้ท่านผู้นี้ จะมีธุระส่วนตัวมัดตัวอยู่จนไม่ค่อยได้มาดูงานและดำเนินงานตามหน้าที่เลยก็ตาม แต่ท่านก็ได้เป็นผู้ให้ประโยชน์แก่การก่อสร้างครั้งนี้อยู่ไม่น้อย กล่าวคือ ท่านเป็นผู้ติดต่อกับคุณชม สถาปนะกุล ให้มาตรวจสภาพความมั่นคง ของตึกเดิม ตั้งแต่ยังไม่ลงมติว่าจะซ่อมหรือสร้างดังกล่าวมาแล้วข้างต้น จนได้รับแต่งตั้งจากคณะกรรมการให้เป็นนายช่างใหญ่ผู้ตรวจการ ตลอดจนเป็นผู้ติดต่อตัวคุณชม มาจากคุณเต็ง มาร่วมในการก่อสร้างนี้

นอกจากนี้ ทางมัสยิดขอขอบคุณอย่างยิ่ง แด่คุณชม สถาปนะกุล นายช่างผู้มีความชำนาญในการก่อสร้างอย่างมาก ท่านได้ให้ความร่วมมืออย่างบริสุทธิ์ใจ ต่อคณะกรรมการและอนุกรรมการตลอดมาเป็นประจำ ให้ทัศนะในเรื่องแบบส่วนต่าง ๆ และให้คำแนะนำในด้านเทคนิค และวิธีการก่อสร้างโดยตลอดมาด้วยคำแนะนำที่ดี มีประโยชน์อย่างยิ่ง และมีความเอาใจใส่ในกิจการก่อสร้างเป็นอย่างมาก อันนับเป็นพระคุณอย่างสูงแก่ทางมัสยิด ซึ่งชาวมัสยิดต้นสน จะไม่ลืมนามและพระคุณของท่านผู้นี้ได้เลย

และอีกผู้หนึ่ง ที่ทางมัสยิดไม่อาจเว้นการขอบคุณอย่างสูงเสียมิได้เป็นอันขาด ท่านผู้นี้คือ คุณเม้ียน นายช่างก่อสร้างชาวมุสลิม ซึ่งอนุกรรมการโดยคุณสันติ ชลายนเดชะ ไปดึงตัวมาร่วมงานก่อสร้างด้วยทั้ง ๆ ที่ท่านกำลังติดงานก่อสร้างแห่งอื่นอยู่จนต้องสละงาน อันเป็นส่วนตัวของท่านเสียกลางคัน มาเป็นนายช่างอยู่คุมงานก่อสร้างของมัสยิดต้นสน ซึ่งท่านผู้นี้ได้พยายามทำงานให้อย่างดีที่สุด โดยไม่เห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย คนงานทำไปอีกอย่างหนึ่งท่านเลยลงมือทำเสียเองก็มากครั้ง จึงขอขอบคุณเป็นอย่างยิ่งไว้ ณ ที่นี้ด้วย

รายนามผู้อุทิศเงินสมทบทุนการก่อสร้างมัสยิด มีดังต่อไปนี้

๑	สกุล "สิทธิวณิชย์" และสกุล "โยธาสมุทร"	๑๕๙,๐๐๐	บาท
๒	สกุล "มานะจิตต์"	๑๕๐,๐๐๐	,,
๓	ท่านตวนหมัด เพชรทองคำ	๕๕,๐๐๐	,,
๔	บริษัทมิตร มุขตารี	๔๕,๐๐๐	,,
๕	เงินผลประโยชน์ของมัสยิดต้นสน	๔๒,๖๖๒.๗๙	,,

๖	นายสงวน กองทรัพย์โต	๒๔,๔๑๑ บาท
๗	ท่านปรุง ชื่นภักดี	๑๖,๐๐๐ ,,
๘	ท่านฮัจยะห์ชิต ท้วมประถม	๑๕,๐๐๐ ,,
๙	นายหล่า ยูซุฟ ดำรงผล	๑๒,๐๐๐ ,,
๑๐	ท่านหมัด ท่านหนะ เลอแสง	๑๐,๐๐๐ ,,
๑๑	สกุล สทธกุล	๗,๐๐๐ ,,
๑๒	สมาคมสนธิอิสลาม	๖,๐๐๐ ,,
๑๓	ท่านฮัจยะห์เลื่อน มานะจิตต์อุทิศให้ท่านเหรียม รามฤทธิไกร	๖,๐๐๐ ,,
๑๔	นายสันติ ชลายนเดชะ	๕,๐๐๐ ,,
๑๕	นางมะ ดำรงผล	๕,๐๐๐ ,,
๑๖	นายฮีม ดำรงผล	๕,๐๐๐ ,,
๑๗	ท่านตวนใหญ่ ปราญปราณีต	๕,๐๐๐ ,,
๑๘	ท่านฮัจยะห์ ฟาติมะห์ นานา	๔,๐๔๔ ,,
๑๙	ท่านตวนโปร่ง ท่านหนะ ชื่นภักดี	๔,๐๐๐ ,,
๒๐	นางเซาะ โยธาสมุทร์	๓,๕๑๒.๗๕ ,,
๒๑	คุณนายหนา ลักษมณา ชลายนเดชะ	๒,๐๐๐ ,,
๒๒	ท่านฮัจยะห์ มาเรียม ซาลิมี	๒,๐๐๐ ,,
๒๓	ท่านฮัจยะห์ ไอชะห์ แอม นานา	๒,๐๐๐ ,,
๒๔	ร.ท. จำรัส ชลายนเดชะ	๒,๐๐๐ ,,
๒๕	บริการ พานิชนก	๑,๐๐๐ ,,
๒๖	ท่านหมัด ท่านหนับ กับบุตร ธิดา และนายประสงค์ ชลายนเดชะ	๒,๐๐๐ ,,
๒๗	นายส่า ไวยถนอมสัตว์ อุทิศให้แก่คุณแม่ยวง ไวยถนอมสัตว์	๒,๐๐๐ ,,
๒๘	ท่านฉ่า ทองคำวงศ์	๑,๕๐๐ ,,
๒๙	ท่านเชย เพชรทองคำ (ร้านถนอมพานิช)	๑,๕๐๐ ,,
๓๐	นางดารา นายจรัญ ชลายนเดชะ	๑,๕๐๐ ,,
๓๑	ท่านฮัจยะห์ ฮัจระห์ นานา	๑,๔๒๐ ,,
๓๒	ท่านหยะ นิลพานิช	๑,๓๐๐ ,,

ที่ระลึกเปิดงานมัสยิดต้นสน

๓๓	ฮัจยะห์ หนับ นิลพานิช	๑,๒๐๐ บาท
๓๔	ท่านหนับ อับดุลลาห์ (ร้านมิ่งมิตร)	๑,๒๐๐ ,,
๓๕	นางก๋า ศรีจรูญ	๑,๒๐๐ ,,
๓๖	ตวนหมัด นางเหรียม อารอบียะห์ และบุตรธิดา	๑๐๖๐ ,,
๓๗	นางบี๋ ไชเอ็ดมะห์มุด นางดารา โชติเสถียร นางวงศ์ อาลีบาย	๑,๐๕๑ ,,
๓๘	พ.ต. หลวงไพบูลยนตรกิจ คุณนายเสงี่ยม มานะจิตต์	๑,๐๐๐ ,,
๔๙	นางอัฟเซาะห์ มานะจิตต์	๑,๐๐๐ ,,
๔๐	นางปุย ศรีจรูญ	๑,๐๐๐ ,,
๔๑	นางหว่า ไวยถนอมสัตว์ อุทิศให้คุณแม่จีน พานิชนก	๑,๐๐๐ ,,
๔๒	ฮัจยีอ๊ะห์หมัด ฮัจยะห์แดง อีชองกูเลีย	๓,๐๐๐ ,,
๔๓	นายจรูญ นางมาเรียม ค้าสุวรรณ	๑,๐๐๐ ,,
๔๔	ตวนหรุ่น ดำรงผล	๑,๐๐๐ ,,
๔๕	นางชม บุญมาเลิศ	๑,๐๐๐ ,,
๕๖	น.ส. วงศ์ แสงหลากเลิศ	๑,๐๐๐ ,,
๔๗	นางเหรียม ภู่มาลี และบุตร	๑,๐๐๐ ,,
๔๘	นายอรุณ ชลายนเดชะ และครอบครัว	๑,๐๐๐ ,,
๔๙	นายประสิทธิ กัลยาณสุต	๑,๐๐๐ ,,
๕๐	นางซอ สุรรณประสพ	๑,๐๐๐ ,,
๕๑	ท่านถม วงษ์อาษา และบุตรธิดา	๑,๐๐๐ ,,
๕๒	นายประเสริฐ นางมะลิ สนธิวงศ์	๑๐๐๐ ,,
๕๓	นายอื่น นายถมยา ให้ในนามของสกุล “เตียมสกุล”	๘๕๐ ,,
๕๔	ท่านหนับ ละม้ายกุล	๘๐๐ ,,
๕๕	นางอำไพ กัลยาณสุต	๘๐๐ ,,
๕๖	นางสมจิตต์ ชลายนเดชะ	๘๐๐ ,,
๕๗	พ.ต.ต. ศิริ ทองคำวงศ์	๘๐๐ ,,
๕๘	น.ต. โสภณ ทองคำวงศ์ ร.น.	๖๐๐ ,,
๕๙	ตวนการุณ นางละมัย ภู่มาลี และบุตรธิดา	๖๐๐ ,,

๖๐	นายซาเล หุเสนี	๕๒๕ บาท
๖๑	คุณนายทองคำ พงษ์พรรฤก	๕๑๐ ,,
๖๒	นายอามีนะ อี. แอม อาลี อุทิศให้นายหมัด นางหนา กุลทองคำ	๕๐๕ ,,
๖๓	นายมนัส ไวยถนอมสัตว์	๕๐๐ ,,
๖๔	นายเซ็น แตงหนู	๕๐๐ ,,
๖๕	นายและ นางลมัย ค้าสุวรรณ	๕๐๐ ,,
๖๖	นางหยา ชลายนเดชะ	๕๐๐ ,,
๖๗	นายสมาน อื๊บรอฮีม	๕๐๐ ,,
๖๘	นายเยี่ยม น้อยอรุณ	๕๐๐ ,,
๖๙	นายมนตรี ชลายนเดชะ	๕๐๐ ,,
๗๐	นายเกษม โยธาสมุทร์	๕๐๐ ,,
๗๑	นายเล็ก ศรีวรรณยศ	๕๐๐ ,,
๗๒	ตวนทองดี บินอาลี	๕๐๐ ,,
๗๓	นางด่ำ นางอามีนะ นางสงวน เอมขวัญยืน	๕๐๐ ,,
๗๔	นางสมถวิล มานะจิตต์	๕๐๐ ,,
๗๕	ท่านก๊อด ชลายนเดชะ	๕๐๐ ,,
๗๖	น.ส. สอาด รัตนาภิบาล	๕๐๐ ,,
๗๗	นางแฉล้ม ศรีจรูญ	๕๐๐ ,,
๗๘	นายซัน (บุญ) ตามศรี	๔๓๐ ,,
๗๙	นางบี่ยะ พานิชนก	๔๐๐ ,,
๘๐	ขัตติยะ นานา	๔๐๐ ,,
๘๑	ท่านเหรียญ โยธาสมุทร์	๔๐๐ ,,
๘๒	ตวนอับดุลการีม (คิเรก) ชลายนเดชะ	๔๐๐ ,,
๘๓	ท่านปุก แสงหลากเลิศ	๔๐๐ ,,
๘๔	นายกายาซูดีน นางอามีนะ ยี. แอม. เอช. อาลี	๔๐๐ ,,
๘๕	นางพี่ สุดเสริฐสิน	๔๐๐ ,,
๘๖	นายอินทร นางมะ วงศ์หน่อน้อย	๔๐๐ ,,

ที่ระลึกงานเปิดมัสยิดต้นสน

๘๗	มีผู้อุทิศเงินไว้แต่ พ.ศ. ๒๔๘๖ ถึง พ.ศ. ๒๔๙๒ และเงินขายสิ่งของชำรุดของมัสยิด และใช้ซ่อมมัสยิดไปแล้ว แล้วยังเหลืออีก	๔๐๐,๒๑ บาท
๘๘	นายประเสริฐ ชลายนเดชะ	๓๕๐ ,,
๘๙	นายผล ศรีนวลน้อย	๓๔๐ ,,
๙๐	นายตุ้ม นางผาด ภู่ห้อย	๓๓๐ ,,
๙๑	นางดะ นานา และครอบครัว	๓๑๖ ,,
๙๒	น.ส. ทองอยู่ เจริญช่าง	๓๐๕ ,,
๙๓	นายคล้อง ดีไข	๓๐๒ ,,
๙๔	นายชื่น เจริญช่าง	๓๐๐ ,,
๙๕	ท่านฮัจยะห์ หยา ยูซูพี่	๓๐๐ ,,
๙๖	ตวนแอ บำเพ็ญ	๓๐๐ ,,
๙๗	นางเซาะ ทองคำวงศ์	๓๐๐ ,,
๙๘	นายมูซา รัตนศิลปิน	๓๐๐ ,,
๙๙	นางยะ พงศ์พรรภก	๓๐๐ ,,
๑๐๐	นายอุมาร์ ค้าสุวรรณ	๓๐๐ ,,
๑๐๑	นายสฮัก กรีมี	๓๐๐ ,,
๑๐๒	นายมายิด มัศโอดี	๓๐๐ ,,
๑๐๓	นายสมาน นายสมหวัง ฉัตรสุวรรณ และครอบครัวทั้งสอง	๓๐๐ ,,
๑๐๔	นายลี สำอางค์	๓๐๐ ,,
๑๐๕	นายชาญ ชื่นภักดี	๓๐๐ ,,
๑๐๖	นางฉ่า อินทรพานิช	๒๕๐ ,,
๑๐๗	นายอิ่น เกตุพานิช	๒๒๐ ,,
๑๐๘	นางหยา เรืองทอง	๒๑๐ ,,
๑๐๙	นายยูซุป หลี่แสงเมฆ	๒๐๐ ,,
๑๑๐	นางโสม ชลายนเดชะ	๒๐๐ ,,
๑๑๑	นายดำ นางบุญรอด น.ส. ลัดดา ด.ช. สถาพร ขวัญยืน	๒๐๐ ,,
๑๑๒	น.ส. มณี ไวยถนอมสัตว์	๒๐๐ ,,

๑๑๔	น.ส. สมบัติ สุวรรณกิจบริหาร	๒๐๐ บาท
๑๑๕	นายสวัสดิ์ แสงวณิชย์	๒๐๐ ,,
๑๑๖	นางหนับ สุดประสิทธิ์	๒๐๐ ,,
๑๑๗	นายสมาน ชลายนเดชะ	๒๐๐ ,,
๑๑๘	นายพิ่น ปวิตวงศ์	๒๐๐ ,,
๑๑๙	นายเฮง กาลงเลศ	๒๐๐ ,,
๑๒๐	นางมณี ชื่นภักดี	๒๐๐ ,,
๑๒๑	นางอ่อนน้อม ชลายนเดชะ	๒๐๐ ,,
๑๒๒	นายวิเชียร ชื่นภักดี	๒๐๐ ,,
๑๒๓	ท่านเหรี่ยม แก้ไสว	๒๐๐ ,,
๑๒๔	นายชิต กัลยาณสุต	๒๐๐ ,,
๑๒๕	นายประดิษฐ์ ซาลิมี	๒๐๐ ,,
๑๒๖	นายแหล หลี่แสงเมฆ	๒๐๐ ,,
๑๒๗	นายเพิ่ม ศรีนวลน้อย	๒๐๐ ,,
๑๒๘	นางเล็ก ท้วมประถม	๒๐๐ ,,
๑๒๙	นางหนะ นิลพานิช	๒๐๐ ,,
๑๓๐	ร.ต. พั่ก ไวยถนอมสัตว์	๒๐๐ ,,
๑๓๑	นายสนั่น นางมาลี ชลายนเดชะ	๒๐๐ ,,
๑๓๒	นายโชติ ตามศรี	๒๐๐ ,,
๑๓๓	นายหมุด ฉัตรสุวรรณ	๒๐๐ ,,
๑๓๔	นายอับดุลฮามิด มัศโอดี	๒๐๐ ,,
๑๓๕	นางเรียม จรกา	๒๐๐ ,,
๑๓๖	นายมนัส ศรีจรูญ	๒๐๐ ,,
๑๓๗	นายอุดม ภักดี	๒๐๐ ,,
๑๓๘	นายสว่าง แสงสาตรา	๑๙๕ ,,
๑๓๙	นายเล็ก กาเด็ด	๑๙๐ ,,

ที่ระลึกงานเปิดมัสยิดต้นสน

๑๔๐ ตวนหมิด ซาลิมี นำส่ง	๑๗๐	บาท
๑๔๑ นายตุ๊ เผ่ามะหะหมัด	๑๖๐	,,
๑๔๒ ฮัจยะห์ อามีนะ	๑๕๐	,,
๑๔๓ นายเล็บ จั๋นเหว่า	๑๕๐	,,
๑๔๔ นายเซ็น ปุ้ยตระกูล	๑๕๐	,,
๑๔๕ นางแช่ม	๑๕๐	,,
๑๔๖ นางเลื่อน พงษ์พรรภก	๑๔๐	,,
๑๔๗ นายสุรัฐ นางเสงี่ยม นาทอง และบุตรธิดา	๑๔๐	,,
๑๔๘ นางชม มัจดี	๑๒๐	,,
๑๔๙ ท่านหมัด กองทรัพย์โต	๑๐๐	,,
๑๕๐ นายมาโนช พิมานแมน	๑๐๐	,,
๑๕๑ นางโสม สุจิต	๑๐๐	,,
๑๕๒ นายหมัด กุลทองคำ	๑๐๐	,,
๑๕๓ นางเพียร (ปากคลองศาลเจ้าครุธ)	๑๐๐	,,
๑๕๓ นางใหญ่ ชื่นภักดี	๑๐๐	,,
๑๕๕ นางหนับ อาดัมเจริญ	๑๐๐	,,
๑๕๖ นายสูบ แย้มลักษณะเลิศ	๑๐๐	,,
๑๕๗ นางชุม ขวัญยืน	๑๐๐	,,
๑๕๘ นางอำพัน ชลายนเดชะ	๑๐๐	,,
๑๕๙ นางฉ่า ชลายนเดชะ	๑๐๐	,,
๑๖๐ ตวนทวีศักดิ์ นางมาเรียม ท้วมประถม	๑๐๐	,,
๑๖๑ ขุนสุวรรณกิจบริหาร	๑๐๐	,,
๑๖๒ ตวนสาตร รอยกรอง	๑๐๐	,,
๑๖๓ ตวนซัน ณรงค์ภักดี	๑๐๐	,,
๑๖๔ นางสำราญ ชลายนเดชะ	๑๐๐	,,
๑๖๕ น.ส. เรียม ชองกูเลีย	๑๐๐	,,
๑๖๖ ท่านแย้ม ปวิตวงศ์	๑๐๐	,,

๑๖๗	ฮัจยีกาเซ็ม ปวิตวงศ์	๑๐๐ บาท
๑๖๘	นางมิ เผ่ามะหะหมัด	๑๐๐ ,,
๑๖๙	ท่านหม่าน ทองคำวงศ์	๑๐๐ ,,
๑๗๐	นายอำนวย ทองคำวงศ์	๑๐๐ ,,
๑๗๑	นายอำนวย อุทิศให้ท่านแฉล้ม ทองคำวงศ์	๑๐๐ ,,
๑๗๒	นายยด นางบุญรอด ร้านอาหารบางลาภู	๑๐๐ ,,
๑๗๓	นางซาเดียะ แหวนกร	๑๐๐ ,,
๑๗๔	นางซะห์ หล่าสกุล	๑๐๐ ,,
๑๗๕	นางหนับ รอชชากี	๑๐๐ ,,
๑๗๖	นายบุญยิ่ง จอนสุข	๑๐๐ ,,
๑๗๗	นายหมัด กอดิรี	๑๐๐ ,,
๑๗๘	นางบุญนาค กอดิรี	๑๐๐ ,,
๑๗๐	นางเซาะ อาดัมเจริญ	๑๐๐ ,,
๑๘๐	นายเดช ทรัพย์อัดแอ	๑๐๐ ,,
๑๘๑	นายแฉ่ง หรุ่นสีหมัด	๑๐๐ ,,
๑๘๒	นางหยา (วัดพญายัง)	๑๐๐ ,,
๑๘๓	นางยะ ร้อยกรอง	๑๐๐ ,,
๑๘๔	นางชา และดูขำ	๑๐๐ ,,
๑๘๕	นางล้อม เผ่ามะหะหมัด	๑๐๐ ,,
๑๘๖	นางจำรัส (กุฎีขาว)	๑๐๐ ,,
๑๘๗	ผู้ไม่ออกนามอุทิศให้นายฉาด นางสิน นางมิ่ง ผู้ล่วงลับ	๑๐๐ ,,
๑๘๘	นายอับดุลวาฮับ คาน	๑๐๐ ,,
๑๘๙	นายบั้น บินราเอส อุทิศให้นางสะรามีนะ	๑๐๐ ,,
๑๙๐	นายวาฮับ แย้มลักษณะเลิศ	๑๐๐ ,,
๑๙๑	นายหม่าน (มินบุรี)	๑๐๐ ,,
๑๙๒	นายเซ็น กลัดไวยเนตร	๑๐๐ ,,
๑๙๓	ท่านทรัพย์ กัลยาณสุต	๑๐๐ ,,

ที่ระลึกงานเบี่ดมัสยิดต้นสน

๑๙๔	นางผาด หรุ่นสีหมัด	บาท
๑๙๕	นางยะ ท้วมประถม	๑๐๐ ,,
๑๙๖	นางนวม สุดเสริฐสิน	๑๐๐ ,,
๑๖๗	นางชลอ หรุ่นสีหมัด	๑๐๐ ,,
๑๙๘	นางหยา หวั่นประเสริฐ	๑๐๐ ,,
๑๙๙	นายกลา อสฮาก	๑๐๐ ,,
๒๐๐	นายอิ่น ละมุดทอง	๑๐๐ ,,
๒๐๑	นางยะ รอชชากี	๑๐๐ ,,
๒๐๒	นายบรรจง สุดสุนทร	๑๐๐ ,,
๒๐๓	ผู้ไม่ออกนาม อุทิศให้นายหริ่ม ละมุดทอง	๑๐๐ ,,
๒๐๔	สกุล “เอมขวัญยืน” ส่งเพิ่มเติม	๑๐๐ ,,
๒๐๕	นายเพี้ยน นางเสงี่ยม เอมขวัญยืน	๑๐๐ ,,
๒๐๖	นางแมะ จันทร	๑๐๐ ,,
๒๐๗	นางรอมะห์ ท้วมประถม	๑๐๐ ,,
๒๐๘	นางพงศ์ ภู่ระยับ	๑๐๐ ,,
๒๐๙	ด.ช. ประวัติ ชลายนเดชะ	๑๐๐ ,,
๒๑๐	นางพี บำเพ็ญ	๘๐ ,,
๒๑๑	นายสหัส สาลิต และคณะนักเรียนอิสลามในวิทยาลัยเท็คนิค	๖๐ ,,
๒๑๒	นายซัน เอมขวัญยืน	๕๐ ,,
๒๑๓	นายเกษม แสงวณิชย์	๕๐ ,,
๒๑๔	นายสมาน เซ็นเชาว์นิช	๕๐ ,,
๒๑๕	นายสอิ๊ด พานิชผลและภรรยา	๕๐ ,,
๒๑๖	นางทองอยู	๕๐ ,,
๒๑๗	นายมุสตอฟา ตอเล็บ	๕๐ ,,
๒๑๘	นางสาลี่ ตอเล็บ	๕๐ ,,
๒๑๙	นายประสิทธิ เอมขวัญยืน	๕๐ ,,
๒๒๐	นายอำนวย (วัดพญายัง)	๕๐ ,,

๒๒๑	นางฉ่า ชลายนเดชะ	๕๐ บาท
๒๒๒	นางเลื่อม แก้วประดับ	๕๐ ,,
๒๒๓	นายจินดา	๕๐ ,,
๒๒๔	นางฉา ปรีชาเดช	๕๐ ,,
๒๒๕	นายสมาน โกบประยูร	๕๐ ,,
๒๒๖	นายอาร บุยตระกูล	๕๐ ,,
๒๒๗	นางเหรี่ยม อุมากุล	๕๐ ,,
๒๒๘	นางปริก กลัดไวยเนตร อุทิศให้นายเพือง สามี	๕๐ ,,
๒๒๙	บุตรและธิดา ตวนสาตร์ ร้อยกรอง	๕๐ ,,
๒๓๐	นางลมูล นิ่มเจริญ	๕๐ ,,
๒๓๑	นางฉ่า สุทธิเลิศ	๕๐ ,,
๒๓๒	นายเจียม ต้านพยัพ	๕๐ ,,
๒๓๓	นางนะ น.ส. เรียม แวเนตร์ดี	๕๐ ,,
๒๓๔	นางยะ พุกพอกสิน	๕๐ ,,
๒๓๕	นายบาราฮีม พุกพอกสิน	๕๐ ,,
๒๓๖	นางนวล เหล่าสกุล	๕๐ ,,
๒๓๗	ท่านเข็ม ไวทยานนท์	๕๐ ,,
๒๓๘	นางโสม สาริกา	๕๐ ,,
๒๓๙	นางแจ๋ว มาลัยพงษ์	๕๐ ,,
๒๔๐	นางสุด	๕๐ ,,
๒๔๑	นางชุบ ศรีนวลน้อย	๕๐ ,,
๒๔๒	นายประยูร (กุฎีปลายนา)	๕๐ ,,
๒๔๓	นายเลาะ สุขสุดชีพ	๕๐ ,,
๒๔๔	นายหวิง เสือสวัสดิ์	๕๐ ,,
๒๔๕	นางเผื่อน สุวกุล	๕๐ ,,
๒๔๖	นายสงัด ศรีอาคาร	๕๐ ,,
๒๔๗	นางอามีนะ ซายัดพานิช	๕๐ ,,

ระที่ลึกในงานเบี่ดมัสยิดต้นสน

๒๔๘	นางหยา ศรีวรรณยศ	๕๐ บาท
๒๔๙	นางหนับ เผ่ามะหะหมัด	๕๐ ,,
๒๕๐	น.ส. เลื่อนรัตน์ ชลายนเดชะ	๕๐ ,,
๒๕๑	นายประจวบ ชลายนเดชะ	๕๐ ,,
๒๕๒	หมอเจริญ อรุณศรี	๕๐ ,,
๒๕๓	นายเค ฮูเซน สถานอนเดยจกษุ	๕๐ ,,
๒๕๔	นายเลาะ แข่งขันดี	๔๕ ,,
๒๕๕	นายอิ่น เล็กอาหรับ	๔๕ ,,
๒๕๖	ท่านนวล	๔๐ ,,
๒๕๗	นายหมัด ท้วมงาม	๔๐ ,,
๒๕๘	นายอรุณ แตงหนู	๔๐ ,,
๒๕๙	นายฮีม แสงวณิชย์	๔๐ ,,
๒๖๐	นายเลาะ อรุณเรือง	๔๐ ,,
๒๖๑	นายซัน กลัดไวยเนตร	๔๐ ,,
๒๖๒	นายชม บุ้ยตระกูล	๔๐ ,,
๒๖๓	นายมูฮำหมัด บัญญาจุ้ย	๔๐ ,,
๒๖๔	นางฉ่า (อยุธยา)	๔๐ ,,
๒๖๕	ฮัจยีจำปี กาหลง	๔๐ ,,
๒๖๖	นายสง่า นางหนะ ไวยถนอมสัตว์ นายฮีม พุกพอกสิน	๔๐ ,,
๒๖๗	นางเชย ชาติทอง	๔๐ ,,
๒๖๘	นางสอน ฮะซันกุล	๓๐ ,,
๒๖๙	นายผาด สีตองอ่อน	๓๐ ,,
๒๗๐	นายซัน โสภะจารี	๓๐ ,,
๒๗๑	นางถนอม	๓๐ ,,
๒๗๒	น.ส. ยะ หล่าสกุล	๓๐ ,,
๒๗๓	นายโสภณ บัวศรี	๓๐ ,,
๒๗๔	นางเนาะ	๓๐ ,,

๒๗๕	นายต่ำ ขวัญยืน	๓๐ บาท
๒๗๖	นายหล่า เกตุพาณิชย์	๓๐ ,,
๒๗๗	ตวนหรุ่น เหล่าพานิช	๒๕ ,,
๒๗๘	นางอัมพร	๒๕ ,,
๒๗๙	นายผล ศรีฟ้า	๒๕ ,,
๒๘๐	นางหนบ ดาวูดบาย	๒๑ ,,
๒๘๑	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๒๐ ,,
๒๘๒	น.ส. เสาวลักษณ์ ณรงค์ภักดี	๒๐ ,,
๒๘๓	นางหลาบ แสงวณิชย์	๒๐ ,,
๒๘๔	น.ส. หมาย อินทรพานิช	๒๐ ,,
๒๘๕	นายหล่า อาดัมเจริญ	๒๐ ,,
๒๘๖	นางมะ ขวัญยืน	๒๐ ,,
๒๘๗	นางนะ ชลายนเดชะ	๒๐ ,,
๒๘๘	นางหวาน ไวทยานนท์	๒๐ ,,
๒๘๙	น.ส. เข็ม โอษฐ์สำอาง	๒๐ ,,
๒๙๐	นางมะ แข่งขันดี	๒๐ ,,
๒๙๑	นายหมุด แข่งขันดี	๒๐ ,,
๒๙๒	นางอุบล ภูมิถาวร	๒๐ ,,
๒๙๓	น.ส. สมบูรณ์ สุวรรณกิจบริหาร	๒๐ ,,
๒๙๔	น.ส. สมร สุวรรณกิจบริหาร	๒๐ ,,
๒๙๕	พัตมะห์ การีม	๒๐ ,,
๒๙๖	นางอำพัน เจริญมิน	๒๐ ,,
๒๙๗	นางฉา สนตกุล	๒๐ ,,
๒๙๘	นายพยน เย็นประเสริจ	๒๐ ,,
๒๙๙	นายจำรัส อรุณเรือง	๒๐ ,,
๓๐๐	นายหมัด ศรีจรูญ	๒๐ ,,
๓๐๑	ร.ต. อุ๊ อุมากุล	๒๐ ,,

ที่ระลึกงานเบี่ดมัสยิดต้นสน

๓๐๒	นางนิ่ม อุมากูล	๒๐ บาท
๓๐๓	นางมะ อ้นใจชื่น	๒๐ ,,
๓๐๔	นายหมุด ค้าสุวรรณ	๒๐ ,,
๓๐๕	นางโสม เพชรทองคำ	๒๐ ,,
๓๐๖	นางหยา พัตตานนท์	๒๐ ,,
๓๐๗	นางเกษม ชาติปรีดี	๒๐ ,,
๓๐๘	นางผ่อง ค้าสุวรรณ	๒๐ ,,
๓๐๙	นายแช่ม เจริญช่าง	๒๐ ,,
๓๑๐	นางเม้ียน อ๊ะห์หมัดจุฬา	๒๐ ,,
๓๑๑	นางนวลประดิษฐ์	๒๐ ,,
๓๑๒	นางผัน ผั้งพัฒน์	๒๐ ,,
๓๑๓	นางประพิศ	๒๐ ,,
๓๑๔	นางจันทร	๒๐ ,,
๓๑๕	นายหนูด หล่าสกุล	๒๐ ,,
๓๑๖	นางเล็ก ชลายนเดชะ	๒๐ ,,
๓๑๗	นางจ่าง นายเสนาะ โสภะจารี	๒๐ ,,
๓๑๘	นางหนับ ซาลิมี	๒๐ ,,
๓๑๙	นายฮีม	๒๐ ,,
๓๒๐	นายสิน คล้ายพ่อค้า	๒๐ ,,
๓๒๑	นายฮีม	๒๐ ,,
๓๒๒	นางสมาน อาดัมเจริญ	๒๐ ,,
๓๒๓	นายฮีม กำลังเลิศ	๒๐ ,,
๓๒๔	นายปรีชา นุตโยธิน	๒๐ ,,
๓๒๕	นายฮาซิม (ชม) มุอัลละพี	๒๑ ,,
๓๒๖	น.ส. มะ ค้าสุวรรณ	๒๐ ,,
๓๒๗	นางละ หล่าสกุล	๒๐ ,,
๓๒๘	นางผาด หรุ่นพูทรัพย์	๒๐ ,,

๓๒๙	นางหวา ฉัตรสุวรรณ	๒๐ บาท
๓๓๐	ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๑๗ ,,
๓๓๑	นางเรียม	๑๕ ,,
๓๓๒	น.ส. โสม เอมขวัญยืน	๑๕ ,,
๓๓๓	นางสุณี แข่งขันดี	๑๕ ,,
๓๓๔	น.ส. ยะ ขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๓๕	นางบุญมา แสนเกษม	๑๐ ,,
๓๓๖	นายหริ่ม สุขสุดชีพ	๑๐ ,,
๓๓๗	นางโสม เพชรทองคำ	๓๐ ,,
๓๓๘	นางสง่า ไวยถนอมสัตว์	๑๐ ,,
๓๓๙	นางหนะ ไวยถนอมสัตว์	๑๐ ,,
๓๔๐	นายฮีม พุกพอกสิน	๑๐ ,,
๓๔๑	นายยิ๊บ เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๔๒	นายตาด เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๔๓	นายแอ ศิริยามัน	๑๐ ,,
๓๔๔	นางสาลี บูรณานุวัต	๑๐ ,,
๓๔๕	น.ส. ลมัย กาญจนะชีวัน	๑๐ ,,
๓๔๖	นายและ ดีไข	๑๐ ,,
๓๔๗	นางโสม เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๔๘	นายสมพงศ์ เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๔๙	น.ส. จินดา สุวรรณกิจบริหาร	๑๐ ,,
๓๕๐	พี่ตมะห์ ฮาชา	๑๐ ,,
๓๕๑	น.ส. สาจิตต์ เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๕๒	น.ส. อรุณ อรุณเรือง	๑๐ ,,
๓๕๓	นางชะ เผ่ามะหะหมัด	๑๐ ,,

ที่ระลึกงานเบี่ดมัสยิดต้นสน

๓๕๔	นายประเสริฐ เอมขวัญยืน	๑๐ บาท
๓๕๕	นางถนอม เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๕๖	น.ส. สมใจ เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๕๗	น.ส. สมจิตต์ เอมขวัญยืน	๑๐ ,,
๓๕๘	นายจำรูญ แข่งขันดี	๑๘ ,,
๓๕๙	นายดิน ปุ้ยตระกูล	๑๐ ,,
๓๖๐	นายกาเด็ด พัฒน์พานิช	๑๐ ,,
๓๖๑	นางสาลี่ เชยภักดี	๑๐ ,,
๓๖๒	ขุนวนการ	๑๐ ,,
๓๖๓	นางถนอม เกียรติศิลบี่น	๑๐ ,,
๓๖๔	นางเมี้ยน ถมประเสริฐ	๑๐ ,,
๓๖๕	นางลมุล พิทักษ์นรทัณท์	๑๐ ,,
๓๖๖	นางยะ ขำโสภา	๑๐ ,,
๓๖๗	นายมูฮำหมัด อาลี	๑๐ ,,
๓๖๘	นางวัน นายวีระ ชิดเชิดวงศ์	๑๐ ,,
๓๖๙	นายฉ่า สันติกุล	๑๐ ,,
๓๗๐	ฮัจยีซอเละห์ บินกาวัง	๑๐ ,,
๓๗๑	นางหวาน หล่าสกุล	๑๐ ,,
๓๗๒	นายฮิม เหมสุจิ	๑๐ ,,
๓๗๓	นายมาน ค้าสุวรรณ	๑๐ ,,
๓๗๔	นางผิว หรุ่นฟูทรัพย์	๑๐ ,,
๓๗๕	นางชะ แก้วโชติช่วง	๑๐ ,,
๓๗๖	นางประยงค์ ยูซูพี	๑๐ ,,
๓๗๗	นางพิน ขวัญยืน	๕ ,,
๓๗๘	นางศิริ เรืองศิริกุล	๕ ,,

๓๗๙	นายเซ็ม	๕ บาท
๓๘๐	น.ส. สุวรรณา สุวรรณกิจบริหาร	๕ ,,
๓๘๑	นางฮาวอ ซามาแอล	๕ ,,
๓๘๒	นางเงิน ค้าสุวรรณ	๕ ,,
๑๘๓	น.ส. ม่วงเงิน ค้าสุวรรณ	๕ ,,
๓๘๔	ด.ญ. วลัย ชดเชดวงศ์	๕ ,,
๓๘๕	นางพิน ดีไข	๕ ,,
๓๘๖	นางหร่าย มูฮำหมัด	๕ ,,
๓๘๗	นายหมัด เดชฟู	๕ ,,
๓๘๘	นายสนั่น ทองวิไล	๕ ,,
๓๘๙	นายสมบูรณ์ ทองวิไล	๕ ,,
๓๙๐	นายบุญรอด วอเจริญ	๕ ,,
๓๙๑	นางจำรัส บินเจ๊ะเอ็ด	๕ ,,
๓๙๒	นางเหรียญ เข็มเพชร	๕ ,,
๓๙๓	อุทิศให้นายจำรัส บุญเผื่อน	๕ ,,
๓๙๔	นางจี๊ เมธากุล	๕ ,,
๓๙๕	นายสงวน มานะเอม	๕ ,,

จากนี้เป็นรายนามท่านผู้สละสิ่งของต่าง ๆ วากัฟแก่มัสยิดต้นสน เนื่องในโอกาสแห่งงานเปิดตึกมัสยิดหลังใหม่ ดังมีรายการและรายนามต่อไปนี้

๑. ท่านหนับ ท่านหมัด กัลยาณสุต กับ บุตรธิดา และคุณประสงค์ ชลายนเดชะ อุทิศเงินสร้างเพิงคอนกรีตเสริมเหล็กขนาด ๓×๑๒ เมตร สูง ๒.๑/๒ เมตร พร้อมทั้งเดินสายไฟติดหลอดนีออน สวิช และผ้าใบบังแดด คิดเป็นเงินประมาณ ๘,๐๐๐.๐๐ บาท

๒. ท่านตวนหมัด (มานะ) เพชรทองคำ อุทิศพรมม้วนขนาดกว้าง ๒๗ นิ้ว ปูในมัสยิดเป็นจำนวน ๕๖.๑/๓ หลา คิดเป็นเงิน ๒๒๓๓.๐๐ บาท

๓. ท่านตวนซัน (ประสิทธิ์) โยธาสมุทร อุทิศพรมม้วนขนาด ๒๗ นิ้ว ใช้ปูในมัสยิดเป็นจำนวน ๕๖.๑/๓ หลา คิดเป็นจำนวนเงิน ๒๒๓๓.๐๐ บาท

ที่ระลึกงานเปิดมัสยิดต้นสน

๔. สกุล "มานะจิตต์" อุทิศพรมม้วนขนาด ๒๗ นิ้ว ใช้ปูภายในมัสยิดเป็นจำนวน ๕๖.๑/๓ หลา คิดเป็นเงิน ๒๒๓๓.๐๐ บาท

พร้อมกับที่ได้รับพรมนี้ไว้ ทางมัสยิดโดยท่านปฏิคม กำหนดระเบียบไว้ทันทีว่าเนื่องจากผู้อุทิศได้วากั๊ฟแก่มัสยิดโดยเฉพาะ จึงห้ามมิให้นำออกใช้นอกบริเวณมัสยิดเป็นอันขาด

ท้ายที่สุดนี้ มัสยิดต้นสนขอขอบพระคุณ และขอบพระคุณอย่างยิ่งแด่ท่านทุกท่านที่ได้กล่าวนามมาแล้วในหนังสือนี้ทุก ๆ นาม และมิได้กล่าวนามไว้ แต่ได้มีส่วนร่วมในการก่อสร้างมัสยิดนี้ แม้เพียงส่วนน้อยก็ตาม ขออัลลอฮ์ ซุบฮานะฮุวะตะอาลา องค์พระผู้เป็นเจ้าของบรรดามุสลิมีน ได้โปรดทราบ และรับรอง การเสียสละของท่านผู้สละทรัพย์ทุก ๆ สตางค์และทุกบาท ท่านผู้สละกำลังกาย หยาดเหงื่อทุกหยดที่หยดลง และผู้สละความคิดในทุกวินาทีที่คิดเพื่อประโยชน์ของมัสยิด เพื่อการก่อสร้างมัสยิดในครั้งนี้ ตลอดจนท่านที่ส่งเสริมให้กำลังใจแก่ผู้เสียสละทุก ๆ ทาง ไม่ว่าในทางใด ๆ และขอพระองค์ได้ทรงสนองกุศลผลบุญแด่ท่านเหล่านั้น ดังที่พระองค์ได้ทรงประทานพระราชดำรัสไว้ในพระมหาคัมภีร์กุรอ่านนั้นเทอญ และขอพระองค์ได้ทรงประทานความคุ้มครองให้ท่านเหล่านั้น ประสบแต่ความสุข ความเจริญรุ่งเรืองทั้งในการอาชีพยิ่ง ๆ ขึ้นโดยทั่วทุกท่านด้วย....เทอญ

คณะกรรมการมัสยิดต้นสน

สมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙

รายการ รับ-จ่าย ในการก่อสร้างมัสยิดต้นสน

รายรับ

ยอดรายรับตามบัญชีรายนามผู้อุทิศเงินสมทบทุน	๖๖๖,๔๔๗.๗๔	บาท

รายจ่าย

๑	ค่าก่อสร้างตึกมัสยิด ตามสัญญาจ้างเหมา	๔๙๐,๐๐๐	บาท
๒	ค่าขื่อคอนกรีต ๒ ขื่อ	๒๐,๐๐๐	,,
๓	ค่าทำพื้นคอนกรีตเสริมเหล็ก	๑๕,๐๐๐	,,
๔	ค่าก่อสร้างตึกอาบน้ำนมาส	๑๗,๐๐๐	,,
๕	ค่าเสริมโดม ดัดแปลงที่อีหม่ามเป็นหลังคาคอนกรีต	๑๕,๐๐๐	,,
๖	ค่าทำบันไดท่าน้ำ เสริมฐานถังน้ำ ซ่อมถนนที่ทรุด	๑๗,๐๐๐	,,
๗	ค่าก่อสร้างเพิ่มเติมส่วนอื่น ๆ โดยตลอด และรายการเบ็ดเตล็ด	๖๔,๑๗๑	,,
๘	ค่าเครื่องไฟฟ้าต่าง ๆ พัดลม และค่าแรงเดินสาย ติดตั้ง	๒๘,๕๐๐	,,
	รวมยอดรายจ่ายทั้งสิ้น	๖๖๖,๖๗๑	,,

รายการละเอียดของการจ่ายตามข้อ ๗

๑	ค่าแรงการประกอบบานหน้าต่างเพิ่มเติม	๒,๐๐๐	บาท
๒	ค่าขยายวงกบประตูในและนอก ๔ แห่ง รวมทั้งขยายบานประตู	๑,๐๐๐	,,
๓	ค่าเปลี่ยนซิเมนต์ธรรมดาเป็นซิเมนต์ขาว ในการทำหินขัดโดยตลอด	๑,๓๐๐	,,
๔	ค่าเพิ่มการเสริมเหล็กและเนื้อคอนกรีตที่บันไดด้านหน้าโดยตลอด	๑,๙๐๐	,,
๕	ค่าก่ออิฐถือปูนคันกุบูร์ รอบตึกมัสยิด	๒,๐๐๐	,,
๖	เพิ่มการทาสีสโนว์เซ็ม ผนังตึกด้านนอก	๑๓,๐๐๐	,,
๗	ค่าเพิ่มให้แก่ผู้รับเหมาในการดัดเหล็กหน้าต่าง ๒๒ ช่อง	๓,๐๐๐	,.
๘	ค่าทำบัวขอบหน้าต่างและประตูด้านหน้า เป็นหินขัดสีขาวทั้งหมด	๑,๒๐๐	,,

ที่ระลึกงานเบิ่ดมัสยิดต้นสน

๙	ค่าทำเรือนต้นไม้ที่กุบูร์ ด้านหน้ามัสยิด	๓,๒๐๐	บาท
๑๐	ค่าดัดแปลงคันกุบูร์ด้านหน้า เป็นที่นั่งหินขัดสีขาว	๑,๐๐๐	,,
๑๑	ค่าทาสีน้ำ และสีน้ำมันที่ศาลาแปดเหลี่ยม กำแพง เสาประตู โต๊ะเก้าอี้ และห้องน้ำ	๓,๒๐๐	,,
๑๒	ค่าถอนแผ่นหินลานหน้ามัสยิด และเทคอนกรีตหนา ๑๒ ซ.ม. ถอนต้นไม้ ไปลงข้างคันกุบูร์ด้านใต้ แผ่นหินหน้าศาลาเลี้ยงอาหาร	๑๑,๑๐๐	,,
๑๓	ค่าประตูเหล็ก และค่าซ่อมเสา ซ่อมพื้นหน้าประตูใหญ่	๔,๗๐๐	,,
๑๔	ค่ารื้อรั้วไม้เก่า ต่อจากกำแพงมัสยิดถึงคูวัดหงส์ และทำรั้วสังกะสี	๕๕๐	,,
๑๕	ค่าเพิ่มเติมในการทำมิมบัรและเมี๊ยะห์หรอบคอนกรีต ลงหินขัดสีขาว	๖,๐๘๐	,,
๑๖	ค่าทำและซ่อมป้ายหน้าประตูใหญ่และท่าน้ำ	๔๓๐	,,
๑๗	ค่าทำแป๊ปน้ำที่ถังและในบริเวณ รวมทั้งที่ล้างเท้า	๔๕๐	,,
๑๘	ค่ารวมบันไดดาดฟ้า บันไดเหล็กขึ้นยอดโดม	๘๖๐	,,
๑๙	ค่าแป๊ปโครเมี่ยมทำเสาและราวผ้าม่านสำหรับผู้หญิง	๓๐๐	,,
๒๐	ค่าสี แปรง และเครื่องมือในการสลักลายกลีมะห์ที่หน้าจั่วและหลัง และการตกแต่งกระดานที่เก็บลอยน้ำสมัยกรุงธนบุรี	๓๐๐	,,
๒๑	ค่าปั๊มตัวอักษร พ.ศ. และ ฮ.ศ. ที่จั่วหลัง	๓๘๐	,,
๒๒	ค่าเครื่องเขียน ค่ากระดาษเขียนแปลนในการเขียนแบบก่อสร้างส่วนต่าง ๆ	๒๙๕	,,
๒๓	ค่าเขียนและค่าพิมพ์เขียวแบบแปลนตึกมัสยิดและค่าธรรมเนียมใบอนุญาต	๓,๖๓๕	,,
๒๔	ค่าพาหนะของผู้มาตรวจงาน บางครั้งบางคราว	๙,๙๗๐	,,
๒๕	ค่าทำเรือนต้นไม้ด้านใต้ (โดยเงินอุทิศของท่านตวนหริ่ม สิทธิวณิชย์)	๓,๐๐๐	,,
๒๖	ค่าทำบันไดไม้ไผ่ยาว .๘ เมตร ๒ ชุด	๒๔๐	,,
๒๗	ค่าสว่านไฟฟ้าในการแกะสลักลาย กลีมะห์ และอื่น ๆ	๖๒๐	,,
๒๘	ค่าใช้จ่ายเบ็ดเตล็ดต่าง ๆ ในการก่อสร้าง	๑๖๑	,,
	รวมรายการจ่ายในข้อ ๗	๖๔,๑๗๑	,,

๒๕ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๘

รายการละเอียดในการจ่ายค่าเครื่องไฟฟ้า

๑	ค่าสายเมน ค่าขอ แป้น ไม้ตรึงบนเพดาน และค่าติดพัดลม	๑,๗๐๙	บาท
๒	ค่านีออนในโดม ๒ ชุด	๙๐	,,
๓	ค่านีออน ดาวเดือน ยอดโดม	๑,๑๕๐	,,
๔	ค่านีออน อัลลอฮ์ บนมิมบัร	๒,๒๐๐	,,
๕	ค่าโป๊ะไฟ เรือนไม้ มุมตึก ค่าไฟประดับช่อ จากร้านจิ้นฮวด	๘๗๘	,,
๖	ค่าช่อไฟแก้ว ค่านีออนกลมที่แขวนช่อไฟหน้ามุขและค่าแรงติดช่อไฟกลาง	๑๑,๘๖๐	,,
๗	ค่าเครื่องขยายเสียง ลำโพง รวมทั้งโป๊ะและหีบ (ไม่รวมทุนเก่าอีก ๘๕๐)	๓๔,๔๐๐	,,
๘	ค่าสาย ค่าโป๊ะมุมนอกและใน ติดไฟดาดฟ้า ในบริเวณลาน ใต้หลังคา เดินสายเมน ติดคัทเอ๊าท์และเดินสายทั่วบริเวณ รวมทั้งค่าแรง ๑๒ วัน	๔,๔๑๐	,,
๙	ค่าพัดลมซื้อใช้ให้สมาคม ๒ ชุด เป็นเงิน	๒,๐๐๐	,,
๑๐	ค่าบรอนซ์ค่าหลอด (ช่อไฟ) และค่าต่อเก้าอี้ขึ้นติดช่อไฟรวม	๒๕๓	,,
๑๑	ค่าเครื่องไฟฟ้าต่าง ๆ ในการแต่งช่อไฟเก่า	๕๕๐	,,
	รวม	๒๘,๕๐๐	,,

สมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

ที่ระลึกงานเปิดมัสยิดต้นสน

รายนามผู้อุทิศเงินสมทบทุนก่อสร้างมัสยิด (เพิ่มเติม)

๑	นายส่า ไวยถนอมสัตย์	๔๐๐	บาท
๒	นายหลอ หลี่แสงเมฆ	๓๐๐	,,
๓	นางหนับ สุดประสิทธิ์ อุทิศให้ท่านพัฒน์ คุณแม่จีน	๓๐๐	,,
๔	นายนุ เจริญช่าง	๒๐๐	,,
๕	นางเจริญ นายฮีม เสมสายัน	๑๐๐	,,
๖	น.ส. เขียว พึ่งสังข์	๑๐๐	,,
๗	นางเลื่อน แย้มเพิ่งงาม	๔๐	,,
๘	นายอารี เผ่ามะหะหมัด	๓๐	,,
๙	นางสลามะห์ ประเสริฐสมบูรณ์	๒๐	,,
๑๐	นางหนับ อาดัมเจริญ	๒๐	,,
๑๑	นายชู คลังทอง	๒๐	,,
๑๒	น.ส. เหลียม เผ่ามะหะหมัด	๑๐	,,
๑๓	นางอามีนา เดชวิทย์	๑๐	,,
๑๔	นางมณี แสงจันทร์	๑๐	,,
๑๕	นางเมาะ มูฮำหมัด	๑๐	,,
๑๖	อุทิศให้นายเขียว ปานพุ่ม	๑๐	,,
๑๗	นายแม้น นุบียะ	๑๐	,,
๑๘	นางบุญมี ทรัพย์รุ่งโรจน์	๖	,,
๑๙	ฮะยิมาน ยิสนรดีน	๕	,,
๒๐	นางฮาวอ ศิลป์วัฒนา	๕	,,
๒๑	ฮัจยิอับดุลเราะห์มาน เราะห์มาน	๕	,,
๒๒	อุทิศให้ นายจำรัส บุญเยื้อน	๕	,,
๒๓	ตวนซุฟ นิลพานิช	๑,๑๐๐	,,

..การซ่อมศาลาเลี้ยงของมัสยิดต้นสน..

ในบริเวณมัสยิดต้นสน ด้านหน้ามัสยิดมี ปัจจุบันนี้มีสัปปุรุษชายหญิง มีจำนวนเพิ่ม ศาลาไม้หลังคามุงกระเบื้องสี่เหลี่ยมสูงชั้นเดียว จุคนได้ประมาณ ๓๐๐ คน ในสมัยก่อนนั้นศาลาหลังคานี้ใช้เป็นที่สำหรับเลี้ยงอาหาร ในวันสำคัญทางศาสนา ที่มีสัปปุรุษของมัสยิดมาร่วมประชุมหรือเชิญพี่น้องมุสลิมตำบลอื่น มาร่วมรับประทานอาหาร เช่นวันตรุษอีดิ้ลฟิตริห์ วันตรุษอีดิ้ลอัฎฮาร์ จัดวันเมาลิดินนบีและวันซุบราฏ ใช้ศาลานี้ในกิจการของมัสยิด เคยใช้เป็นที่ร่วมละหมาดยุมอัต เมื่อครั้งที่รื้อมัสยิดหลังเดิมสร้างมัสยิดใหม่ ได้รับใช้มาในอดีตตลอดมาและตั้งสมาคมสนธิอิสลาม และให้เป็นที่อบรมสอนศาสนาอิสลาม เป็นที่ประชุมกรรมการมัสยิดและสมาคม จนถึงปัจจุบันนี้ได้เรียกชื่อว่าศาลาเลี้ยง ศาลาหลังนี้ได้ก่อสร้างมาจนถึงปัจจุบันนี้อายุ ๖๐ ปี ได้ชำรุดทรุดโทรมไปตามสภาพ มากขึ้นกว่าเดิม ศาลานี้ใหญ่โตเมื่อก่อน เดี๋ยวนี้ไม่พอที่จะต้อนรับบรรดาผู้ที่มาร่วมชุมนุม ได้เพียงพอ ต้องใช้ลานมัสยิดเป็นที่รับรอง ถ้าเป็นหน้าฝนก็จะมีอุปสรรคกับผู้ที่มาร่วมประชุม คณะกรรมการมัสยิดต้นสนตระหนักในเรื่องนี้ดี ในอันที่จะทำนุบำรุง พัฒนากิจการ มัสยิดให้ ก้าวหน้าอยู่เสมอ

นายจิตต์ ชื่นภักดี ตำแหน่งเหรัญญิกของมัสยิดต้นสน ได้เสนอต่อคณะกรรมการมัสยิด ฯ ให้ซ่อมศาลาโดยยกพื้นชั้นบนสูง ให้ใช้พื้นชั้นล่างทำประโยชน์ได้ ที่ประชุมคณะกรรมการมัสยิด พิจารณามีมติเห็นชอบ มีมติแต่งตั้งอนุกรรมการซ่อมศาลาเลี้ยง ดำเนินการเรื่องนี้มีจำนวน ๙ คน คือ

๑. นายจิตต์ ชื่นภักดี เป็นประธานกรรมการ
๒. นายประสงค์ ชลายนเดชะ รองประธานกรรมการ
๓. นายสมาน ศรีวรรณยศ กรรมการ
๔. นายเกียรติ ท้วมประถม ,,
๕. นายอนันต์ มานะจิตต์ ,,

๖. นายประวัติ สุเทพากร กรรมการ

๗. นายสนั่น ชลายนเดชะ เลขานุการ

คณะกรรมการ มัสยิด มีมติ ให้ประ กาศ เชิญชวนผู้บริจาคเงินสมทบกับมัสยิดฯ ซ่อมศาลาเลี้ยง ต่อมาได้แต่งตั้งอนุกรรมการเพิ่มเติมอีก ๒ นายคือ ๑. นายพิศาล หลังปูเต๊ะ ๒. นายศิริ ชลายนเดชะ คณะกรรมการมัสยิดฯ มีมติแต่งตั้งให้นายอนันต์ มานะจิตต์ เป็นผู้ควบคุมซ่อมศาลาเลี้ยงหลังนี้ นับได้ว่าคณะกรรมการมัสยิดมีความสามัคคีพร้อมเพรียงกันที่จะ พัฒนากิจการของมัสยิดให้สอดคล้องกับความเจริญของสังคมเรา คณะอนุกรรมการซ่อมศาลาเลี้ยงชุดนี้ได้ดำเนินการเป็นขั้นตอน โดยให้ผู้รับเหมาแต่ละรายเสนอราคาถือราคาต่ำและทำความประสงค์ของของคณะอนุกรรมการแต่ละรายการ ผู้ที่เสนอราคาต่ำ คือนายปรีชา ศรีสง่า เป็นผู้รับจ้างซ่อมส่วนสำคัญของการซ่อม ในราคา ๒๕๓,๕๓๕.๐๐ บาท การซ่อมต่อเติมอย่างอื่นได้ให้ผู้รับจ้างเสนอราคาแต่ละรายอยู่ในความตรวจสอบของ คณะอนุกรรมการทั้งสิ้น การซ่อมได้แล้วเสร็จเรียบร้อยจะประจักษ์แก่ผู้ที่มามัสยิดต้นสน การซ่อมศาลาเลี้ยงครั้งนี้ ได้มีผู้มีกุศลจิตต์ บริจาคเงินสมทบร่วมกับมัสยิดในครั้งนี้หลายท่าน ดังมีรายชื่อผู้บริจาคอยู่แล้ว อัลฮัมดุลิลลาฮ์

ศาลาหลังนี้มีสภาพ ที่จะรับใช้ชาวมัสยิดต้นสนต่อไปจนถึงอนุชนรุ่นหลัง และอนุชนฯ จงช่วยกันดูแลรักษาสมบัติส่วนรวมนี้ไว้ ขอให้ใช้ศาลานี้ ในกิจการที่ศาสนา อิสลาม อนุญาต เท่านั้น ดังท่านผู้ใหญ่รุ่นเก่าก่อน ๆ ที่ท่านทำเป็นแบบฉบับที่ดีไว้ในอดีต

ศาลานี้ จะเป็นอนุสรณ์ ถึงความสามัคคี ของชาวมัสยิดต้นสนชั่วกาลนาน ขอให้เป็นศาลาอเนกประสงค์

สนั่น ชลายนเดชะ

รายชื่อผู้บริจาคเงินซ่อมศาลาเลี้ยงของมัสยิดต้นสน

มัสยิดต้นสนได้ออกหนังสือขอบคุณผู้บริจาคเงินสมทบกับมัสยิด ฯ ซ่อมศาลาเลี้ยงของมัสยิดตามนี้

พ.ศ. ๒๕๑๘

๑.	"ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม" (นำส่งโดยนายประวัติ สุเทพากร)	๑๕,๐๐๐.๐๐	บาท
๒.	ฮัจยะบี๋ มุขตารี	๑๐,๐๐๐.๐๐	,,
๓.	สมาคมสนธิอิสลาม	๕,๐๐๐.๐๐	,,
๔.	นายชลิต ปุ้ยตระกูล	๑๐๐.๐๐	,,
๕.	"ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม"	๑๐๐.๐๐	,,
๖.	นายหมิด ท้วมงาม	๑๐๐.๐๐	,,
๗.	คุณมาเรียม (ดริน) เช็ค	๑๐๐.๐๐	,,
๘.	"อุทิศส่วนกุศลให้อัลมัรฮูมฮัจยีจรัญ ชลายนเดชะ"	๓๐๐.๐๐	,,
๙.	คุณดารา ชลายนเดชะ	๒๐๐.๐๐	,,
๑๐.	"อุทิศส่วนกุศลให้อัลมัรฮูมฮัจยีอับดุลการีม (ดิเรก ชลายนเดชะ) และท่านหน่าย ชลายนเดชะ"	๕๐๐.๐๐	,,
๑๑.	คุณสมศักดิ์ ทองคำวงค์	๑๐๐.๐๐	,,
๑๒.	นางสาวนวลสนิท ชลายนเดชะ	๑๐๐.๐๐	,,
๑๓.	คุณถนอมศรี เตียมสกุล	๒๐๐.๐๐	,,
๑๔.	คุณฟ้อน ไวถนอมสัตย์	๑๐๐.๐๐	,,
๑๕.	นางสาวราตรี ไวถนอมสัตย์	๑๐๐.๐๐	,,
๑๖.	"ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม" (นำส่งโดยนายจิตต์ ชื่นภักดี)	๑๐,๐๐๐.๐๐	,,
๑๗.	จ.ส.ต. อดุลย์ ระดึงหิน	๑๐๐.๐๐	,,
๑๘.	ฮัจยีอิน วงศ์หน่อน้อย และครอบครัว	๔๐๐.๐๐	,,
	รวมเงิน	๔๒,๕๐๐.๐๐	,,

รายชื่อคณะกรรมการอิสลามประจำมัสยิดต้นสน ปี พ.ศ. ๒๕๑๘

๑.	ฮัจยีประสงค์ ชลายนเดชะ	อีหม่าม (ถึงแก่กรรมวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๕๑๘)
๒.	นายชาญ ชื่นภักดี	บิหลั่น
๓.	ฮัจยีสมาน ศรีวรรณยศ	คอเต็บ
๔.	ฮัจยีจิตต์ ชื่นภักดี	เหรัญญิก
๕.	ฮัจยีอนันต์ มานะจิตต์	ปฏิคม
๖.	นายประวัติ สุเทพากร	นายทะเบียน
๗.	ฮัจยีสนั่น ชลายนเดชะ	เลขานุการ
๘.	นายมนตรี ชลายนเดชะ	ประชาสัมพันธ์
๙.	ฮัจยีพิศาล หลังปูเต๊ะ	บริการ ฯ
๑๐.	ฮัจยีเกษม มานะจิตต์	กรรมการ
๑๑.	ฮัจยะบี๋ มขตารี	กรรมการ
๑๒.	ฮัจยีทวีศักดิ์ ท้วมประถม	กรรมการ
๑๓.	ฮัจยีเกียรติ ท้วมประถม	กรรมการ
๑๔.	นายสมาน สิทธิวณิชย์	กรรมการ

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครราชสีมา

รายนามผู้บริจาคพิมพ์หนังสือประวัติมัสยิดต้นสน

ธันวาคม ๒๕๑๘

---

๑) มูลนิธิรามฤทธิไกร มานะจิตต์ ๑,๐๐๐.- บาท

๒) อุทิศให้ท่านพันธ์ มุขตารี ๑,๐๐๐.- บาท

๓) คุณวรกิจ บุญยศักดิ์ ๕๐๐.- บาท

๔) ฮัจยะห์ เซาะ สิทธิวนิช ๕๐๐.- บาท

๕) คุณเกียรติ ท้วมประถม ๓๐๐.- บาท

๖) คุณสมาน สิทธิวนิช ๓๐๐.- บาท

๗) บริษัท ฟาร์อิสต์มุสลิม จำกัด ๒๐๐.- บาท

๘) คุณสมศรี โยธาสมุทร ๑๐๐.- บาท

๙) คุณนันทนา เพชรทองคำ ๑๐๐.- บาท

๑๐) คุณพจน์ เพชรทองคำ ๑๐๐.- บาท

๑๑) คุณชม โยธาสมุทร ๑๐๐.- บาท

๑๒) คุณสมทรง เจริญมิน ๑๐๐.- บาท

๑๓) คุณพิศาล หลังปูเต๊ะ ๑๐๐.- บาท

๑๔) คุณสมถวิล ๑๐๐.- บาท

๑๕) คุณยะ เพชรทองคำ ๕๐.- บาท

๑๖) คุณสุภาภรณ์ เพชรทองคำ ๕๐.- บาท

๑๗) คุณมาลี ชื่นภักดี

๑๘) คุณสอาด บุญรอด

๑๙) คุณทองสุก – คุณภิรมย์

๒๐) คุณแน่งน้อย เพชรทองคำ

๒๑) คุณประนอม มีมิตรกิจ

กรมศิลปากร หอสมุดแห่งชาติ เฉลิมพระเกียรติ ร.๙ มหาราชสมัย

๒๒) คุณยุพิน โยธาสมุทร

๒๓) คุณซัน นิลพานิช

๒๔) คุณมารียะ

๒๕) คุณการีม

๒๖) คุณซัน จันเพชร

๒๗) คุณโสม

๒๘) คุณลมัย น้อยสนอง

๒๙) คุณยิด น้อยสนอง

๓๐) คุณสมาน ภู่ประเสริฐ

๓๑) คุณสาริมี

๓๒) ผู้ไม่ประสงค์ออกนามอีก ๓ ราย

รวมทั้งสิ้น ๔,๘๓๕.- บาท

กรมศิลปากร
หอสมุดแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ มหาราชสยาม

ผลการเลือกตั้งอิหม่ามและกรรมการมัสยิดต้นสน

(ในตำแหน่งที่ว่าง)

เมื่อเวลา ๑๔.๐๐ น. ของวันศุกร์ที่ ๕ ธันวาคม ๒๕๑๘ ได้มีการประชุมสัปบุรุษของมัสยิดต้นสน เพื่อทำการเลือกตั้งอิหม่าม และกรรมการมัสยิดซึ่งยังว่างอยู่อีกหนึ่ง ณ มัสยิดต้นสน เจริญพาสน์ บางกอกใหญ่ กรุงเทพมหานคร

ในการเลือกครั้งนี้ คณะกรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานครสี่ท่านมาปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับการเลือกตั้งและเป็นสักขีพยายคือ นายมานิต เกียรติราชัย ทำหน้าที่เป็นประธาน นายประยูรศักดิ์ ชลายนเดชะ ทำหน้าที่เป็นเลขานุการ นายกริม โยธาสมุทร และ นายสุดใจ วงศ์อารีย์ เป็นสักขีพยาน นอกจากนั้นเจ้าหน้าที่ของกระทรวงมหาดไทยคือ นายอำเภอบางกอกใหญ่ ได้มาร่วมทราบผลการเลือกตั้งครั้งนี้ด้วย

สำหรับอิหม่ามมัสยิดต้นสน ผลแห่งการเลือกตั้งของสัปบรษได้แก่ นายสมาน ศรีวรรณยศ และสำหรับตำแหน่งกรรมการมัสยิดที่ว่างหนึ่งนายนั้น ผลของการเลือกตั้งได้แก่ นายสมมาตร กัลยาณสุต

สถาบันแห่งชาติเฉลิมพระเกียรติ ร.๙ นครินทร์

หอสมุดแห่งชาติสาขานครราชสีมา

พิมพ์ที่ห้างหุ้นส่วนจำกัด การพิมพ์ไชยวัฒน์ 241 หน้าอู่รถเมล์พีระ สามแยกเตาปูน บางซื่อ กรุงเทพมหานคร
นายจิรวัฒน์ ไชยชนะ ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา 2518 โทร. 853761

มัสยิดต้นสนหลังเดิม